

A

BIHARI EV. REF. EGYHÁZMEGYE

1905. évi szeptember hó 8-ik napján Nagyváradon

SULYOK ISTVÁN esperes, s elébb KISS ELEK legidősebb
világi tanácsbíró, majd BARY JÓZSEF egyházmegyei gondnok
kettős elnökle mellett tartott

RENDES KÖZGYÜLÉSE és BÍRÓSÁGI ÜLÉSÉNEK

JEGYZŐKÖNYVE.

KIADTA:

A Z E G Y H Á Z M E G Y E.

NAGYVÁRAD
LASZKY ÁRMIN KÖNYVNYOMDÁJA

1905

Á
H
BIHARI EV. REF. EGYHÁZMEGYE

1905. évi szeptember hó 8-ik napján Nagyváradon

SULYOK ISTVÁN esperes, s elébb KISS ELEK legidősebb
világi tanácsbíró, majd BARY JÓZSEF egyházmegyei gondnok
kettős elnöklete mellett tartott

RENDES KÖZGYÜLÉSE és BIRÓSÁGI ÜLÉSÉNEK

JEGYZŐKÖNYVE.

KIADTA:

A Z E G Y H Á Z M E G Y E.

NAGYVÁRAD
LASZKY ÁRMIN KÖNYVNYOMDÁJA
1905.

JEGYZÖKÖNYV

a bihari ev. ref. egyházmegye 1905. szept. 8-án Nagyváradon
tartott gyűléséből.

Jelen voltak: Sulyok István esperes, Kiss Elek h. gondnok, majd Bary József megválasztott gondnok kettős elnökle mellett Csillag Lajos, Szemes László, Nádudvari Lajos, Lévy Mihály egyházi, Hegyesi Márton, Miskolczy Árpád, K. Nagy Sándor világi tanácsbírák, Veress István, Csernák Béla, Dr. Hegyesi Pál jegyzők, Zsigmond Ferencz közpénztárnok, Dr. Thury Kálmán ügyész

A lelkeszi karból: Bethlendi Sándor, Bokros Benedek, Bod Ferencz, Biró Ferencz, Bugyi Mihály, Bugyi Sándor, Doma Gyula Falussy Károly, Holkó József, Józsa Gábor, Kiss Antal, Keresztesi Károly, Konrád Géza, Major Gyula, Molnár Vincze, Nánássy Imre, Nyikos Sándor, Rigó Lajos, Séra Ferencz, Szabó István, Sziky Ádám, Szokolay Béla, Vadon Miklós lelkészek, Pálur Miklós és Varga Gedeon s. lelkészek.

A tanítói karból: Eszenyi Károly, Telegdi Károly a tanítótestület képviselőjében, Pércsi Lajos, Kovács József, Szabó Beniamin.

Egyházak képviselői: Váncsod: Vajda László, Mező-Telki: Kovács István, Pelbárhida: N. Nagy Lajos, Furta: H. Szabó Sándor, Nagyszántó: Pethő Lajos, Papp Márton; Csatár: Szabó Lajos, Nagykeréki: Dózsa Lajos, Ártánd: Szőke Imre, Élesd: Kerekes Elek, Siler: Kocs Sándor és Pál István.

58. szám. Esperes buzgó imádságban kérve Isten áldását a gyűlés tanácskozására

szívélyes üdvözléssel a gyűlést megnyitja.

59. szám. Esperes megnyitó beszédéből részvétellel értesülvén közgyűlésünk azon súlyos veszteségről, amely az alsószabolcsi és érmelléki testvér egyházmegyéket id. Lengyel Imre és Zsigó Endre gondnokok elhunytával érte,

megbizzá esperest, hogy egyházmegyénk őszinte részvétét közölje a nevezett egyházmegyékkel

60. szám. Esperes azon fölemelő érzések hatása alatt, amely a nagyváradi ev. ref. tanítónőképzőnek, egyházunk emez új kulturintézetének csak kevés előbb lefolyt megnyitó ünnepélyén, mindnyájunk szívét elfoglalta, a gyűlést megnyitó beszédében egy indítványt terjeszt elő az iránt, hogy eme tény, emlékezetnek okáért — jegyzőkönyvünkben megörökíttessék.

Az egyházmegyei közgyűlés a legnagyobb örömmel járul esperes elnök indítványához. — De a midőn jegyzőkönyvének lapján a hivek hitbuzgósága és áldozatkészségéből előállott intézet felavatási ünnepségét megörökíti: ugyanakkor kedves kötelességét teljesíti, ha Széll Kálmán nagyszalontai esperes és Sulyok István bihari esperes, ig. bizottsági elnöknek az avató ima és avató beszéd tartásáért; továbbá a békésbánnati egyházmegye és a debreczeni ev. ref. fitanítóképző küldötteinek nt. Dombi Lajos esperes, Dr. Barcsa János és P. Nagy Zoltán tanárnak, valamint a helybeli és vidéki vendégeknek a meleg érdeklődésért legmelegebb köszönetét kifejezi. — S egyben intézkedik az iránt, hogy ugy az avató ima és beszéd, mint Sáfrány Lajos igazgató tanár székfoglaló értekezése ezen jegyzőkönyv melléklete gyanánt kinyomattassék.

61. szám. Az egyházak képviselőinek igazolása után esperes jelenti, hogy Csák Máté, Leelössy István,

Szige
jegyz
helne

1905
nek
vala
42 e

közü
13,
Dr.

közü
Gyu
Fere
Falu

Bar
vála

a k
felh
lalá
talo
tart

Na

koz
vez

Szigethi Elek lelkészek, továbbá Tatár Zoltán vil. jegyző elfoglaltatásuk miatt a gyűlésen meg nem jelenhetnek.

Esperes bejelentése tudomásul vétetik.

62. szám. Olvastatott a szavazat bontó bizottság 1905. június 9-én tartott ülésének jegyzőkönyve, melynek értelmében az egyházmegyei gondnoki állásra, valamint az egyik egyházi jegyzői tisztségre mind a 42 egyház beadta szabályszerűen kiállított szavazatát.

Az egyházmegyei gondnokra beadott szavazatok közül Bary Józsefre esett 30, Dr Várady Zsigmondra 13, K Nagy Sándorra 3, Hegyesi Mártonra 1 és Dr. Miskolczy Ferenczre 1 szavazat.

Az egyházi jegyzői állásra beadott szavazatok közül Csernák Bélára esett 25, Kiss Antalra 8, Major Gyulára 5, Szabó Istvánra 2, Surányi Lajosra 2, Biró Ferenczre 2, Doma Gyulára 1, Veress Istvánra 1, Falussy Károlyra 1 és Konrád Gézára 1 szavazat.

Ezek szerint a bihari egyházmegye gondnokává Bary József, egyházi jegyzőjévé pedig Csernák Béla választatott meg abszolút szótöbbséggel.

Közgyűlés örömmel értesülvén a választások eredménye felől, egy küldöttséget küld ki Bary József megválasztott gondnoknak a gyűlésbe való meghívása végett

63. szám. Esperes meleg szavakkal üdvözölvén a küldöttség élén a gyűlésben megjelent új gondnokot felhívja őt a hivatalos eskü letételére s székének elfoglalására. Bary József megválasztott gondnok a hivatalos eskü letétele után, gondnoki tisztét a következő tartalmas beszéddel foglalja el:

Nagytiszteletű és tekintetes Egyházmegyei Közgyűlés!

Az örömmek és az aggodalomnak érzései változnak lelkemben, a midőn az egyházmegyének egyik vezetői tisztét elfoglalom.

Örülök és boldognak érzem magamat, hogy a bihari egyházmegyének igazán kitüntető módon megnyilatkozott bizalma, engem az érdemetlent hívott örökébe annak a felejthetetlen nagy férfiunak, aki 28 éven át mély bölcsességgel s tántorithatlan igazságérzettel töltötte be az egyházmegye gondnoki tisztét, s nemcsak egyházmegyénknek, de egész reformált egyházunknak büszkesége volt.

A bizalomnak ily nagy foku megnyilatkozását nem is tulajdonithatom egyébnek, mint annak a körülménynek, hogy az egyházmegye közönsége előtt ismeretes volt az a bizalom és szeretet, melylyel engem nagyérdemű hivatali elődöm megajándékozott s talán ez volt az alapja elhatározásának, a midőn az én csekélységemet állította arra a helyre, amelyről — mindnyájunk nagy fájdmára — örökre eltávozott a mi pótolhatlan vezetőnk és irányítónk.

Fogadják az egyházmegye igen tisztelt lelkészei és presbytériumai forró hálámat, mély köszönetemet azért a nagybecsű bizalomért amelyet részemre előlegezni szivesek voltak

De a boldogító örömezés mellett is — mely a kitüntető bizalmat tapasztalva — egész valómat eltölti, aggodó lélekkel veszem át az egyházmegye gondnoki tisztét.

Ismeretes az egyházmegye közönsége előtt, hogy nem törekedtem ennek a tisztnek az elnyerésére, de a mikor ezt felemlitem, tartozom azt is kinyilvánítani, hogy ennek a magatartásomnak, nem az volt az oka, mintha az egyházmegye közönségének a bizalmát kellően értékelni nem tudtam, vagy nem akartam volna, hanem csupán gyengeségemnek az érzete és az a meggyőződés, hogy képességeimnek fogyatékosága és az egyház ügyeire való foglalkozásra felhasználható időmnek a csekélyisége lehetetlenné vagy legalább is kétségesse teszik, hogy ezt a fontos és felelősségteljes állást akként tölthessem be, amint azt betölteni óhajtanám.

I
sincs
ségén
hogy
egyhá
báljan
s ad
jam

olyan
vezet
fontc
oldás
sától
dezé
kitar
szük

emli
hetto
az a
tiszt
ismo
kérd
meg

min
tult
mel

ren
köz
dés
kép
dés

fek
eg
ho

Ez a meggyőződéseim most is változatlan, s még sincs elég bátorságom, hogy az egyházmegye közönségének megtisztelő bizalma elől kitérjek, mert érzem, hogy ez a bizalom arra kötelez, hogy szolgálataimat egyházunknak készséggel felajánlva, legalább megpróbáljam a reám váró nehéz feladatoknak a teljesítését, s addig, amig aggályaim valóra nem válnak, ne hagyjam el a helyet amelyre kijelölttettem.

Növeli pedig aggályaimat az a tudat is, hogy olyan időben kell átvennem az egyházmegye egyik vezetői tisztét, a midőn egyházi életünk terén a legfontosabb, a legnehezebb kérdések várnak gyors megoldásra, olyan kérdések, amelyeknek helyes megoldásától egyházunk jövője függ, s amelynek sikeres rendezéséhez az egyház kormányzatára hivatottaknak kitartó tevékenységére és bölcs mérsékletére van szükség.

Amikor a közel jövőnek eme fontos feladatait emlitem érzem, hogy nekem, aki a múltban alig vehettem részt az egyházmegye tanácskozásain, s akinek az alapvető kérdésekben elfoglalt álláspontját a nagytiszteletű egyházmegyei közgyűlés eddig meg nem ismerhette, már most kötelességem lenne ezekkel a kérdésekkel részletesen foglalkoznom, s nézeteimet megismertetném.

Felette sajnálom, hogy a mai napon, amelynek minden órája előre kitűzött teendőkkel szokatlanul tulterhelve van, nem teljesíthetem ezt a kötelességemet olyan módon, amiként ezt óhajtanám.

De ebben a helyzetben is kötelességemnek ismerem legalább röviden tájékoztatni az egyházmegye közönségét, hogy nézetem szerint, melyek azok a kérdések, amelyeknek megoldása legégetőbb szükségét képez és hogy miképen gondolkozom ezekről a kérdésekről.

Egyházi adózásunknak méltányosabb alapokra fektetése volt egyike legfontosabb feladatainak. Az egyházi adózásáról szóló új törvényjavaslatot törvényhozó testületünk — köztudomás szerint — már le-

tárgyalta, s ettől a törvényhozási intézkedéstől szegényebb sorsu hiveink terheinek a könnyítését, s másrésről az eddigi igénybe nem vett erőforrások kiaknázását várjuk.

Már a közel jövő meg fogja mutatni, hogy milyen mértékben teljesülnek várakozásaink.

Az adórendezéssel kapcsolatos és nem kevésbé fontos teendők az 1848. évi XX. t.-cz. végrehajtásának a szorgalmazása, amely évek óta állandóan foglalkoztatja egyházunk vezetőit és egész értelmiségét s talán ma már nem is lehet kérdés tárgya, hogy okunk és jogunk van szorgalmazni ebben a szentesített törvényben lefektetett elveknek a megvalósítását, s csakis az a megfontolandó, hogy milyen módokat mellett történjék ennek a törvénynek végrehajtása.

Teljesen osztom ugyan hivatali elődömnök utolsó székfoglaló beszédében olyan elragadó ékesszólással és nemes idealizmussal kifejtett, s egyházunk magasztos multjának megfelelő azt a felfogást, hogy „legigazságosabb és egyszersmind leghelyesebb rendszer volna, ha minden egyház maga viselné saját fenntartási költségeit“ s teljesen osztom azokat az aggályokat is, amelyek az állami segítség állandó igénybevétele esetén önkormányzati jogainak megoltalmazása tekintetében felmerülnek, —

ugyde miután az egyházi adók rendezésétől előre láthatólag nem lehet várnunk azt az eredményt, hogy összes szükségleteinket biztosítsa, s miután lelkészeink és tanítóink anyagi helyzetének a megjavítása — legfontosabb egyházi érdekeink veszélyeztetése nélkül — hosszabb időre, s különösen addig, amíg saját erőnkől más alapokat létesíthetünk, el nem odázható,

nincs más mód, mint hogy az államot érélyesen szorgalmazzuk irányunkban fennálló tartozásának a lerovására és pedig akképen, hogy az állami hozzájárulás igénybevétele önkormányzati jogainak legcsekélyebb sérelme nélkül történjék.

E tekintetben majdnem teljesen megfelelőnek vélem azt a módozatot, amelyet a nagyszalontai test-

vér eg
zott eg
az a l
hető ö
minde
tőke ö
delkez

I
végzet
az áll
alapra
járulá
mert
a fen
ben v

mege
is, ig
eshet
hogy
egyha
igyek
fenn
mink
fogur
auton

teljes
lendi
tevé

ható
lelké

ame
és
szük
a vi

vér egyházmegye még az 1901. évi közgyűlésen hozott egyik határozatában előterjesztett, — s amelynek az a lényege, hogy az egyház tagjai által nem fedezhető összes szükségleteinknek fedezésére *egyszer s mindenkorra szóló országos törvényben — megfelelő tőke összeg* bocsáttassék az egyház egyetemének rendelkezésére.

Lehet, hogy tévedek, de én a magam részéről végzetes hibának tartom, hogy országos bizottságunk az állam kormánynyal folytatott tárgyalásaiban más alapra tért, mert az évről évre adandó állami hozzájárulásnak állandóságát senki nem biztosíthatja és mert ennek az ugynevezett segélyezési rendszernek a fenntartása önkormányzati jogainkat is nagymértékben veszélyeztetheti.

De ha egyházunknak ez a közjogi és anyagi megerősítése kívánságunknak megfelelően bekövetkezik is, igyekeznünk kell magunkat a jövőnek minden eshetőségeivel szemben biztosítanunk, s kötelességünk, hogy Ritoók Zsigmondnak intő szavait el nem feledve, egyházközségeink mindenikében létesítsük s teljes igyekezettel évről-évre gyarapítsuk azokat az *egyház-fenntartási alapokat*, amelyek egyedül biztosíthatnak minket, hogy minden viszonyok között rendelkezni fogunk azzal a benső erővel, amely szabadságunknak, autonomiánknak, s ezzel együtt létünknek alapfeltétele.

Elnöktársammal, a nagytiszteletű esperes urral teljesen egyetérték abban, hogy egyházi életünk fellendülésének egyik főtenyezője az *okos belmissiói tevékenység*.

De ennek a tevékenységnek intenzívebb és hatásosabb gyakorolhatása nézetem szerint első sorban lelkészeink egyéniségétől függ.

Vallásunk ugyan az egyetemes papság elvét vallja, amely szerint nemcsak papjainkra vannak bízva hiveink és ezeknek sorsa, hanem mindnyájunkra, s ezért szükséges, hogy a lelkészeknek segítségére legyenek a világiak is, s részt vegyenek nemcsak az egyház

kormányzatában, hanem a cura pastoralisban és a belmissióban is.

Ugyde az is elvitázhatlan, hogy az egészséges belmissiónál a lelkésznek kell a kezdeményezőnek, a munkavezetőnek, az iránytadónak lennie.

Felette lényeges tehát, hogy lelkészeink ezeknek a fontos feladatoknak a teljesítésére megfelelő képességgel és készséggel birjanak.

Nem hallgathatom el, hogy az én megfigyeléseimnek e tekintetben az az elszomorító eredménye, hogy az újabb időben lelkészképző iskoláinkból az életbe kilépő ifjaink között, mindinkább növekszik azoknak a száma, akiktől alig lehet várnunk, hogy a lelki gondozást és a belmissiói tevékenység vezetését sikeresen gyakorolhassák.

Egyes tiszteletreméltó kivételektől eltekintve hiányzik az ifju nemzedékből az a *szilárd, öntudatos hit, az az erős vallásos érzés és világnézet* és az a *bizalmat keltő magatartás*, amelyek okvetlenül szükségesek, hogy mint lelkészek, irányító erkölcsi befolyást gyakorolhassanak hiveikre.

Nem foglalkozhattam eddig behatóbban ennek a jelenségnek okaival, de ha valószínűnek fogadom is el, hogy tehetségesebb ifjaink nem nagy előszeretettel lépnek a lelkészi pályára, amelyen még mindig attól kell tartaniok, hogy egész életükön át a legnehezebb anyagi gondokkal fognak küzdeni, mégsem hiszem, hogy ez lenne az egyedüli oka az említett hanyatlásnak, s részemről hajlandó vagyok a fő okot *akadémiai nevelési rendszerünk hiányosságában* keresni.

Ezért kötelességemnek fogom tartani, hogy ennek a szomorú jelenségnek és okainak beható vizsgálatára és a megfelelő intézkedéseknek szorgalmazására az illetékes tényezőknek a figyelmét annak idején felhívjam.

Ezekről a kérdésekről kívántam ez alkalommal lehető rövidséggel nyilatkozni s azt vélem, hogy a nagytiszteletű egyházmegyei közgyűlés legalább általánosságban tájékozva lesz törekvéseim felől, ha e

helyütt
lehetőle
irányza

En
temet, a
alkalmá

„T
zetlenü
intenzi

s tettei
szabad
É

megye
kedni
erkölc

a kris
foglalj

fenség
utól,
azt b

ben

azok
mint
végé

tenn
mun

egyl
ségé

a na
hál

egy
kar
fog

oly
mc

helyütt kijelentem, hogy működésemben követni s lehetőleg megközelíteni óhajtom hivatali elődömnek irányzatát és gondolkozását.

Én is azzal a kéréssel foglalom el hivatali tisztemet, amelylyel Ritoók Zsigmond utolsó székfoglalója alkalmával fordult az egyházmegye közönségéhez:

„Tegyük meg kötelességeinket szeretettel és önzetlenül minden irányban, gondozzuk egyházainkat intenzívebb módon, fokozzuk értelmi s erkölcsi erőinket, s tetteinkben vezessen mindig a szeretet, igazság és szabadság.“

Én ünnepélyesen ígérem, nagytiszteletű egyházmegyei közgyűlés, hogy teljes erőmmel fogok törekedni a gondozásomra bízott egyházak értelmi és erkölcsi erőinek fokozására, s tetteimben mindig az a *krisztusi szeretet* fog vezérelni, amely magában foglalja az *igazságot* és *szabadságot* is.

Mélységes tudásában, ékesszólásában és lelkének fenséges idealizmusában jól tudom nem érhetem utól, s meg sem közelíthetem hivatali elődömet, de azt hiszem, hogy az *egyházunk iránti forró szeretetben* méltó utódja fogok lenni.

Ez a forró szeretet, amely velem született, amelyet azoktól az ősöktől örököltem, akik két évszázadon mint lelkipásztorok szolgálták az egyházat — éltem végéig megmarad szivemben, s képessé fog engem tenni arra, hogy önzetlenül s kitartó szorgalommal munkáljam egyházunk javát.

Ehhez a törekvésemhez szeretettel kérem az egyházmegye közönségének további bizalmát és segítségét.

Kérem különösen szeretve tisztelt elnöktársamat, a nagytiszteletű Esperes urat, támogasson engem eddig is hálásan tapasztalt barátságával és jóságával, s kérem az egyházmegyének nagyrabecsült tanácsbírói és tisztviselői karát és az igen tisztelt lelkész és tanító urakat, fogadjanak engem olyan bizalommal és támogassanak olyan jóakarattal, amilyen őszinte szeretettel lépek most közéjük munkatársul.

Ajánlom magamat mindnyájuknak szives jóindulatába.

Közgyűlés a legnagyobb örömmel üdvözli Bary Józsefet a gondnoki székben s egyszersmind megbizsa az elnökséget, hogy megválasztását tudomásvétel végett az egyházkerületi közgyűlésnek jelentse be, székfoglaló beszédét pedig egész terjedelmében jegyzőkönyvbe veszi fel.

64 szám. Ugyancsak olvastatott a szavazatbontó bizottság 1905 szept. 5 én [tartott ülésének jegyzőkönyve, mely szerint a zsinati világi képviselőre beadott 47 szavazatból Bary Józsefre eset 43, K. Nagy Sándorra 2, Kiss Elekre 1, Dr. Várady Zsigmondra 1 szavazat s így a bihari egyházmegye részéről világi zsinati rendes képviselőül Bary József választatott meg általános szótöbbséggel.

Egyházmegyei közgyűlés a választást tudomásul vevén: a választás eredményének Főtiszt. püspök ur útján a zsinati elnökséghez való felterjesztését rendeli el; egyben föl hívja a mezőtelegi egyházat a szavazat beküldése elmulasztásának igazolására.

65 szám. Esperes beterjeszti jelentését a bihari ev. ref. egyházmegye 1904. évi valláserkölcsei állapota, amint következik:

Nagyfőtiszt. s tekint. egyházmegyei közgyűlés!

Szokásos esperesi jelentésemet az abban előforduló és több részében intézkedést igénylő anyag terjedelmes volta miatt czélszerűbbnek találtam az eddigi gyakorlattól eltérően akként terjeszteni elő, hogy az egyházakról, az egyházlátogatás alkalmával szerzett tapasztalatokról más egyéb bejelenteni valóktól teljesen elkülönítve számoljak be.

I. Ami mindenekelőtt gyülekezeteink *valláserkölcsei állapotát* illeti: az itt-ott észlelhető hitközönnyel s a tisztább és

nemesel
egyházu
hatom,
kétségt

A
ségben
csak H
igének
tete. V
det, d
és bib
tartott
mig L
don,
sárna

rends
bizon
rólag
szánt
teljes
kivét
korla
egyh

Rév
csal
egy
gyü
egy

a l
pe
kiv
sz
elo

vo
e

nemesebb vallásos élet elszintelenedésével szemben legtöbb egyházunkban azt nemcsak egészen megnyugtatónak mondhatom, de egynémelyikben a fokozatos fejlődés és haladás kétségtelen.

A vasárnapi és ünnepi isteni tiszteleteket 24 egyházközségben szép, 17-ben közepes számmal látogatják hiveink; csak Hegyközüjlonkon nincs elég vonzó ereje az evangyéliumi igének, ahol kevés szívet dobbant meg az Ur házának szeretete. Vasárnap délelőtt minden gyülekezetben egyházi beszédet, délután pedig 23 egyházban káté-, 11-ben felváltva káté- és bibliamagyarázatot, 2-ben kizárólag csak bibliamagyarázatot tartottak a lelkészek. Könyörgés van pusztán 4 egyházban, míg Lessen az urvacsoraosztási napok kivételével és Váncsodon, e népes és tekintélyes gyülekezetünkben, szünetel a vasárnap délutáni isteni tisztelet.

Hétköznapi délelőttjén 30 egyházban találunk naponkénti rendszeres isteni tiszteletet a szokott könyörgéssel; csak a hét bizonyos napján tartatik isteni tisztelet 4 gyülekezetben; kizárólag bűnbánati heteken 3-ban. Míg Darvason, Lessen, Nagyszántón, Nyüveden és Pelbárthidán a hétköznapi buzgólkodás teljesen hiányzik. Hétköznapi délutánonként egy gyülekezetünk kivételével a rendes délelőti isteni tisztelet tartása nincsen gyakorlatban. Fugyiban azonban minden szombat és más 7 egyházban a bűnbánati hetek délutánján isteni tisztelet tartatik.

A bibliamagyarázat Fugyivásárhely, Less, Nagyszántó és Rév kivételével minden egyházban gyakorlatban van; még pedig csak az adventi hetekben, hetenként kétszer 4, egyszer 24 egyházban, adventtől tavaszig hetenként egyszer 8, kétszer 3 gyülekezetben. Míg 1 egyházban a böjti hetekben tartatik egy-egy napon a bibliamagyarázat.

A konfirmációoktatást 26 egyházban a lelkészek, 11-ben a lelkészek felügyelete és irányítása mellett a tanítók, 5-ben pedig a tanítók teljesítették. A hegyközsáldobágyi egyházat kivéve, hol azok is konfirmációi oktatásban részesültek, akik szept. 1-ig betöltik életük 12-ik évét, — csak a 12-ik évet elért gyermekek konfirmáltattak.

Az 1904. év folyamán urvacsorával élők száma 35,230 volt és így a népességnek 58.52%-a. Különösen kiemelendő e tekintetben a biharpüspöki-i egyház, hol a gyülekezetnek

80%-a járult az Ur asztalához. Betegeknél egyébkor is, midőn óhajtkák, 18 egyházban, kizárólag csak az urvacsoraosztás alkalmából szolgáltat ki az urvacsora 24 egyházban.

Sektáriusok egyházmegyénk területén 26 egyházban találhatók, 16-ban azonban eddigelé még nem fordulnak elő. Így nazarénusok vannak 6 egyházban 69-en; baptisták 18 egyházban 277-en és felekezeten kívül állók 11 egyházban 258-an. Nagyváradról az idevonatkozó statisztikai adatok nem mutatnak ki.

Az egyházi szertartást mellőzték és pedig:

a) a keresztelest 4 egyházban 12,

b) az esketést 9 egyházban 9,

c) a temetést 7 egyházban 15 esetben. Megjegyezvén,

hogy az esetek kimutatása nélkül bejelentve lett, hogy Csökmön a felekezeten kívül állók a temetés kivételével, valamint a nazarénusok minden szertartást mellőztek. Kisjenőben nem kereszteltetnek a sektáriusok; Siteren hasonlóképen ugyanezek minden szertartást elmellőznek és Nagyváradon kétségen kívül szintén így járnak el, de az esetek statisztikai előterjesztése lehetetlen. Sajnos, hogy ezen hiányok miatt az előző évi kimutatással az egybevetés nem történhetik meg és e tekintetben az emelkedés vagy csökkenés számszerűleg nem állapítható meg. Legfeljebb kombinatív állítható, mintha a csökkenés jelenségei mutatkoznának.

Békeltetésre 7 egyházban 17 pár jelentkezett; 16-tal kevesebb, mint az előző esztendőben. Vadházasságban él 36 egyházban (Nagyváradról adatok e részben sem terjeszthetők be) 272 egyén, kevesebb 12-vel, mint a múlt évben.

A szegények gondozására vonatkozó egyházi törvény végrehajtva van 22 egyházban; nincsen végrehajtva 20-ban, mivel vagy a község kezeli a szegényügyet, vagy egyáltalában segélyezésre szoruló szegények nincsenek. Tandíjelengedésben részesült 22 egyházban 183 gyermek 645 K 66 fillér értékben. Szegény iskolások ruhával és könyvvvel segélyezésére fordított 15 egyházban mintegy 630 K 53 fillér.

A kegyes adományok és hagyományok összege, nem számítván az Urasztalára természetben hozott adományokat, — 22,217 K 77 fillért tesz ki. Egyházanként feltüntetve, az adományozás következő:

is, midőn
oraosztás
n.

an talál-
elő. Így
18 egy-
258-an
mutat-

vezvén,
ökmön
mint a
n nem
ugyan-
ségen-
előter-
előző
tekin-
állá-
csök-

16-tal
él 36
betők

vény
ban,
ban
ben
ben.
dit-

em
kat,
az

1. *Ártánd*: Vass Zsófia hajadon emlékére szülei 2 koronát adtak a hagyatéki pénztár javára. Összesen 2 K.

2. *B.-Szt.-Márton*: Urasztalára kenyeret adtak: 12 korona értékben. Templomban a lelkészi székre Nagy Elek debreczeni ref. főgymn. tanár neje: Dienes Ilona egy bársony terítőt adományozott 25 K értékben. Szilágyi László és neje egy selyem rojtos terítőt adott 10 K értékben. Néh. Tóth Róza orgona alapra 7 K. Az iskolai pénztárnak többen 24 K 70 fillért. Összesen 78 K 70 fill.

3. *Bihar*: Konfirmándus növendékek adománya urasztali terítőre: 17 K 70 fill. Egyháztagek urasztali adománya 24 K. Egyh. célra: Váry András közs. jegyző 10 K, Bodnár István 10 K, Szekeres Sándor 10 K. Összes: 71 K 70 fill.

4. *Biharpüspöki*: Urasztali adomány az egyháztagektól: 52 K. Szegény gyermekeknek ruhára: Erős Józsefné 1 K, Bognár K. 10 K. Pelbárthidai egyház javára perselypénz: 60 K 49 fill. Összes: 123 K 49 fill.

5. *Bors*: Egyházi célra: többen 37 K, Cséplőgép-társaság: 600 K. Urasztalára többen: 28 K. Összes: 665 K.

6. *Bojt*: Urasztalára többen adományoztak 24 K értékben.

7. *Csatár*: Urasztali adomány többektől 16 K.

8. *Csőkmő*: 504 egyháztagektól gyűjtés útján orgona-alapra befolyt: 1792 K 28 fill.

9. *Darvas*: Orgona-alapra többen 1200 K-t adtak.

10. *Élesd*: Urasztali adomány többektől: 40 K. Magtár-gyarapításra: Id. Pusztai József 1 v. buza. Orgona-alapra: Bóna Jánosné, Dávid Lidia 3 K. Templomépítési alapra: Ábrán Józsefné 12 K, id. Pusztai József és neje Kulcsár Sára 110 K 05 fill. Perselypénz: 35.48 K. Összes 202 K 53 fill

11. *Fugyi*: Többeknek kenyér- és bor-adománya az Urasztalára: 17 K.

12. *Fugyivásárhely*: Egyh. célra: Baki György 5 K, Matta Károly 2 K. Urasztali adomány értéke többektől: 15 K. Összes: 22 K.

13. *Furta*: Egyh. célra nagyobb adományok: Köves Imre 10 K, özv. Gellén Istvánné 100 K, ifj. Török Sándor 50 K, Plavec Anna 12 K, Csapó Imre 10 K, Vincze Istvánné, Gellén Karolin 10 K, Csapó Sára 10 K, Pap Eszter 10 K, N. N. 10 K, Juhász Sámuel 2 db részvény 20 K értékben,

özv. Török Istvánné 1 kendő 10 K értékben. Templomi perselypénz: 26 K 78 fill. Iskolai bál jövedelme: 121 K 76 fill. Összes: 526 K 26 fill.

14. *Hegyközkovácsi*: Urasztalához kenyeret és bort többben 40 K értékben. Önfenntartási alapra: Zathureczky Albert 10 köből buzát 168 K értékben, Nyiri Aladárné Ertsey Klára 200 K, többben 178 liter buzát 15 K értékben. Iskolai padokra: Zathureczky Albert 10 K. Összes: 433 K.

15. *Hegyközpályi*: Adósságtörlesztésre az egyháztagoktól nyári legeltetés hasznóbére 175 K. Orgona-alapra: néh. Petri Sándorné Tóth Juliánna 14 K, néh. Nagy Zsigmondné Ferenczi Mária 14 K, néh. Szabó Sándorné Kiss Juliánna 20 K, néh. ifj. Dull Lajosné Szabados Ágnes 20 K, özv. Hornyánszky Pálné 20 K. Közsükségleti alapra: néh. Debelka Károlyné 10 K. Urasztalára többben kenyeret és bort 17 K 60 fill. értékben. Összes: 280 K 60 fill.

16. *Hegyközsáldobágy*: Egyh. célra adakoztak: Szebeni Károly 2 K, Farkas Mária utódai 4 K, Petri Gábor utódai 4 K, Kovács Juliánna utódai 4 K, Kozma István 2 K, Lucskai Bálint 2 K, Molnár Péter utódai 4 K, ifj. Szebeni Károly 4 K, Borbíró Juliánna apja 2 K, Lucskai Sándor 6 K, H. Petri Sándor 2 K, özv. Petri Istvánné 4 K, Kozma András 2 K. Urasztalára többben ajándékoztak: 44 K. Bokus nővérek 1 db kivarrott keresztelő abroszt. Összes: 84 K.

17. *Hegyközüjlak*: Urasztalára kenyeret és bort adományoztak többben 20 K 64 fill. értékben. Perselybevétel: 9 K 71 fill. Összesen: 30 K 35 fill.

18. *Kismarja*: Özv. Szász Jánosné Halász Zsuzsánna 3-ik harangra adományozott 3870 K. Perselyből befolyt: 12 K 40 fill. Összes: 3882 K 40 fill.

19. *Kisszántó*: A helyi uradalom iskolapadoláshoz 20 szekér homokot 8 K értékben. Urasztalára többben kenyeret és bort 6 K értékben. Molnár Mihály 40 fill., Tóth Sándor 40 fill. Összesen: 14 K 80 fill.

20. *Kisjenő*: Hegedüs Mariska, Gombos Dezsőné egy urasztali terítőt ajándékozott 24 K értékben. Urasztali kenyér-és bor-adomány: 18 K. Összesen: 42 K.

21. *Less*: Közsükségleti pénztár javára: Mester Attila 4 K, Govrik Kálmán róm. kath. 16 K, Komendás Lajos 2 K,

fj. Komend
nonium al
Máté Jenő
75 fill.

22. A

2 K 45 fill

23. A

36 K 60 f

Nagy Imré

Balázs 4

Ágnes 10

ánna 5 K,

Mihály 20

24. I

Kántori al

mre 20 K

asztalra tö

: kath. te

Adolf toro

10 K. Öss

25.

fillér érték

26.

Sándor öri

vényeszéki

27. I

5 K.

28. I

Özv. Ruzic

Kornstein

Károlyné 3

Garay Kál

4952 K 6

ára 100 K

K 40 fillér

kézpénz 2

fillér. Az

részére ké

összege 68

ifj. Komendás Sándor 4 K. Perselypénz: 18 K 57 fill. Harmonium alapra: Komendás Lajosné Cs. Nagy Katalin 2 K, Máté Jenő 5 K. Urasztalára többen 12 K. Összesen; 63 K 75 fill.

22. *M.-Kakucs*: Urasztalára többen 5 K. Perselypénz: 2 K 45 fill. Összesen: 7 K 45 fill.

23. *M.-Keresztes*: Urasztalra többen kenyeret és bort: 86 K 60 fill. értékben. Egyh. célra: Bácsó István 10 K, J. Nagy Imréné Hajdu Mária 4 K, Czeglédi Pálné 6 K, Móra Balázs 4 K, Nagy Lajosné Tóth Zsuzsanna 5 K, Bördös Ágnes 10 K, Pál Mária 4 K, Sámsoni Sándorné Lakatos Juliánna 5 K, D. Kovács Sándorné Oláh Sára 10 K, Gyenge Mihály 20 K. Összesen: 164 K 60 fill.

24. *Mezőtelegd*: Orgonaalapra többen 56 K 20 fillér. Kántori alapra tartott bál jövedelme 148 K 70 fillér. Palotás Imre 20 K. Várady Dániel hagyománya 1946 K 20 fillér. Urasztalra többen adakoztak 40 K értékben. Tumszeng Adolf r. kath. toronyórát készíttetett 1300 K értékben. Tumszeng Adolf toronyóra alapra 100 K. Thormann Vilmos ugyanerre 10 K. Összes: 3621 K 10 K.

25. *Mezőtelki*: Urasztalra adakoztak többen 6 K 20 fillér értékben.

26. *Nagykerek*i: Egyházi célra adakoztak: B. Tóth Sándor örökösei 40 K, K. Nagy Sándor budapesti kir. törvényszéki bíró 200 K. Összes: 240 K.

27. *Nagyszántó*: Herczegh Józsefné urasztali adománya 5 K.

28. *Nagyvárad*: Egyház részére Széles Sándor 3 K. Özv. Ruzicska Károlyné 1 K. Nadányi Károlyné 20 K. Özv. Kornstein Lajosné 100 K. Viatorisz Antalné 10 K. Palóczy Károlyné 30 K. Bálint János 2 K. Spiczhuber Mártonné 2 K. Garay Kálmán 10 K. Ujvárosrészi egyházi énekhar orgonára 4952 K 61 fillér. Ugyancsak ez az orgona fenntartási alapjára 100 K. Velencei városrészi hívek templomépítésre 431 K 40 fillér. Urasztalára a természetbeli adományokon kívül készpénz 237 K. Templomi perselyekben gyűlt 756 K 48 fillér. Az urasztalra ajándékozott terítőket és a templomok részére készített butordarabokat nem értékelve, adományok összege 6855 K 49 fillér.

29. *Nyüved*: Uj harangra és a régi harangnak uj szerkezettel ellátására adományoztak: Felföldi Zsigmond 942 K. A gyülekezet tagjai 77K. Összesen: 1714 K.

30. *Örvénd*: Perselypénz 15 K 62 fillér.

31. *Paptamási*: Lelkészlak alapra id. Kaszonyi Imre főbíró utján 246 K 95 fillér. Urasztalra többen 40 K értékben. Perselypénz 9 K 80 fill. Összesen: 296 K 43 fillér.

32. *Pelbárthida*: E. Nagy Sándor szószerk terítőt 19 K 08 fillér értékben. Némethy Jenő r. kath. birtokos urasztali tányérra és pohárra 40 K. Urasztalára többen adományoztak kenyeret és bort 14 K 16 fillér értékben. Összes: 73 K 24 fillér.

33. *Pósalaka*: Urasztalra többen kenyeret és bort 12 K értékben. Perselypénz 12 K 26 fill. Özv. Lőrincz Mibályné egy fehér urasztali terítéket 6 K értékben Összes: 30 K 26 fillér.

34. *P.-Toldon*: adományozás nem volt.

35. *P.-Ujlak*: Iskola építésre: Telegdy József 104 K, Szilágyi Etel 10 K, Doma Gyula 2 K. Orgonaalapra: Szilágyi Imre 40 K. Lelkészlakra: A p.-ujlaki hitelszövetkezet 16 K. Perselypénz 21 K 30 fillér. Urasztalára többen 8 K. Összes: 201 K 30 fillér.

36. *Rév*. Egyházi célra: Nagy János uradalmi kocsis 4 K, G. Géczy János czölöpöket 8 K értékben. Urasztalra többen kenyeret és bort 7 K értékben. Összes: 19 K.

37. *Siter*: Egyháznak: Ör. Fakó Sándor 10 K, Karácsony András 10 K, Szilágyi Sándorné, Fakó Erzsébet 10 K, Göcz Erzsébet 10 K, Varga Imréné 10 K, Nagy Józsefné 10 K, F. Varga Ferencz 2 K, Szabó János 2 K, Szilágyi Sándor 2 K. Urasztalra többen kenyeret és bort 50 K értékben. Összesen: 119 K.

38. *Szalárd*: Az urasztalát egész éven át kenyérrel és borral ellátta T. Nagy Sándor és neje 36 K értékben.

39. *Szentjános*: A község legelőföld haszonélvezete fejében. 312 K 50 fillér. Községi kántor-buza váltság és segély 360 K. Diszharangozásból 101 K. Anyakönyvezéskor befolyt adomány 46 K 80 fillér. Szabó János és neje gyászszőnyegeket adományoztak 40 K értékben. Orgonaalapra többen 13

K. Egyházi bál jövedelme 25 K 80 fillér. Perselypénz 13 K 20 fillér. Összes: 912 K 40 fillér.

40. *Zsáka*: Egyházfenntartási alapra: Mezey Ignác és neje Tóth Juliánna 100 K, Z. Veres Imre 5 K, Sz. Szabó József 5 K, Szántó Ferencz 5 K, Z. Szántó Imre 2 K, Szigeti Imre 2 K, Szabó G. Imre 2 K, V. Duró Mihály 2 K, Farkas Kálmán 10 K, Márton Jakab 2 K, Veres Gyula 2 K. Más egyházi célra: Mezey József 30 K, Lovász Péter 10 K, Takács Jánosné 6 K, B. Kovács János 6 K. Összes: 189 K.

41. *Jákóhodos*: Egyházi célra: Szabó Ferenczné 20 K, Fehér András 1 K. Összes: 21 K.

42. *Váncsod*: Bodnár Ágnes egy kis urasztali terítőt 1 K értékben, Kis Jánosné g. kel. 10 K. Urasztalára kenyeret és bort: Hiripi László 7 K 60 fillér, Gombos András 1 K 60 fillér, Vajda László 6 K, id. Vass Sándor 1 K 60 fillér, Fábián Lajos 1 K 60 fillér, N. Balogh István 1 K 60 fillér, özv. Gulyás Istvánné 6 K, özv. Ecsedi Józsefné 1 K 60 fillér értékben. Összes: 38 K 40 fillér.

II. *Egyházaink küléletéről* szólva, első helyen említendő, hogy az 1904. év folyamán a 42 egyházban 594 presbyter működött s Biharban 6 hely betöltetlen volt.

A presbyteri gyűlések jegyzőkönyvét, melyet a vizsgáló küldöttség mindenütt rendben talált, 12 egyházban a lelkész, 26-ban a tanító, 4-ben más arra alkalmas egyén vezeti.

Az egyházközségi gyűlés a törvénynek megfelelő módon, minden egyházban szervezve van.

Az anyakönyvek jó állapotban találhatók 39, — türhető 3 — és rossz karban van egy egyházban, Hegyközkovácsiban, ahol új kötéssel látandó el.

Körleveles jegyzőkönyv, lelkészi napló és postakönyv minden lelkészi hivatalban rendben találtatott. Az egyházi levéltárak rendezve vannak és mindegyik egyház leltárban tartja nyilván ingó és ingatlan vagyonát.

Az egyházi ingatlanok mindenütt telekkönyvezve vannak, kivéve Nagyváradot, ahol a vallástanári lak tekkönyvezési peres ügye a végmegoldás felé közelg, amennyiben a m. kir. kuria ítélezése alatt áll.

A rendelet szerint vezetett és a presbyteriumok által megvizsgált egyházi számadások az egyházlátogató küldöttség

által Nagyszántó, Fugyivásárhely és Csatár kivételével mindenütt helyben hagyatván, záradékkal láttattak el. A nagyszántóit és csatárit a küldöttség vizsgálat tárgyává sem tehetvén, intézkedés történt, hogy a fugyivásárhelyivel együtt, ahol inkább csak pótlás és helyesbítésre volt szükség, — a számvevőszék elnökének véleményezés végett átadtam, míg a csatári számadásra vonatkozólag alább teszem meg előterjesztésemet.

A gondnoki számadás eredménye:

a) bevétel: 182,283 K 61 fill.; b) kiadás: 155,363 K 79 fill.; c) tulkiadás: 13 K 95 fill.; maradvány: 28,735 K 25 fill.; követelés: 33,841 K 04 fill. készpénzben és a) bevétel: 51·36 mm. buza, 35·60 mm. árpa; b) kiadás: 51·36 mm. buza, 35·60 mm. árpa, c) követelés 33·60 mm. buza, 35·84 mm. árpa és 4·31 m. tengeri terményekben. Az adósság 42 egyházban 109,845 K 03 fillér; megjegyezvén, hogy ez összegben teljes értékben befoglaltatik a nagyváradi egyháznak 1890. óta rendszeresen törlesztett 66000 K kölcsöne, valamint a fugyii 1902. óta szintén törlesztett 5000 K és a p.-ujlaki 4000 K tökesegély. Az alapítványok értéke, a takarékmagtárak terményeinek beszámításával 245,518 K 79 fillért tesz ki.

A belhivatalnokok 22 egyházban kifizetve vannak, 20-ban pedig teljes kielégítést nem nyertek. Így: Bors, Bojt, Csatár, Élesd, Hegyközpályi, Hegyköz-Száldobágy, Hegyköz-Ujlak, Kismarja, Kisjenő, Less, M.-Kakucs, M.-Telki, Nagyszántó, Nyüved, Pelbárthida, Pósalaka, P.-Ujlak, Rév, Siter és Jáhóhodos egyházakban.

A közsadók, egyházkerületi és egyházmegyei illetékek kielégítést nyertek 37 egyházban; de nagymérvű közsadóhátrány van Csatáron, Hegyköz-Ujlakon, több-kevesebb: Hegyköz-Száldobágyon, H.-K.-Kovácsiban és M.-Kakucson, mintegy 2311 K 60 fill.

Egyházi adókulcs és pedig osztályba sorozás 13, — párbér és állami adó %-a 10, — párbér 10, — párbér és osztályba sorozás 1, — áll. adó % 1, személyadó és birtokaránylagos adó 2, — párbér és osztályadó 4, — személyadó és állami adó %-a 1 egyházban. A kivetett egyházi adó fedezi a szükséglet 36 egyházban; nem fedezi vagy csak kívülről

jött
Ré

31,
Szi
gán
ság
hol
kez

egy
zés
Csi

7-b
bar

nag
egy
703
A r
évd

tem
Tis.
egy

tékl

352

11:

min

vag

kép

tele

köte

kev

250

jött segélylyel Kismarján, Lessen, M.-Kakucson, Pelbárthidán, Réven és Szentjánoson.

Az egyházi épületek között a templom jó karban van 31, javítandó 8 egyházban, javítás alatt áll Pelbárthidán és Szentjánoson; amott közadakozásból nyert, itt pedig a polgári község különösebben is kiemelendő és erős egyházaságra valló segélyével, — és életveszélyesen rossz Élesden, hol a használatból való elvonás minden pillanatban bekövetkezhetik.

Az iskolaépületek állapota jó: 25, türhető 2, rossz 2 egyházban, u. m. Pósalakán és P.-Ujlakon, hol az új építkezésre előkészületek vannak és javítandó egy iskolaépület Csökmőn.

Lelkeszi lakok jó karban vannak 31 egyházban, türhető 7-ben, javítást igényelnek 3-ban; teljesen rosszak 2 egyházban: M.-Kakucson és Paptamásiban.

Nagyvárad kivételével, mint amely egyházat fennálló nagy kölcsöne más biztosító intézethez kényszerít, — minden egyház a Fonciére pesti biztosító intézetnél biztosít és pedig 703,307 K 23 fill. értékig, amelynek évdija 1709 K 07 fillér. A mult évről csak a h.-k.-kovácsi-i egyház maradt 24·10 K évdíjfizetéssel hátrányban.

Az árkolt és egy hely kivételével mindenütt befásított temetők kizárólag egyházi tulajdont képeznek 36 egyházban. Tisztán községi temető van 4, községi és egyházi temető 2 egyházban.

Új építkezés történt 11 egyházban 25,066 K 54 fill. értékben. Javításokra pedig 15,237 K 54 fillér fordított.

III. A *népiskolai adatok* a következőkben terjesztem elő:

Egyházmegyénk területén tanköteles volt 6—12 évig 3525 fi és 3453 leány; együtt 6978, tehát a népességnek 11·59 százalék, kevesebb a mult évnél 1·01 százalékkal. A mindennapi iskolában járt fi: 3358, leány: 3228, együtt 6586, vagyis a tankötelesek 94·16 százaléka, mely a mult évihez képest 1·67 százalékkal emelkedést mutat. Az iskolát tanköteles kor előtt elhagyta fi: 72, leány: 70 együtt 142, a tankötelesek 2·03 százaléka, mely a mult évnél 1·67 százalékkal kevesebb. Teljesen iskolázatlan fi: 95, leány: 155, együtt 250, a tankötelesek 3·57 százaléka; kevesebb 0·13 százalék-

kal, mint az előző évben. Az iskolát a tanköteles kor előtt elhagyták és a teljesen iskolázatlanok a tankötelesek számához képest nagyobb számmal vannak: B.-Szt.-Márton, Csátár, Csökmő, Darvas, H.-K.-Pályi, H.-K.-Száldobágy, M.-Kakucs, P.-Told, Rév, Szalárd és Váncsod egyházakban.

Tanköteles volt 13—15 évig fi: 1455, leány: 1176. együtt 2631. Iskolába járt fi: 1307, leány: 995, együtt 2302. Iskolába nem járt fi: 148, leány: 181, együtt 329. Nagyobb számmal voltak ilyenek Bsztmártonban, Biharon, Csökmön, Hkpályiban, Hkszáldobágyon, Paptamásiban, Pósalakán, Pujlakon, Réven, Siterben, Szalárdon és Váncsodon.

I—VI. osztályu az iskola 26 egyházban; I—V. osztályu Bsztmártonban, Pósalakán, Pujlakon, Siterben és Csátáron a leányiskola. 12 egyházban állami és községi iskola van.

Konfirmáltatott fi: 411, leány: 389, együtt 800, a népességnek 1·33 százaléka; kevesebb az előző évinél 0·27 százalékkal.

Az 55 tanító között jeles eredménnyel tanított 10, jó eredménnyel 25, megfelelően 14, nem megfelelően 6, u. m. hkujlaki leány, kismarjai leány, nagykereki-i leány, nyüvedi vegyes, siteri leány és pósalakai vegyes iskola tanítója. A községi és állami iskolákban a vallástanítás jeles 1, jó 6, kielégítő 5 egyházban. Az egyházkerületi tanterv minden iskolában megtartott és az egyházkerületi kiadványok használtattak.

Az 55 tanterem közül teljes felszerelésű 8, hiányos 47. Az ajtók, ablakok elhelyezése szabályszerű 43 iskolában, nem szabályszerű 12-ben. A tantermek az egészségügyi követelményeknek 9 kivételével mindenütt megfelelnek. Nem felelnek meg a borsi, csatári, szentjánosi és váncsodi leány, a nyüvedi, örvéendi, pelbárthidai, pósalakai és pusztajlaki vegyes iskolák.

Ürszék van mindenütt.

A nem felekezetünk iskolájába járó tankötelesek vallás-oktatásáról mindenütt van gondoskodva. Saját hanyagsága miatt azonban nem részesült ebben 1 növendék Hegyközüjla-kon. Nagyváradon, főleg a zárdai iskolákban szintén lehetnek olyanok, a kiket vallásoktatásban részesíteni nem lehetett.

IV. *Belhivatalnokok s tisztviselők.* Az egyházmegye 42 egyházában 43 lelkészi állomás van s ezek rendes lelkésszel betöltve voltak. Alkalmazva volt 2 segédlelkész és egy vallás-tanár. Önálló orgonista 2.

A presbyterek és egyházi tisztviselők tisztökben buzgón járnak el 40 egyházban; kevésbbé látszanak komolyan venni megbízatásukat Csatáron és Hegyközüjlon.

Az Isten házát buzgón gyakorolják 37 egyházban; kevésbbé Borson, Darvason, Hegyközüjlon és Váncsodon.

Az egyházi hivatalnokok között egy pár gyülekezet ki-vételével jó viszony áll fenn mindenütt.

V. *Népmozgalmi adatok:*

1. Megkereszteltetett törvényes	fi: 1041, leány: 958, együtt: 1999.
" törvénytelen	fi: 141, " 142, együtt: 283.
összesen	fi: 1182, leány: 1100, együtt: 2284.
2. Áttért	fi: 7, leány: 6, együtt: 14.
Szaporodási alap	fi: 1189, leány: 1106, együtt: 2295.

A szülöttek, illetve a megkereszteltek száma a népességnek 3·78 százaléka, több az előző évinél 0·7 százalékkal. A törvénytelen szülöttek a születési számnak 13·3 százalékát képezi; több mint a mult évben 0·8 százalékkal. A szaporodási alap a létszámnak 3·81 százaléka.

3. Meghalt fi: 769, leány: 738, együtt 1507, vagyis a népességnek 2·5 százaléka; kevesebb az előbbi évhez képest 0·74 százalékkal.

4. Kitért fi: 17, leány: 24, együtt 41. E számból Nagy-váradra esik 32.

5. Felekezeten kívül álló lett fi: 3, leány: 3, együtt 6. (Pósalakán.)

Fogyási alap: fi: 788, leány: együtt 1554, mely a népességnek 2·57 százaléka.

Mihez képest szaporodásul jelentkezik fi: 402, leány: 354, együtt 756, mely a népesség 1·25 százalékának felel meg.

Lélekszám 1904. deczember 31-én fi: 30276, leány: 29936, együtt 60212.

6. Házasságot kötött tiszta ev. ref. pár 436, vegyes pár 93, együtt 529, vagyis a népességnek 0·87 százaléka; több mint az előző évben 0·02 százalékkal. A vegyes házások közül megegyezett javunkra 33 pár, kárunkra 36, a kik közül

azonban 34 nem egyházunkban kötött házasságot, hanem a megegyezés az áll. anyakönyvből jegyeztetett ki. A nálunk kötött vegyes házasságból nem lépett egyezésre 57 pár.

Tiszteletteljes jelentésem lezárása előtt a következőket bátorodom indítványképen a nagytiszt. s tekint. egyházmegyei közgyűlés elé terjeszteni.

1. A lelkészeket méltóztassék még egyszer felhívni, hogy az egyh. törv. világos rendelkezése szerint csak a 12-ik életévet betöltött gyermekek lévén konfirmálhatók, csak azok konfirmáltassanak, kik a konfirmáció napjáig a 12 évet tényleg betöltötték.

2. Az egyes gyülekezetekből beterjesztett adományokat jelen gyűlésünk jegyzőkönyvébe iktatása, valamint a buzgó adományozóknak hálás köszönetünk tanuságául ezen jkönyvi szám megküldése felől rendelkezni méltóztassék.

3. A hegyközkovácsi-i egyház utasítandó, hogy jelentéstétel mellett anyakönyvének beköttetése felől haladéktalanul intézkedjék.

4. Tekintettel azon nagymérvű zavarokra és rendetlenségekre, melyek a csatári egyház számadásai körül kétségtelenül fennforognak; mivel a lelkészi állás e hó 17-én töltetik be és az új lelkész legjobb esetben is csak október hó első napjaiban foglalhatja el hivatalát: az egyházmegyei elnökséget oly irányban méltóztassék megbizni, hogy ha az új lelkész az egyház anyagi ügyeinek rendezésében záros határidő alatt eredményesen eljárni nem tudna, a számadások rendbehozása küldöttség kirendelésével kíséreltessék meg.

5. Bár a mult évi nehéz közigazgatási viszonyokból megmagyarázható, hogy az egyházi adózás nem volt teljesíthető a szokásos buzgalommal: mégis feltűnően nagy azon egyházak száma, hol a belhivatalnokok kielégítést nem nyerek. Igaz ugyan, hogy a jelen esztendő még válságosabb: mindazáltal épen az egyházak érdekében kívánatos, hogy a presbytériumok a lehetőség határai között az egyházi járandóságok beszedése körül mindent megtegyenek. Ennélfogva az 55/1904. sz. egyházmegyei határozatra a presbytériumok a legkomolyabban figyelmeztetendők és a belhivatalnokok utasítandók, hogy kintlevőségeik kiegyenlítése vagy az arra vonatkozólag tett intézkedésekről az esperesi hivatalt értesítsék

Egyidejűleg szigoruan utasítandók a közadókkal hátralékos egyházak presbytériumai, hogy enemü terheiket haladéktalanul rendezni igyekezzenek.

6. Az iskoláztatási ügy a mult évihez képest valamennyi javulni látszik ugyan, de e tekintetben mégis igen sok kívánni való van. Habár a kir. tanfelügyelőség a vármegyei közig. bizottság útján ez irányban épen legközelebbről tevékenyen intézkedik: mindazáltal felekezeti iskolaszékeink ismételten is figyelmeztetendők, hogy tőlük telhetőleg e részben mindent elkövessenek.

A nem megfelelő eredményt tanusító tanítók a legkomolyabban figyelmeztessenek, hogy a jövőben ismétlődő mulasztást az egyházmegyei hatóság a legszigorubban fogja megtorolni.

A csökmői presbytérium pedig jelentésének az esperesi hivatalhoz beterjesztése mellett utasíttassék, hogy a Cirkó pusztai r. kath. iskolában tanuló ev. ref. növendékek vallás-oktatásáról haladéktalanul intézkedjék.

7. A siteri presbytérium felhivandó, hogy az alapítványi tőkék kikölcsönzésénél a kötvények mindenkor kezesekkel látassanak el.

A jelentés tudomásul vételét és a tett indítványok elfogadását kérve, kiváló tisztelettem mellett vagyok

a nagytt. s tek. egyházmegyei közgyűlésnek

Nagyváradon, 1905. aug. 27.

alázatos szolgálja

SULYOK ISTVÁN,

esperes.

A szokásos gonddal s mély körültekintéssel szerkesztett esperesi jelentést elismerőleg veszi tudomásul az egyházmegyei közgyűlés s az abban intézkedést igénylő ügyeket külön számok alatt veszi tárgyalás alá.

66. szám. Esperes jelentéséből arról értesülvén egyházmegyei közgyűlésünk, hogy némely lelkészek 12 éven alóli növendékeket is konfirmálnak:

kom lyan figyelmezteti a lelkészeket, hogy az Egyh. törv. 126 §-ában fog-

lalt rendelkezés szem előtt tartásával 12 éven alóli gyermekeket semmi körülmények között se konfirmáljanak.

67. szám. Közgyűlésünk örömmel győződven meg esperesi jelentésből, hogy az elmúlt évben is az egyes egyházakban szép számu adományok tétettek:

kimondja, miszerint az 53 – 1904 sz. egyházmegyei határozatnak megfelelőleg a kegyes adományokról szóló jegyzőkönyvi számot a buzgó adományozóknak megküldi.

68. szám. Esperes előterjesztésére

ulasítja egyházmegyei közgyűlés a hegyközkovácsii egyházat, hogy az espereshez beterjesztendő jelentéstétel mellett anyakönyveinek beköttetése felől haldéktalanul intézkedjék.

69. szám. Esperes jelentéstétele kapcsán indítványozza, hogy amennyiben a csatári egyházban a számadások körül mutatkozó rendetlenségeket és zavarokat, általában az eddig hiányosan kezelt anyagi ügyeket a megválasztandó új lelkész záros határidő alatt eredményesen rendbe hozni nem volna képes, hatalmaztassék fel az elnökség a számadások rendbehozása végett egy küldöttség kirendelesére.

Közgyűlésünk esperes indítványát egyhangulag elfogadja.

70. szám. A canonica visitacio szomoruan győződött meg azon tényről, hogy sok egyházban az egyházi adók nem folyván be, a belhivatalnokok kielégítést nem nyertek, másfelől pedig néhány egyházban a közadók nem fizettettek be.

Közgyűlésünk ezen sajnos tapasztalat folytán ismételten utasítja az egyházak presbytériumait, hogy az 55/1904. sz. egyházmegyei határozat értelmében az egyházi járandóságok beszédese körül minden lehető megtegyenek, a belhivatalnokok pedig kintlevőségeik ki-

egyenlítése, vagy az arra vonatkozólag tett intézkedésekről az esperesi hivatalt értesítsék. Fölhivja továbbá közgyűlés a csatári, hegyközujlaki hegyközsáldobágyi, hegyközkovácsii és a magyar-kakucsi egyházakat közadóiaknak haladéktalanul való rendezésére.

71. szám. Bár esperes jelentése szerint az iskoláztatási ügy a múlt évhez képes javulást mutat;

mégis közgyűlésünk indítatva érzi magát a felekezeti iskolaszékek oly nemű figyelmeztetésre, hogy az iskoláztatás terén minden lehető kövessenek el. Másfelől az egyházmegyei közgyűlés a hegyközujlaki leány, kismarjai leány, nagykerékii leány, nyüvedi vegyes, siteri leány és a pósalakai vegyes iskola tanítóit, mint akik a tanításban nem megfelelő eredményt tanusítottak, a legkomolyabban figyelmezteti, hogy az ismétlődő mulasztást az egyházmegyei hatóság jövőben a legszigorubbán fogja megtorolni.

72. szám. Esperes jelentése folytán egyházmegyei közgyűlésünk föl hívja a csökmői egyháztanácsot, hogy a Cirkópusztai róm. kath. iskolában tanuló ev. ref. növendékek vallásoktatásáról haladéktalanul intézkedjék s tett intézkedéséről az esperesi hivatalnak jelentsen.

73. szám. Esperes előterjesztésére közgyűlés föl hívja a siteri egyháztanácsot, miszerint intézkedjék arról, hogy az alapítványi tőkék kikölcsönzésénél a kötvények mindenkor kezesekkel láttassanak el.

74. szám. Olvastatott esperesnek az elnökileg elntézett ügyekről szóló következő jelentése:

Nagytiszt. s tekint. egyházmegyei közgyűlés!

Legutóbbi egyházmegyei közgyűlésünk óta tett elnöki intézkedésekről a következőkben van szerencsém beszámolni.

1. A f. évi ápr. 29-én 297. sz. a. a kismarjai egyháznak engedélyt adtam, hogy az özv. Szász Jánosné: Halász Zsuzsanna által készítettett 3-ik harang beállítása folytán szükségessé vált vasállványokat 800 kor. összegért megrendelhesse és a felmerülő kiadásokra ez egyh. adóalapnak 591 koronát kitevő egy évi, valamint a toronyalapnak 140¹/₂ koronára rugó szintén egy évi kamatát felhasználhassa.

Nevezett egyház presbytériuma a harangkészítő céggel szabályszerűen letárgyalt szerződést kötött az állványokra nézve is s ezt betérjesztette. Igazolta továbbá: hogy egyházi közszükségről lévén szó, az egyházi adóalap kamatját jelzett célra az alapítók intentiójának megsértése nélkül felhasználhatja. A másik alap pedig egyenesen a jelzett célt szolgálván, a mennyiben a harangok a torony belső felszereléséhez tartoznak: csak rendeltetésére fordított egy évi kamat jövedelmében.

2. Az örvéndi ev. ref. egyház a f. évi május hó 11-ről azon kérelemmel fordult az elnökséghez, hogy a javításra nagyon is rászorult temploma és tornyának rendbehozására, ugyancsak a belső berendezések helyrehozására 6700 kor. vállalati összeg keretében adjon engedélyt. Valamint az elnökség hozzájárulását kérte ahhoz is, hogy a mennyiben a jelzett munkálat költségeiből csak 3000 kor. terheli az egyházat, mert a belső berendezés kiadását 1700 kor. összegben Juricskay Dezső r. kath. birtokos ajánlotta fel, 2000 koronát pedig a volt urbéresek adományoztak, — ez összegnek kölcsönrel leendő fedezését eszközölhesse, a melyet 6 évre pótdó alakjában, áll. adókulcs 15 százalékában vet ki birtokaránylagosan.

Miután az egyház a vonatkozó összes iratokat: presbyteri és egyházközs. határozatok, vállalkozókkal való szerződések, költségvetés és méretek, valamint az adományokra vonatkozó biztosító iratokat rendelkezésünkre bocsátotta: az elnökség nevében 335. sz. leiratommal az engedélyt mindkét irányban annál is inkább kiadtam, mivel időközileg a szőlőtelep peres ügye elintézést nyervén, az egyház olyan jelentékeny biztos

évi jövedelemre tett szert, mely a pótladó kivetését fölöslegessé teszi.

3. A pusztatoldi ev. ref. egyház az 1905. évi jun. 25-ről kettős kérelmet intézett az egyházmegye elnökségéhez. Miután a templom és torony állapota sürgős javítást igényelt: a presbyteri és egyhközs. határozatok kapcsán a költségjegyzéket és vállalati szerződést betérjesztette a végett, hogy a 2000 kor. összegbe kerülő munkálat engedélyeztessék és elnöki hozzájárulás történjék ahhoz is, hogy az egyház ez összeget egy évre saját alapítványából kölcsön vegye, s a már iskolaépítésre engedélyezett pótladó 3-ik évi részletét, mivel az iskolaépítésből származott teher és kiadás fedeztetett, — e kölcsön visszatérítésére fordítsa.

Az elnökség Tatár Zoltán igazgató főmérnök megnyugtató véleményezése után az építkezésre engedélyt adott és arra tekintettel, hogy az utóbbi évek alatt előfordult többszöri építkezéseket a p.-toldi kis egyház a saját iniciatívájából tiszteletre méltó áldozatkészséggel teljesítette; csak legközelebb is az iskolaépítésből előállott terheit rövid idő alatt rendezte: beleegyezett abba is, hogy az iskolapótladó befolyásáig, vagyis egy évi időtartamra adóslevél kiállítása mellett a szükséges 2000 koronát saját alapjától kölcsön vegye. Ujabb teher és így újabb kivetés e célra nem történik.

4. A pelbárthidai egyház leégett temploma és tornya felépítéséhez tavaszi közgyűlésüinktől engedélyt kért és nyert. Az elfogadott tervrajz méreteit azonban az anyagi erőhöz képest lehető minimumra kellett szorítani. Időközben a befolyt adományokból jelentékenyebb összeg állván rendelkezésre: a toronynak 3 méterrel emelését, továbbá a templomnak cserép helyett horgonyozott vas lemezzel való fedését határozta el. A szükséges pótszerződést a vonatkozó iratokkal együtt betérjeszti.

Tekintve, hogy a terv felsőbb hatóságilag már helybenhagyva volt; tekintve azt is, hogy a pótszerződés egységárai a szintén elfogadott költségelőirányzat alapján állítottak be; szintén a tervbe vett pótmunka és szerződés szakértőileg is kifogástalannak nyilvánított és a fedezet tekintetéből sem állván elő nehézség: f. évi jul. 17-ről 499. sz. a kért engedélyt megadtam.

II. Az elnöki intézkedések között kell említést tennem az időközileg előfordult belhivatalnoki változásokról is.

a) Az üresedésben levő csatári lelkészi állomás végleges betöltése mindeddig nem történt meg. F. évi jun. 4-én szabályszerűen lefolyt ugyan a választás, de az elválasztott Nagy Lajos b.-sonkolyosi lelkész az állomás elfoglalásától visszalépett. Az újabb lelkészválasztás pedig e hó 17-ikére tüzetett ki.

b) A fugyii lelkészség meghívás folytán Nagy Elek újlétai lelkésszel töltetett be, a kinek meghívására a törvényszerű engedély megadtván, állását f. évi jul. 24., illetve 30-án ünnepélyesen is elfoglalván, az egyház vezetését minden irányban átvette.

c) A tanítói karban történt változásokról szólva, legelőbb is Varga Gyula csatári leánytanítónak f. évi május 29-én bekövetkezett haláláról kell említést tennem. Varga Gyula, a ki egyike volí hivatásos jó tanítóinknak, — hosszabb betegeskedés után özvegyet és gyermekeket hagyva hátra, hunyt el. Legyen áldott emlékezete! Helyébe Pelbárthidáról Szabó Bencsámín választatott meg.

d) A kügypusztai tanítói állásra Kiss Jenő okleveles tanító megválasztatván, meghívásához az engedélyt 490. sz. leiratomban oly feltétel alatt adtam meg, hogy nevezett az egyh. törv. 423. §-a értelmében a vallástani pótképesítőt is igazolni tartozik. Ha pedig ezt nem tehetné, egy éven belül a pótvizsga letételére köteleztetik. Ez oknál fogva őt végleges megerősítésre nem is terjeszttem elő.

e) Ez évi jul. 31-én 523. sz. engedélylyel, mivel a tanítói pályán több mint négy évtizedet szorgalmas munkával eltöltött Halász Bencsámín sztjánosi leánytanító, egyháza és feljebbvalóinak közszeretete és becsülése közben a jól megérdemelt nyugalomba vonult, — a pályázat meghirdetése eredményre nem vezetvén, hozzá járultam, hogy Böszörményi István tanfolyamot végzett tanítójelölt egy évre ideiglenesen alkalmaztassék az oklevél megszerzésének föltétele alatt.

f) A f. évi aug. 26-án Józsa Gábor pósalakai lelkész jelentést tesz Balogh István tanítónak még ez évi jul. 22-én történt és a presbytérium által elfogadott lemondásáról. Egyben az ide vonatkozó esperesi rendelkezések kikérése nélkül a pályázat meghirdetése és eredményeiről, valamint Dobos

Géza diósgyőri tanító megválasztásáról. Nem csatolván azonban a választási jkönyvet: az intézkedést függőbe tartottam.

g) A mezőkeresztesi egyháznak ez évi aug. 30-ról 569. sz. engedélyt adtam arra, hogy a Debreczenbe megválasztott Karsay János helyére a nagyobb leányiskola tanítójául Mészáros Ferencz hkpályii tanítót, kit meghívás folytán választott meg, — rendes leánytanítóul meghívja.

h) Az elbetegesedett és nyugdíjaztatása iránt lépéseket tett Csóka György siteri leánytanító kérése folytán az egyh. törv. 430. §-a értelmében Balogh István nkörösi képezdei tanulónak, kit az intézet igazgatósága jó ajánló levéllel látott el, — segédül alkalmazásához a nyugdíjügy lebonyolítási időtartamra hozzájárultam és erről folyamodót f. évi szept. 1-én 625. sz. leirattal értesítettem.

i) A hkkovácsii egyház a f. évi szept. 1-én vett felterjesztése értelmében vegyes, orgonista tanító állomását ez évi aug. 13-án egyhangu választással Császár Gyula tanulmányi tanítóval betöltötte, a kinek meghívására 628. sz. a. az esperesi engedélyt kiadtam. Megerősítését azonban csak azon feltétel alatt kérem ezuttal, ha nevezett tanító egyházi hatóságától végelbocsátó bizonyítványát beterjeszti, a melyre a választó egyház lelkesztét figyelmeztettem is.

Tiszteletteljes jelentésem tudomásvétele mellett kérem a nagytiszt. s tekint. egyházmegyei közgyűlést, hogy a kismarjai, örvéndi, p.-toldi és pelbárhidai egyházak építkezés ügyeit végmegerősítéssel ellátni; továbbá: az örvéndi és p.-toldi presbytériumoknak a jelzett módozatok és feltételek mellett a kölcsönt engedélyezni és a mennyiben a szabályszerű befejezést nyert választások a tárgyalás során külön előterjesztéssel intézkedést igényelnek: jelentésem alapján a szentjánosi és siteri tanítóállomásoknál tett eljárásomat helyesléssel elfogadni s végül a nyugalomba vonult Halász Bénéjámint szentjánosi tanítónak hosszas szolgálatát egyházunk tanügye körül elismeréssel méltatni kegyeskedjék.

Kiváló tisztelettel vagyok

a nagytiszt. s tekint. egyházmegyei közgyűlésnek.

Nagyváradon, 1905. aug. 28

alázatos szolgálja

SULYOK ISTVÁN, esperes.

Közgyűlésünk esperesnek az időközben elnökileg elintézett ügyekről szóló jelentését tudomásul vevén, a kismarjai, örvéendi, pa.-toldi és pelbárhidai egyházak építkezési ügyeit végleges megerősítéssel látja el; továbbá az örvéendi és pa.-toldi presbytériumoknak a jelzett módozatok és föltételek mellett a kölcsönt — illetve a rendelkezésre álló alap felhasználását szabályszerűen kiállított adós-levél adása mellett engedélyezi, végül esperesnek a szentjánosi és siteri tanítói állomások körül tett intézkedéseit helyesléssel fogadja.

75. szám. Esperes jelenti, hogy Halász Bénéjmin szentjánosi leánytanító egyháza, s felebbvalóinak közszeretete és becsülése közben a jól megérdemelt nyugalomba vonult.

Egyházmegyei közgyűlésünk midőn Halász Bénéjmin szentjánosi leánytanító nyugalomba vonulását tudomásul veszi, hosszas szolgálatát egyházunk tanügye körül a legnagyobb elismeréssel méltatja s azt jegyzőkönyvében megörökíti.

76. szám. Esperes jeentéséből tudomására jutván az egyházmegyei közgyűlésnek, hogy Juritskay Dezső róm. kath. örvéendi nagybirtokos az ottani református templom renoválására 1850 koronát adományozott;

elhatározza, hogy a nemes lelkű adományozónak kiváló s a maga nemében ritka áldozatkészségéért a szegény állapotban levő örvéendi egyház iránt tanúsított jóakarataért hálás köszönetét fejezi ki s e jegyzőkönyvi kivonatot részére megküldi.

77. szám. Olvasztatott özv. Ritoók Zsigmondné köszönő levele az egyházmegye részvétiralaért, továbbá

a bergi, érmelléki, nagyszalontai, hevesnagykunsági egyházmegyék, továbbá Sütő Kálmán beregi esperes és Dicsőfi József egyházkerületi főjegyző részvétnyilatkozata egyházmegyénk kiváló gondnokának Ritoók Zsigmondnak elhunytá alkalmával.

Közgyűlésünk özv. Ritoók Zsigmondné köszönő levelét, továbbá a társ-egyházmegyék és az egyesek részéről jövő részvétnyilatkozatokat tudomásul veszi s mindezen iratoknak az egyházmegyei irattárba való elhelyezését rendeli el.

78. szám. Esperes fölhívására közgyűlésünk az időszaki tanácsot a következőképen alakítja meg: az elnökségen kívül rendes tagok: Szemes László, Nádudvary Lajos, Kiss Elek; póttagok: Csák Máté, Hegyessi Márton, Miskolczy Árpád tanács-bírák.

79. szám. Olvastatott az egyházmegyei számvevőszék elnökének a fugyivásárhelyi és nagyszántói egyházak hozzáutalt számadásairól szóló jelentése mely szerint a fugyivásárhelyi egyház számadásai egy 5 kor. 83 fillért tevő tétel kivételével teljesen rendben vannak, ugyszintén a nagyszántói egyház számadásai is, bár ez utóbbi egyháznak esperesileg megerősített költségvetése egyáltalában nincsen.

Közgyűlés a fugyivásárhelyi egyház számadását azon fölhívással hagyja jóvá, hogy az 5 kor. 83 filléres tételt okmánynyai igazolja s annak rendezéséről az esperesi hivatalhoz jelentését a határozatvételeztől számított 15 nap alatt beterjeszse. Midőn pedig a nagyszántói egyház számadását a fennforgó okokra tekintettel jóváhagyja: fölhívja az egyházakat, hogy köteleességüknek ismerjék el költségvetésüknek minden adózó év első évnegyedében megerő-

sítés végett az espereshez való beterjesztését. Esperes pedig fölhivatik, hogy a késedelmező egyházakkal szemben a törvény szerint járjon el.

80. szám. Olvastatott a missiói bizottságnak a lessi körlelkészségre vonatkozó jelentés kapcsán azon indítványa, hogy a mennyiben a nevezett missiókör területén levő hivek közül többen a hozzájuk közelebb eső Nagyszalontán kereszteltetik gyermekeiket, a honnan a missiói lelkész a hivek nyilvántartásához szükséges anyakönyvi kivonatokat nem kapja meg: kéressék fel a nagyszalontai egyház lelkészi hivatala a hozzá keresztelés végett vitt gyermekek anyakönyvi kivonatának a lessi missiói lelkészhez való áttételére.

Közgyűlés a lessi körlelkészségben élő hivek nyilvántartása érdekében tett indítványát a missiói bizottságnak elfogadja, illetőleg a kérdéses ügyben a nagyszalontai egyház lelkészi hivatalának megkeresését rendeli el.

81. szám. Olvastatott ugyancsak a missiói bizottságnak a révi körlelkészségre vonatkozó jelentése, melynek értelmében intézkedést igénylő ügy a köröstopai temető ügye, amennyiben a hivek a törvényileg nekik ítelt temetőt még mindig nem vehették birtokukba; másfelől a vallástanítás ügye a nagybáródi állami iskolában, amelyben jelenleg 11 református növendék van.

Közgyűlés a missiói bizottság előterjesztésére fölhivja ügyészt, hogy helyeztesse a temető birtokába a köröstopai hiveket. A nagybáródi állami iskolában szükséges vallástanításra vonatkozólag pedig egyházkerület útján kerestessék meg a konvent, hogy a missiói lelkész megnyerhesse állami kiegészítésképen azon 150 korona évi utazási átalányt, amelyre nézve a konvent 1899. évi 9. jkvi száma szerint már

fölterjesztést is tett a ministeriumhoz s így a Nagybáródra való utazási költség fedezésével semminemű akadály ne legyen a görög katolikus oláh tankötelesekkel tanuló református növendékek vallástanításának.

82. szám. A 43—1905. sz. egyházkerületi határozat folytán tárgyalás alá vétetett a Tataros központtal felállítani szándékolt körlelkészség ügyében beterjesztett missió bizottsági javaslat.

Az egyházmegyei közgyűlés, miként azt 33—1903. sz. fölterjesztésében már kifejezésre juttatta, a Tataros és környékén szétszórtan élő hitsorsosainak egyházunk és a magyarság javára leendő megtartását az intensivebb lelki gondozás és így egy körlelkészség felállításától reméli és várja. E tekintetben bármennyire erős is meggyőződése, de úgy most mint akkor is, távol állott tőle az a gondolat, hogy a szomszédos érmelléki egyházmegyének területi integritását a legkevésbé is megtámadja. Hivatolt javaslatával csak egy nagy fontosságú közérdeket kívánt kidomborítani, amely természetszerűleg minden locális és személyi érdekek felett áll akkor, midőn nem egynek, de százaknak ev. reform. hitében való megtartásáról van szó.

A bihari és érmelléki egyházmegyék között a természetes határvonalat a Berettyó folyó képezi, amelynek balparti Poklostelken alól a szalárdi közigazgatási járásban fekvő községei a bihari, míg jobb parton eső és margittai járásban levő községek az érmelléki egyházmegyéhez tartoznak. Ha egyházkerületünknek legutóbbi statisztikai

kimutatásait betekintjük: ezt a természetes határvonalat bizonyos pontokon elmosódva találjuk. A tatárosi központ körül csoportosítani javasolt községek némelyike, most a szalárdi majd a poklostelki vagy egy és ugyanazon időben mindkét anyaegyházhoz vannak beosztva.

E bizonytalan és a komolyabb lelki gondozás érdekében tarthatatlan állapotot kívánta és kívánja korrigálni a bihari egyházmegye akkor, midőn a rendelkezésre álló 11589 kor. 50 fill. nagytótfalui egyházi alap felhasználásával lehetővé tenni, óhajtja, hogy a főtiszt. és méltós. konv. nt könnyebben keresztülvihető áldozattal közegyházunk javára Tataros központtal a körlelkésztséget felállíthassa.

Az esetben, ha az érmelléki egyházmegye a véleménye szerint területéhez tartozó községekben szétszórt ev. ref. hiveket a magasabb célnak megfelelően lelki gondozásban részesítheti és ebben a felsőbb egyházi hatóság is teljes megnyugvást talál: egyházmegyénk örömmel veszi ezt tudomásul s jelen fölterjesztésében akkor csak arra szorítkozik, hogy elvégre teljes biztossággal és következetességgel jelöltessenek meg és osztassanak be a szóbanforgó községek a két egyházmegye között, hogy a bihari egyházmegye ezekkel szemben köteletségét mielőbb megfelelő módon teljesíthesse.

83. szám. Tanügyi bizottság jelenti, hogy a beérkezett „jelentő ivenk“ nem mindig pontosan töltetnek ki s így a tankötelesek közül gyakran sok marad iskolázatlan.

Közgyűlésünk a tanügyi bizottság előterjesztésére fölhívja a lelkészeket a községi előljárósággal egyetértve, a tankötelesek pontos kimutatására.

84. szám. A tanügyi bizottság előterjesztvén, hogy az iskolába járó tankötelesek mulasztása túl sok, javasolja — miszerint kerestessék meg a vármegyei közigazgatási bizottság a kirovandó pénzbüntetések szigorú behajtása végett.

Közgyűlés a tanügyi bizottság javaslatát azon módosítással fogadja el, hogy egyenesen a vármegye alispánja kéressék fel a büntetéspénzeknek a községi előljáróság által foganatosítandó behajtása ügyében

85. szám. A tanügyi bizottság javasolja, hogy jövőben az egyházmegye területén levő állami és községi iskolákban végzett vallás és ének tanításról az illető lelkészek pontos kimutatást terjesszenek be, másfelől pedig a nagyváradi körben, ahol az iskolák mind államiak és községiak — dekanatus szerveztessék.

Közgyűlés a tanügyi bizottság javaslatát elfogadja s körüli látogatókul Konrád Géza lessi lelkészt és Borsos József fogvatartási helyi állami elemi iskolai tanítót bizza meg.

86. szám. A lelkészi értekezlet az egyetemes konventnek a liturgia egységesítésére kiküldött bizottsága által készített javaslatára következő véleményét terjeszti be: „Az érvényben levő liturgiától csak ott hajlandó eltérni ahol azt a szükség, vagy történelmi református tradíció igazolja.

Miért is a konventi bizottság tervezetén következő módosításokat látja szükségesnek, vagyis az alábbi változtatásokat ajánlja:

Az első szakasz 4. §-a így igazítandó: „Ily isteni tiszteletek tartandók a közönséges vasárnapokon és ünnepeken stb.“

Az 5-ik §-ból, mely a vasárnapi isteni tisztelet

rendjét állapítja meg a 4. sz. a textus előtti ének szokatlan és felesleges; az uri ima a predikáció előtti ima után helyezendő; az adakozás az isteni tisztelet lényeges része lévén, a hirdetéssel együtt megelőzi az áldást s ez rekessze be a lelkészi funkciót.

A délutáni isteni tisztelet 5. száma így igazítandó: vasárnapokon káté és biblia magyarázat, ez utóbbi úgy, hogy az alapul szolgáló bibliai szöveg magyarázandó.

A második fejezetben a templomban való keresztelezés sorrendjéből maradjon ki, mint nem indokolt újítás, a szülők és keresztszülők fogadástelele.

2. Az urvacsora osztásának rendje ez: 1. fohász; szereztetési igék, szertartási beszéd; 3. bűnbánó imádság; 4. nyilvános vallástétel a három kérdéssel; 5. bűnbocsánat hirdetés és meghívás az urasztalához; 6. ének; 7. a szentjegyek kiosztása; 8. lelkész, vagy lelkészek urvacsorája; 9. bezáró rövid beszéd; 10. hálaadó imádság; 11. megáldás; 12. gyülekezeti ének.

A 14. és 15. § elmarad, de itt is a 2. pont alatt a szereztetési igék és szertartási beszéd együvé foglalandók.

A „Második szakasz“ czimében és szövegében a „felszentelés“ szó helyett „avatás“ teendő.

A 20. §-ban az kívántatik, hogy a konfirmáltak egy hónapon belül vehessenek részt a gyülekezeti urvacsorában, éppen ezért a konfirmáció más időpontra teendő.

A szertartás rendje marad azzal, hogy az 1. pont alatti közének és 10. 11. pontok kihagyandók.

A házasságok esketése 22. és 23 §. elmarad, de az esketés mellől a rövid intelem s az uri ima elhagyható.

A temetésnél az 1. sz. a fennálló ének elmarad.

A temetés 4-ik formája, az eddigi „énekszós“ temetés is megtartandó

A 26. §. kimarad.

A lelkész avatásnál a 29. §. kihagyandó. A munkálat többi része megmarad.

Közgyűlésünk a lelkeszi értekezlet véleményét magáévá teszi s ennek egyházkerületre fölterjesztésével esperest bizzá meg.

87. szám. A lelkeszi értekezlet jóváhagyás végett beterjeszti a lelkeszgyámolda átdolgozott alapszabályait, melyet

közgyűlésünk azzal a megbizással ad ki esperes urnak, hogy ezeket a lelkesz értekezleti körökkel tárgyalás és véleményezés végett közölje.

88. szám. Lelkeszi értekezlet indítványát, hogy az egyházak költségvetése és számadásának egyöntetűvé tétele céljából a békésháti egyházmegye 1905. évi májusi jegyzőkönyvében foglalt mintákat egyházmegyénk is alkalmazza:

Közgyűlésünk elfogadja s megbizzá esperest, hogy e nyomtatványokat a közpénztár terhére elkészíttesse.

89. szám. Lelkeszi értekezlet indítványát, hogy a megnyílt nagyváradi reform. tanítónőképezde egy tanári fizetésére a gyámintézetből már régebben megajánlott egyezer korona évi segély már a folyó tanévre is folyósíttassék.

Közgyűlésünk elfogadja s ez összeg utalványozására esperest felhatalmazza.

90. szám. Tárgyaltatott Józsa Gábor pósalakai lelkesznek a lelkeszi értekezlet által is pártolt kérése, hogy egyházmegyénkből távozása után is megmaradjon a lelkeszi gyámintézet kötelékeiben.

Közgyűlésünk a kérelemnek helyt ad, de kimondja, hogy a távozó lelkesz helyett egyházmegyei gyámintézetünk az országos gyámintézettel szemben a kötelezettségeket nem vállalja el, hanem oda a belépési és évi járulékokat ő fizesse; köteles eddigi járulékát s azon összeget, amelyet egyháza a gyámpénztárba fizet, évenként június elsejéig be

szolgáltatni; a gyámintézeti alapszabályokra jövőben teendő változtatások reá nézve is kötelezők lesznek.

91. szám. A tanítótestület beterjeszti, hogy néhai Ritoók Zsigmond koszorújának megváltása címén, a nagyváradi reform. nőnevelő és ezzel kapcsolatos reform. tanítónőképző intézet „Ritoók alap“-ja javára a testületi pénztárból egyszáz koronát megszavazott.

Köszönettel vétetik.

92. szám. A tanítótestület beterjeszti az 1904. évi szabályszerűen megvizsgált közpénztári és segélypénztári számadását. — A közpénztárnál bevétele: 1602 korona 83 fillér, kiadása: 30 kor. 41 fill; maradványa 1572 korona 42 fillér. — A segélypénztárnál bevétele: 1907 korona 09 fillér, kiadása 100 korona; maradványa: 1807 korona 09 fillér.

Tudomásul szolgál.

93. szám. A tanítótestület kérését, hogy az elemi népiskolai tankönyv-írás terén szabad verseny nyíttassék s hogy egyházkerületünk egy-egy tantárgyhoz több alkalmas tankönyvet fogadjon el és engedélyezzen

egyházmegyénk pártolólag terjeszti az egyházkerületi közgyűlés elé.

94. szám. Sulyok István esperes és Lévay Mihály tanácsbíró egyházlátogatók beterjesztik jelentéseket a fugyivásárhelyi egyház építkezési ügyében. — Jelentésekben az eredeti terv megváltoztatását a telek érték és jövedelmezőség szempontjából indokoltnak tartják.

E jelentés alapján az 51/1903 sz. egyh. megyei végzéssel jóváhagyott építkezési terven tett változtatásokat az egyházmegyei közgyűlés utólagosan jóváhagyja.

Amennyiben az egyház a megváltoztatott terv és költségvetéshez egyházhatósági engedélyt előzetesen nem kért, utólagosan pedig jelentést nem tett, lelkész és presbytérium ellen egyház-

megyénk fegyelmi vizsgálatot rendel el, a melynek fogantatásával egyházmegyei elnökséget bizza meg.

95. szám. Esperes beterjeszti az egyházlátogató küldöttség véleményét a pelbárthidai ócska iskolatelek és épület eladásáról, amely szerint a szóban forgó épület és telek eladása nem volna előnyös az egyháza nézve.

E vélemény alapján a pelbárthidai egyház kérelmét közgyűlésünk nem teljesíti.

96. szám. Sulyok István esperes és Hegyesi Márton tanácsbíró jelentik, hogy 43—1905. egyhm. határozat rendelkezése szerint május 10-én Mezőkeresztesen megjelentek; vezetésök alatt úgy a presbytérium mint az egyházközségi közgyűlés az egyházi adó emelését célzó új adókulcsot elfogadta.

Megnyugtató tudomásul szolgál.

97. szám. Esperes jelenti, hogy a mezőkeresztesi Jámor féle hagyaték átvétele elháríthatatlan okok miatt mindeddig meg nem történhetett. Véleményezi, hogy az alapítvány kezelésével, míg az átvétel megtörténhetik, az egyház elnöksége bizassék meg, azzal a felhatalmazással, hogy a bérösszegeből az adóterheket kifizethesse, s azzal a kötelezettséggel, hogy számadását közgyűlésünk elé beterjeszsze.

Határozati erőre emeltetik.

98. szám. Sulyok István esperes az egyházmegyei könyvtárnokságról lemond. Ajánlja, hogy a könyvtár a tanítónőképző intézetben helyeztessék el.

Közgyűlésünk midőn e lemondást elfogadja, sok évi odaadó hűséges könyvtárnoki munkásságáért köszönetet mond Sulyok István esperes urnak; fölkéri őt, hogy a könyvtárnak a tanítónőképző intézetbe áttelepítéséről intézkedjék; a felmerülő költségeket a közpántárból kiutalványozza. Egyszersmind az egyházmegye a könyvtárnoki állásra Sáf-

rány Lajos igazgatót választja meg és
öt erről jegyzőkönyvi kivonaton értesíti.

99. szám. A nagyváradi ev. ref. leánynevelő intézet internátusa igazgató bizottságának elnöke betérjeszteti 1904 5. évi jelentését, amely az internatus szellemi és anyagi életéről megnyugtató képet tár elénk.

Örvendetes tudomásul szolgál,

100. szám. A nagyváradi ev. ref. tanítónőképző intézet igazgató-bizottsága jóváhagyás végett betérjeszti az intézetnek 1905 6. évi következő költségvetését:

Szükséglet.

a) Személyi kiadások.

1. Igazgató tanár fizetése és lakbére	3600 kor.
2. Két tanítónő fizetése	4000 kor.
3. Óraadóknak 8 óráért á 100 kor .	800 kor.
4. Igazgató tanár tiszteletdíja	400 kor.
5. Korpótlék az igazgatónak	100 kor.
6. Szolga fizetése	300 kor.
	9200 kor.

b) Dologi kiadások.

1. Tanerők nyugdíj illetéke	148 kor.
2. Fűtés és világítás	700 kor.
3. Nyomtatványok és irodai szükségletekre	300 kor.
4. Tűzbiztosítás, épület fenntartásra .	24 kor.
5. Előre nem láthatókra	200 kor.

Összes kiadás: 10572 korona.

Fedezet.

1. Egyházkerülettől	3600 kor.
2. Fenntartó egyházmegyéktől	2000 kor.
3. Internátus házipénztárából	2000 kor.
4. Tandij és járulékok (25 növ.) . .	1750 kor.
	9350 kor.

Hiány: 1222 korona.

Közgyűlésünk e költségvetést jóváhagyja, valamint azt is, hogy a tanítónőképző intézeti nagy bizottság f. évi június hó 20-án tartott ülésében Sáfárány Lajos debreceni tanítónőképző intézeti tanárt 3600 kor. évi fizetés és lakbérilletmény, 400 kor. igazgatói tiszteletdíj és 100 kor. ötödéves korpótlék kötelezettségével igazgató tanárul meghívta — továbbá a f. évi aug. 11 iki ülésében Vozáry Ilona ungvári áll. isk. tanítónőt 2000 kor. évi fizetés és 100 korona ötödéves korpótlék kötelezettsége mellett a mennyiségtan, természet-tudományi tanszékre olyképen választotta meg, hogy nevezett az internátusban teljes ellátást és lakást nyert, minek ellenében az igazgatónő utasítása szerint ott a növendékek körül felügyelői tisztet is teljesít.

101. szám. Olvastatott a tanító gyámoldai pénztár szabályszerűen megvizsgált 1904. évi számadása, amely szerint bevétel: 25451 kor. 33 fillér; kiadás: 1330 kor. 30 fillér. Maradvány: 14121 korona 03 fillér.

Tudomásul szolgál.

102. szám. Olvastatott az 1905 évi június 12 én szabályszerűen megejtett fugyii lelkészválasztásról felvett jegyzőkönyv, amely szerint a gyülekezet Nagy Elek ujlétai lelkészt hívta meg lelkészül.

Közgyűlésünk a választás eredményét tudomásul veszi, Nagy Eleket fugyii lelkészi állomásán megerősíti, utasítván úgy őt, mint választó egyházat a szokásos változási díjaknak közigazgatási pénztárba befizetésére.

103. szám. A mezőkeresztesi egyház által a nagyobb leánytanítói állásra szabályszerűen meghívott Mészáros Ferenc okleveles tanítót

a közgyűlés ez állásában megerő-

siti s utasítja úgy őt, mint a választó egyházat a szokásos változási díjaknak közpénztárba leendő befizetésére.

104. szám. A hegyközkovácsi egyháztanács által szabályszerűen megválasztott Császár Gyula okleveles tanítót

közgyűlésünk ezen állásában megerősíti s utasítja úgy őt, mint a választó egyházat a szokásos változási díjaknak az egyházmegyei közpénztárba leendő befizetésére.

105. szám. A csatári egyháztanács által a leánytanítóságra szabályszerűen megválasztott Szabó Bénémin okleveles tanítót

közgyűlésünk ez állásában megerősíti s utasítja úgy őt, mint választó egyházat a szokásos változási díjaknak a közpénztárba leendő befizetésére.

106. szám. Makai Károly élesdi lelkész, hivatkozva magas életkorára, súlyos betegségeire, kéri az egyházmegyét, hogy az 1898. II. t.-c. 2. § a értelmében az egyházkerületi közgyűlés útján a kongrua segélyből 500 kor. káplántartási díjat eszközöljön ki számára

Egyházmegyénk igazolja Makai Károly súlyos betegségét, szolgálatképtelen voltát s maga részéről a kért segélyre felveszi és kérését az egyházkerületi közgyűléshez pártolólag felterjeszti.

107. szám. Putnoki Lajos hkkovácsi lakos kérelme, hogy a lelkészi gyámintézet pénztárából felvett, de a lejárat előtt visszafizetett kölcsöne után fizetett kamatok egy része neki visszatérítettessék

véleményezés végett a lelkészi gyámintézet pénztárnokának és az ügyésznek adatik ki.

108. szám. Sipos János tóti és Józsa Gábor pósalakai lelkészek kérelmezik, hogy a köztük tervbe vett cserét közgyűlésünk hagyja jóvá. — Csatolják

ugy a tóti, mint a pósalakai egyháztanácsnak a cserébe beleegyező nyilatkozatát. — Az érmelléki egyházmegye esperesi hivatala 180 – 1905. sz. a. e cserét a tóti egyháznak érdekében állónak jelenti ki.

Közgyűlésünk e cserét jóváhagyja; kimondja, hogy Sipos János lelkész a költözködés alkalmával a pósalakai egyháztól az elköltöztetést nem követelheti.

Elkötelezi ugy Sipos János lelkészt, mint a pósalakai egyházat a szokásos változási díjaknak közpénztárba leendő befizetésére.

109. szám. A csökmői lelkész beterjeszti jóváhagyás végett a csökmői egyházközségnek az adókulcs megváltoztatása tárgyában hozott határozatát.

A szabályszerűen hozott és senki által nem felebbezett azon határozatát, amely szerint a csökmői egyházközség akként határozott, hogy kiadásait ezen-tul ugy fedezi, hogy a hivekre 2—2 kor. párbért és az állami adó arányához képest százalékos egyházadót vet ki, az egyházmegye ezennel jóváhagyja.

110. szám. Az élesdi lelkész beterjeszti a templom-építésre s az e végből szükséges kölcsön felvételére vonatkozó iratokat.

Az egyházmegye azzal a felhívással küldi vissza a beterjesztett iratokat, hogy a templomépítés ügyében minde- nekelőtt a presbytérium határozzon és csak azután az egyházközség. — Gondoskodjanak különösen a fedezet kimu- tatásáról. Egyidejűleg felhatalmazza az elnökséget, hogy a beterjesztendő ter- veket szakértővel felülvizsgáltatva, ha kifogás egyáltalában nem emelhető, a hozandó határozatokat az egyházmegye képviselőjében jóváhagyja és a kölcsön

felvételére irányuló kérelmet az egyházkerülethez jóváhagyás végett felterjessze.

111. szám. A mezőtelkii lelkész beterjeszti az iskola átadására vonatkozólag a ministertől jóváhagyott szerződést.

Az egyházmegye az eredeti példányt a beterjesztő egyház levéltárában leendő megőrzés végett visszaküldi, a másolati példányt pedig az egyházkerülethez felterjeszti.

112. szám. A mezőtelkii özv. Sorbánné féle alapítvány 1904. évi számadása.

A bemutatott és az egyháztanácstól már megvizsgált és helyesnek talált számadást az egyházmegye tudomásul veszi és szintén jóváhagyja.

113. szám. A paptamásii lelkész beterjeszti a lelkészlak építésére vonatkozó és általa megfelelően bevezetett egyházközségi határozatot.

A beterjesztett iratokat a közgyűlés azzal a felhívással küldi vissza, hogy a tervek némi egyszerűsítésével és a szakértői megjegyzések figyelembe vételével az előirányzott költségeket lehetőleg csökkentsék és miután egy lelkészlak a beszerzett szakértői vélemény szerint 4000 koronáért maradandó jelleggel és úgy, hogy előbb-utóbb javításokra és toldásokra ne szoruljon, fel nem építhető — az egyházközség az elrendelt egyszerűsítések után határozzon újból az építkezés és annak költségei felől.

114. szám. A pelbárthidai lelkész beterjeszti a templom belső felszerelésére vonatkozólag hozott presbyteri és egyházközségi határozatot.

A jóváhagyást a közgyűlés megtagadja. Felhívja az egyházat, hogy több vállalkozótól szerezzenek be aján-

latokat, aztán a fedezetről szabályszerűen gondoskodjanak. Egyidejűleg felhatalmazza az elnökséget, hogy az így pótolts és kellő alakságok megtartásával hozandó presbyteri és egyházközségi határozatot, ha ellene kifogás nem emelhető az egyházmegye képviselőiben jóváhagyja; a költsön felvételére az engedélyt megadja és jóváhagyás végett az egyházkerülethez felterjeszse.

115. szám. A pusztajlaki lelkész jelenti, hogy az iskola az előirányzott összegért felépíthető nem volt, amiért a két tanterem helyett csak egyet építenek.

Tudomásul vették.

116. szám. A jákóhodosi lelkész beterjeszti az iskolaügyben az egyháztanács által kiállított nyilatkozatot és a községi képviselőtestületnek azt a véghatározatát, amely szerint a felekezeti iskola átengedéseért minden kárpótlást megtagad az egyházközségnek.

A nyilatkozat jóváhagyatván, további intézkedés végett az egyházkerületi közgyűléshez felterjesztetik. Az egyházközséget pedig utasítja az egyházmegye, hogy 1904. évi őszi közgyűlésen 76 sz. a. hozott határozatnak megfelelőleg kössön a községgel egyezséget.

117. szám. A váncsodi lelkész beterjeszti a 3 ik iskola felállítására vonatkozó határozatot, amely szerint a telket 5707 kor.-ért megveszik és a megvett telken levő épületet 4012 kor.-ért átalakítják.

Egyidejűleg beterjeszt egy 6000 koronás törlesztés költsön felvételre vonatkozólag hozott presbyteri és egyházközségi határozatot jóváhagyás végett.

Az adás-vételi szerződés jóváhagyása akadályokba nem ütköznék ugyan, azonban miután a megvett telken levő épület átalakítására szükséges 4012 kor.-ban előirányzott költség fedezésé-

ről az egyházközség nem gondoskodott és az átalakítás eszközlése nélkül az iskola fel nem állítható, ennél fogva az iratokat azzal az utasítással adja vissza az egyházmegye az egyházközségnek, hogy az említett hiányokat pótolva hozzanak határozatot és úgy terjeszszék be az iratokat ide. És amennyiben ezek a hiányok pótolatnának, felhatalmazza az elnökséget, hogy a szerződést jóváhagyja és a kölcsön felvételre vonatkozó kérvényt az egyházkerülethez jóváhagyás végett felterjeszse.

118. szám. Tárgyaltattak az élesdi és pelbárhidai egyházak közalapi kérvényei.

Egyházmegyei közgyűlés ismerve nevezett egyházak súlyos anyagi viszonyait, melyek az elodázhatatlanul szükséges templomépítkezésnél még jobban előtérben lépnek, — kérvényeiket a legmelegebb ajánlással terjeszti fel az egyházkerületi közgyűléshez.

119. szám. Olvastattak a hegyközkovácsii, lessi, m.-kakucsi, pelbárhidai, pusztajlaki és a köröshegyrévi egyházaknak a Ref. Segélyegyletkezintézet kérelmei segélykérés végett.

Egyházmegyei közgyűlés tekintve a kérvényező egyházak nehéz anyagi helyzetét, másfelől pedig azon körülményt, hogy a múlt évben Ref. Segélyegylet segélyében az eddigi szokástól eltérően nem részesültek: kérvényeiket pártolólág terjeszti fel az egyházkerületi közgyűléshez.

120. szám. Rendkívüli államsegélyért folyamodtak Ács Endre m.-kakucsi és Szokolay Béla hkkovácsii lelkészek.

Amennyiben egyházmegyei közgyűlésünk arról győződött meg, hogy

nevezett lelkészeket a közelmúltban sulyos anyagi csapások érték: kérényeiket melegen ajánlja az egyházkerület figyelmébe.

121. szám. Esperes jelenti, hogy az egyházmegye 2—1905. sz. határozatának megfelelőleg a f. évi szept. 8-án délután 4 órakor a vármegyeház nagytermében „Ritoók emlékűnnepély“ rendeztetett, melyen nagyváradiujvárosi ev. ref. egyházi énekkar két gyászdal eléneklésével szerepelt; esperes rövid megnyitó beszéde után pedig az Veress István révi lelkész egyhm. jegyző tartott emlékbeszédet a kiváló férfin felett.

Egyházmegyei közgyűlés az esperes jelentését tudomásul vevén, határozatilag kimondja, hogy az egyházmegye jegyzőkönyvében az emlékbeszédet megörökíti. Ezenkívül pedig, hogy megboldogult nagy nevű gondnokának életrajza minél szélesebb körben ismeretes legyen, külön füzetben is kiadja azt, s e füzetek terjesztésére az egyes egyházakban a lelkészeket kéri fel.

Az 58—85 és 118—121 számokat jegyezte Veress István egyh. jegyző.

A 86—108 számokat jegyezte Csernák Béla egyh. jegyző.

A 109—117 számokat jegyezte Dr. Hegyesi Pál vil. jegyző.

Hitelesítettett Nagyváradon, 1905. évi szeptember 17-én.

Sulyok István,
esperes.

Bary József,
egyhm. gondnok.

Kiss Elek,
vil. tanácsbíró.

Miskolczy Árpád,
vil. tanácsbíró.

JEGYZŐKÖNYVE

a bihari ev. ref. egyházmegye közigazgatási bírósága 1905.
évi szept. hó 8-án Nagyváradon tartott ülésének.

I.

Tárgyalásra kitűzetett a csatári presbytériumnak a lelkészválasztási költségek megtérítése iránt benyújtott kérvénye.

A bíróság Sulyok István esperes és Bary József gondnok kettős elnöksége alatt Kiss Elek, Hegyessi Márton K. Nagy Sándor. Miskolczy Árpád, Szemes László és Nádudvary Lajos tanácsbírókból alakul meg.

Jegyző: Dr. Hegyessi Pál.

Előadó: Léway Mihály.

Bíróság megállapítja mindenekelőtt, hogy a felek szabályszerűen beidézettek, azonban csak a panaszolt lelkész, Nagy Lajos jelent meg.

Ezután az előadó ismerteti az ügyet.

Csatárban 1905. jun. 4-én egyhangulag Nagy Lajos sonkolyosi lelkész lett megválasztva, ki az időközben felmerült kellemetlenségek miatt az állást nem fogadta el s így új választás szüksége állott elő, mely az egyházra új költségeket jelent. — A presbytérium 1905 - 81. sz. határozatával Nagy Lajos lelkészt az okozott költségeknek (20 kor. és a pályázat hirdetési díja) — megtérítésére köteleztetni kéri.

Panaszlott felszólíttatván előadja, hogy a választás el nem fogadásáért magát bűnösnek nem érzi. — Pályázati kérvényét, hogy beadta, három nap múlva már nagyon rossz híreket hallott a csatári egyházzal; kérvényét vissza is vette, azonban a bihari esperes

megnyugtató szavaira ujólag beadta. — Tudomása levén arról, hogy a lelkészlak rozzant, ennek kijavítását követelte, meg is ígérték, de szóbelileg.

Választása egyhangulag történt. — A meghívás sokáig nem kapta meg. — Közben a jegyzőnek, Kató Ferencnek — a ki presbyter — irt, hogy hozzanak határozatot a lelkészlak újra építésére vonatkozólag s azt kézbesítsék neki. — Ezután kapta meg a meghívást amelyben azonban az is benne volt, hogy nem javítanak. — A becsatolt levelekkel igazolja azon eljárásának jogosságát, hogy a választást nem fogadja el.

Erre a bíróság visszavonulván, meghozta és kihirdette a következő

I T É L E T E T:

A bihari egyházmegye közigazgatási bírósága a csatári egyházközségbe egyhangulag megválasztott, azonban a megválasztást el nem fogadó Nagy Lajossal szemben az egyházi törvények 224. §-át alkalmazni nem kívánja, a felmerült költségekben az egyházat marasztalja el.

I N D O K O K:

A bíróság igazoltnak látja, hogy Nagy Lajosnak kellő indoka volt a választás el nem fogadására, mert odamenetele emez egyházba, az annyira kívánatos nyugalmat nem vitte volna be.

II.

Elnök jelenti ezután, hogy Nánássy Imre a mezőtelkii presbytérium adóügyben hozott határozata ellen benyújtott felebbezését visszavonta.

V É G Z É S:

Tudomásul vétetik és az iratok visszaküldetni rendeltetnek.

III.

Tárgyalásra kitűzetett Nagy József nagyváradai egyháztagnak adóügyben benyújtott felebbezése.

A bíróság Szemes László jelenlevő legidősebb egyházi tanácsbíró és Bary József gondnok kettős elnöksége alatt Kiss Elek, Miskolczy Árpád, K. Nagy Sándor, Nádudvary Lajos és Lévy Mihály tanácsbírókból alakult meg.

Jegyző: Dr. Hegyessi Pál.

Előadó: Nádudvary Lajos.

Előadó előterjeszti, hogy a nagyváradai egyháztanács Nagy József egyházközségi tag azon felszólamlását, hogy a reá kivetett adó felére szállíttassék le, mert neje nem ev. ref. vallásu — elutasította.

Miután már előzőleg megállapított, hogy a szabályszerűen megidézett felebbező a tárgyalásra nem jelent meg, a bíróság visszavonulván, meghozta és kihirdette a következő

I T É L E T E T:

A bihari egyházmegye közigazgatási bírósága a nagyváradai egyháztanácsnak az 1905. évi máj. 29-én 44. sz. a. hozott azt a határozatát, amely szerint Nagy József egyházközségi tagot elutasította ama kérelmével, hogy a reá kivetett adó felére szállíttassék le: indokainál fogva helyben hagyja.

Az ítélet az egyh. törv. 251. §-a értelmében jogerős.

Betűsoros tárgymutató

a bihari ev. ref. egyházmegye 1905. szept. hó 8-án Nagyváradon
tartott köz- és bírósági ülésének jegyzőkönyvéhez.

	Szám
Ács Endre m.-kakucsi lelkész rendk. áll. segélyre ajánltatik	120
Adományozóknak jegyzőkönyvi kivonaton köszönet . . .	67
Alispáni hivatal az iskolamulasztások birságotlása tárgyában megkerestetik	84
Bary József egyházmegyei gondnoknak megválasztatik . .	62
„ „ esküt tesz és székét elfoglalja	63
„ „ zsinati rendes vil. képviselőnek megválasztatott . .	64
Borsos József fugyi-i áll. tanító iskolai körlátogatóul válszt.	85
Csatári számadások rendezésére esetleg küldöttség me- nesztetik	69
Csatári tanítóválasztás megerősítettik s az egyház változási díjat fizet.	105
Csatári egyház kérvénye lelkészválasztási költség megté- ritése iránt. Közig. bir. I.	
Csák Máté időszaki tanács póttagjául választatik	78
Császár Gyula a hkkovácsi-i tanítószágban megerősítettik s bekeb. díjat fizet	104
Csernák Béla egyhm. egyh. jegyzőnek választatott . . .	62
Csökmői egyház a cirkópusztai ref. tanulók vallásoktatá- sáról jelentsen	72
Csökmői egyház uj adókulcsa engedélyezve	109
Egyházak a belhivatalnokok hátrányos fizetéséről intéz- kedjenek	70
Egyházak használatára egyöntetű költségvetési és szám- adási ívek készítettessenek	88
Egyházlátogató küldöttség jelentése a f.-vásárhelyi épít- kezésről	94
Egyházlátogató küldöttség jelentése a pelbárthidai ócska iskolátelek eladásáról	95
Egyházmegyei gondnokválasztás eredménye bejelentetik .	62
„ egyh. jegyzőválasztás „ „ „	62
Esperes a gyűlést megnyitja	58

	Szám
Esperes jelentése az egyházmegye 1904. évi valláserkölcsi állapotáról	65
Esperes jelentése az elnökileg elintézett ügyekről	74
" " a Jámbor-féle mezőkeresztesi hagyaték tárgyában	97
Egységes liturgia tárgyában vélemény, egyhker.-re fölterjesztve	86
Élesdi templomépítés és kölcsön felvétel ügyében intézkedéssel az elnökség megbizatik	110
Élesdi egyház közalapi segélyre ajánltatik	118
Fugyii lelkészválasztás megerősítettik, egyház bekeb. díjat fizet	102
F.-vásárhelyi egyház mult évi számadásánál 5 k. 83 fill. igazoljon	79
Gyűlésen meg nem jelentek igazolása	61
Halász Benjámin szt.-jánosi nyug. tanító hosszas működéséért elismerés	75
Hegyesi Márton az időszaki tanács póttagjául megválasztatik	78
Hkkovácsi-i egyház anyakönyvét köttesse be, s espereshez róla jelentsen	68
Hkkovácsi-i tanítóválasztás megerősítettik, s az egyház bekeb. díjat fizet	104
Hkkovácsi-i egyház Ref. Segélyegylethez ajánltatik . . .	119
Hkujlaki leánytanító nagyobb szorgalomra intetik . . .	71
Időszaki tanács megalakítása	78
Kiss Elek az időszaki tanács rendes tagjául megválasztatik	78
Kismarjai leánytanító nagyobb szorgalomra intetik . .	71
" harangállvány készítés jóváhagyva	74
Konrád Géza lelkész köri iskolalátogatóul választ. . . .	85
Köröstopai temető ügyben ügyész járjon el	81
Lelkészek csak 12 éves gyermeket konfirmáljanak. . . .	66
" a tanköteleseket pontosan mutassák ki	83
Lelkészgyámintézet módosított alapszabálya a köri értekezletnek kiad.	87
Lengyel Imre alsószabolcs hajduvidéki egyhm. gondnok halála	59
Lessi egyház Ref. Segélyegylethez ajánltatik	119
Magyarkakucsi egyház Ref. Segélyegylethez ajánltatik .	119
Makai Károly élesdi lelkész káplántartási segélyre ajánltatik	106
Mezőkeresztesi egyház adókulcsa ügyében küldöttségi jelentés	96
Mezőkeresztesi tanítóválasztás megerősítettik, egyház vált. díjat fizet	103
Mezőtelki-i iskolaszerződés bemutatva, másod péld. egyhker.-hez terj.	111

	Szám
Mezőtelki-i Sorbárné-féle alap számadása tudomásul . . .	112
Mészáros Ferencz a m.-keresztesi tanítóságban megerősítve, vált. díjat fizet	103
Miskolczy Árpád időszaki tanács póttagjául választatik . . .	78
Missió bizottság jelentése a lessi körből	80
" " javaslata a tatarosi körlelkézség tárgyában . . .	81
Nagy Elek a fugyi-i lelkézségben megerősítették, bekeb. díjat fizet	102
Nagy Elek b.-sonkolyosi lelkész ellen választási költség megtérítése iránti kérvény Közig. bir. I.	
Nagy József nváradi lakos felebbezése adóügyben Közig. bir. III.	
Nagyszántói egyház mult évi számadása jóváhagyva . . .	79
Nagybáródi áll. iskolában vallástanítás	81
Nagyvárad tanítónőképző intézet megnyitása	60
" " részére a gyámint. 1000 korona segély folyóvá tétetik	89
Nagyvárad leányinternátusról jelentés 1904-ről	99
" tanítónőképző f. évi költségvetése, tanárválasztások helyben hagyva	100
Nádudvari Lajos időszaki tanács rendes tagjául választatik . . .	78
Nánási Imre lelkész felebbezése adóügyben Közig. bir. II.	
Nyüvedi tanító nagyobb szorgalomra intetik	71
Örvéendi egyház templomjavítása, pótdó kivetése és kölcsön felvétel eng.	74
Páptamási egyház a lelkészlak építése tárgyában újabb határozatot hozzon	113
Pelbárhidai egyház kölcsön felvétele tárgyában az elnökség intézkedjék	114
Pelbárhidai egyház közalapi segélyre ajánltatik	118
" " Ref. Segélyegylethez ajánltatik	119
Pusztatoldi temalomjavítás helyben hagyva, alapját kölcsön veheti	74
Pusztajlaci egyház jelentése iskolaépítésről	115
" " Ref. Segélyegylethez ajánltatik	119
Putnoki Lajos kérvénye véleményezés végett gyámpéztárnoknak kiadatik	107
Révi egyház Ref. Segélyegylethez ajánltatik	119
Ritoók emlékünnepegy megtartása	121
Sáfrány Lajosnak tanítónőképzőint. ig. tanárul megválasztása helyben hagyva	100
Sáfrány Lajos lelkésszi könyvtár kezelőjéül választatik . . .	98
Sipos János és Józsa Gábor lelkészek cseréje engedélyezve . . .	108
Siteri leánytanító nagyobb szorgalomra intetik	71
" " mellett segéd alkalmazása tudomásul szolgál	74

	Szám
Siteri egyház a kötvényeket kezesekkel láttassa el . . .	73
Sulyok István a lelkészi könyvtár kezeléséről lemond . .	98
Szabó Benjámín a csatári tanítószágban megerősítettik, vált. díjat fizet	105
Szentjánosi leányiskolánál ideigl. tanító alkalmazása tu- domásul	74
Szokolay Béla lelkész rendkiv. áll. segélyre ajánltatik .	120
Tanítótestület 100 k. adománya a Ritoók alapra . . .	91
Tanítótestületi pénztár számadása tudomásul	92
Tanítótestület kérvénye tankönyvirás tárgyában egyhker. felterjesztve	93
Tanítói gyámintézet pénztári számadása tudomásul . .	101
Társegyházmegyék részvéte Ritoók Zsigmond halála felett	77
Dr. Thury Kálmán ügyész a k.-topai temetőügyben járjon el	81
Zzigó Endre érmelléki egyházm. gondnok halála . . .	59
Zsinati rendes vil. képviselőül Bary József választatott .	64
Jákóhodosi egyház ingatlanairól a zálogjog kikebelezésé- hez nyilatkozatot ad	116
Jákóhodosi egyház közsigivé tett iskolájának az egyezség- levelet készíttesse el	117
Jámbor-féle mezőkeresztési hagyatékügyben jelentés . .	97
Józsa Gábor és Sipos János lelkészek csereügye jóvánh.	108
Józsa Gábor az egyhm. lelk. gyámintézetnek tovább is tagja lehet	90
Juricskay Dezső örvendi r. kath. birtokosnak adományáért köszönet	76
Váncsodi iskolatelek szerződés jóváhagyásával és kölcsön felvétel engedélyezésével az elnökség megbizatik .	117
Vozáry Ilona megválasztása tanítónőképző int. tanítóul jóváhagyolag tudomásul	100

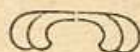
RITOÓK ZSIGMOND

ÉLET- ÉS JELLEMRAJZ

== IRTA ==

VERESS ISTVÁN

EV. REF. LELKÉSZ

FELOLVASTATOTT A NAGYVÁRADON 1905. SZEPT. 8-ÁN TARTOTT
== RITOÓK-EMLEKÜNNEPÉLYEN. ==

NAGYVÁRAD
LASZKY ÁRMIN KÖNYVNYOMDÁJA

1905.

RITOÓK ZSIGMOND.

Élet- és jellemrajz.

Mélyen tisztelt Hallgatóság!

Lelkemre az elfogódás érzete nehezedik e pillanatban s ama fény világánál, amely az előttem fekvő magasztos élet-pályáról felém sugárzik, teljes mértékben átlátom gyöngeségemet, amelylyel az elém kitűzött nehéz feladatnak minden irányban való helyes megfejtésére képtelen vagyok. Jellemrajzot adni Ritoók Zsigmondról; a közügyek terén, a társadalomban, forrón szeretett egyházának életében kifejtett működését, évek hosszú során szerzett érdemeit különös varázsszal bíró egyéniségéhez méltóan fejtegetés tárgyává tenni: érzem, hogy mindez kiváló elmét, különféle szellemi tulajdonságot igénylő feladat. Költőnek kellene lennem, hogy emlékét magas röptű szavakban örökíthetném meg; jogásznak, aki a nagy férfiúnak az igazságszolgáltatás terén szerzett babérait a szakképzettség szemüvegén át vizsgálhatnám; psychologusnak, aki gyakran csodálatos módon tud hozzá férközni a lélek titkaihoz s vaskövetkezetességgel képes kifürkészni az indokokat, amelyek az egyes individuumoknál a sokak előtt rejtélyesnek látszó cselekvés rugóit képezik; kiváló theologusnak kellene lennem, aki tüzetesen foglalkozik ama szellem-erkölcsi világ jelenségeivel, melynek tiszta légkörében élnek csak igazán a jog, az igazság, a hit, a vallás magasztos eszméi. De én egyik sem vagyok, sőt azzal sem dicsekedhetem, hogy a megboldogult lábainál ültem éveken át s így bő alkalmam lett volna bepillantást vethetni élete folyásába s szemügyre venni működését. Mindössze 4 évig munkálkodtam bölcs vezetése alatt a bihari egyházmegyében. Óh de e négy év elegendő volt arra, hogy most, amidőn a tőlünk örökre eltávozott férfu emlékének

áldozunk, elmondjam róla, amit Arany mondott Dantéről: „Állottam vizének mélysége fölött“. Igen, az ő lelke mélységes volt, mint a tenger; drága gyöngyök kerültek abból napfényre s a tárház kifogyhatatlan, kiapadhatatlan maradt halálig. E drága gyöngyök, bár az ajándékozó már siri álmát alussza, ott vannak felrakva a közügyek oltárán százaknak, nem, ezreknek és ezreknek a javára.

Az ajándékozó pihen. A nap is le szokott áldozni, ha egy ideig pazarul szórja szét sugárait a természeti élet javára, de leáldozása után is mindenütt megtaláljuk erejének áldásos hatását. Fénylő nap volt mi előttünk Ritoók Zsigmond, de nem perzselő nap, mint a világra szóló zsenik, akik a teremtő kezéből nyert lelki kincseket oly gyakran emésztik föl a rombolás, az áldatlan destructiv irányzat szolgálatában; oh nem, ő szeliden világító, áldásosan melegítő nap volt, a kinek nyugvó poraira sokak áldása száll s lelkének nagysága még sokáig ébren fogja tartani minden ismerősében az elragadtatás, a csodálat érzelmeit.

Ritoók Zsigmond, a kiváló férfu, a nagy emberbarát első sorban a protestáns, közelebbről a református egyházé volt. Nem a szükkeblü felekezetiesség mondatja ezt velem, hanem azon meggyőződés, amelyet jellemének, működésének hosszabb tanulmányozásából merítettem. A liberálizmus, mint egyéniségének fő jellemvonása, kiemelte őt ugyan a felekezetiesség szük köréből, hiszen a nap sem szokott csupán csak egy vidéket megvilágítani, — de minden elfogultság nélkül el kell ismernünk, hogy ez a liberálizmus a protestáns egyház mesterkéletlen, tiszta, bibliai alapon álló tanaiból nőtt ki. Ha tehát oly kiváló elmével megáldott férfu, mint Ritoók Zsigmond, már a szorosabb értelemben vett szellemi élet fejlődésének kezdetén tökéletesen belátta, hogy az ő egyházának, a prot. egyháznak a tanai nincsenek ellentétben a jelen kor követelményeivel s nem állítják az egyes egyént azon alternativa elé, hogy tagadja meg az észet a hol hinni akar s ne higgyen ott, a hol az ész teljes meggyőződést teremt, — mondom, ez a tény, ez a körülmény minden mástól eltekintve már magában teljesen megmagyarázza az elhunyt férfiúnak egyházához való feltűnő ragaszkodását. Hogyne szerette volna lelkének minden hevével az ő református egyházát, amelyben oly eszmény-

képeket követhetett, mint Kalvin és Zwingli; hogyan szeretne volna ezt az egyházat, amely zászlajára az „Ecclesia semper reformari debet” elvet írva maga parancsolja híveinek a kor követelményeihez való alkalmazkodást. Már pedig Ritoók Zsigmond a kor követelményei szem előtt tartásával az általános Krisztusi elvek alapján az utilitarizmus teljes mellőzésével igyekezett a társadalmat javítani s a közügyeknek gyakran kényes kérdéseinél kiváló egyéniségének a súlyát latba vetni. Nem azok közzé a világi férfiak közzé tartozott, akiknél az egyházhoz való ragaszkodásnak az alapját egyéni önérdék, avagy előnyös összeköttetés képezi, hanem azok közzé, akiket lelkeknek teljes meggyőződése indít egyházukhoz való törhetetlen s halálig hű ragaszkodásra. Ragaszkodni valamely gazdag egyházhoz, mely a ragaszkodást, az érdekében kifejtett működést drága pénzen vásárolja meg s hatalmánál fogva szököknek befolyást, kiváló állást biztosít, — nem érdem, sőt dicstelen dolog, de ragaszkodni oly földhöz ragadt egyházhoz, mint a kálvinista egyház, amelyet a szükség, az anyagiak hiánya, míg szellemi képességével, ideális elveivel az ég felé tör, oly gyakran a porba akar sujtani, — mondom, a hozzá való ragaszkodás a legnagyobb önzetlenség, a melyet elképzelni tudok. Ezért voltunk mi oly büszkék Ritoók Zsigmondra, ezért képezi halála után is dicsekvés tárgyunkat.

A hála, a kiváló szeretet emléke iránt indította a bihari ev. ref. egyházmegyét arra, hogy egy egyszerű, az ő egyéniségének legjobban megfelelő emlékünnepevényen rója lekegyeletét hű fia s 28 éven át volt gondnoka iránt.

Mélyentisztelt Hallgatóság! És most ezek előre bocsátása után engedtessek meg nekem, hogy főbb vonásokban megjelenítsem azon eszményi életpályát, a melyről oly találóan mondta egyik kiváló férfiunk, hogy a „remekmű, oly tökéletes műalkotás, a minőt századok is ritkán alkotnak“.*

* * *

Gálszécsi Ritoók Zsigmond 1837. február 9-én született a Bihar megyében fekvő Darvason. A keresztlevél tanúsága szerint febr. 11-én született, de ez a bejegyzés valószínűleg

* Dr. Várady Zsigmond: „Ritoók Zsigmond“. Szabadság. 1905. é. 101. sz.

tévedésen alapulhat, mivel úgy ő maga, mint a szülei a február 9-ikét tartották helyes dátumnak. Ritoók család régi, nemesi család; a zemplénmegyei Gálszécsről származik. Itt lakott nevezetesen a megboldogultnak egyik őse Ritoók Antal, a ki 1615-ben II. Mátyástól nemességet kapott s földbirtokot szerzett. A család azonban a XVII. század közepén a szabolcsmegyei Földesre települt át.

Ritoók Zsigmond atyja Ritoók Dániel Földesen született 1777-ben s miután első nejét 1833-ban elvesztette, másodszor Tóth Sárával, földesi Tóth Mihály és Bóna Zsuzsanna leányával lépett házasságra. E házasságból egyetlenegy fiu született: Zsigmond.

A Ritoók-család anyagi helyzete egy ideig igen kedvező volt, amennyiben Ritoók Dániel anyjáról Csiffy Rebekáról jelentékeny vagyont örökölt. Ugyanis a Csiffy testvérek Csiffen, Darvas községhez tartozó pusztán, továbbá B.-Ujfaluban, Herpály, Kozma és Andaháza pusztában mintegy 8000 holdnyi vagyona volt, melynek $\frac{1}{4}$ része Ritoók Dánielt illette. A család emelkedését, boldogulását azomban nemsokára megakadályozta azon szomorú körülmény, hogy a Csiffy örökösök egy évtizedig tartó per után tekintélyes vagyonukat elvesztették. Ez a szomorú esemény a mily mértékben befolyásolta az egész család életét és gondolkodásmódját, épen olyan mély nyomokat hagyott a fejlődésben levő Ritoók Zsigmondra. Az ő fogékony, nagyratörékvő lelke teljes mértékben átérezte a veszteséget, amely őket jogos tulajdonuk elvesztése által sújtotta. Az élet komolysága, keserősége, amely mint valami árny mindig ott lebegett pályája felett, már itt föllépett nála s lassanként bizonyos zárkozottságot fejlesztett ki benne. Lassanként hozzá szokott ahhoz a gondolathoz, hogy az élet legtöbb esetben lemondást követel tőlünk s a keresztyéni erény legszebb tulajdonsága az: le tudni mondani arról, ami kedves előttünk; elrejteni a fájdalokat, melyek szívünket dülják, szóval magunkat a végtelen türelemben gyakorolni.

A Ritoók család, a meddig tudunk róla, minden időben erősen református jellegű volt; a protestáns magyarság puritán jellege nemzedékről-nemzedékre öröklődött náluk; protestáns és magyar családokba házasultak s az egész családfán idegen hangzású nevet nem találunk. Említésre méltó azon

tény is, hogy rokonságban állottak a panaszi Pázmány családdal. Természetesen ez a rokonság még azon időből származik, a mikor még a híres Pázmány Péter családját nem katholizálta. Maga a nagy per tárgyát képező vagyon is Pázmány eredetű.

Ritoók Zsigmond anyjának Tóth Sárának családja is régi szabolcsmegyei ref. család, a mely, ha nem is birt valami tekintélyes vagyonnal, Földesen a családok között nagyobb tekintéllyel birt

És most vessünk egy pillantást abba a családi életbe, amelyben Ritoók Zsigmond növekedett s lássuk azokat a benyomásokat, amelyeket a növekedő gyermek szerezhett. Ritoók Dániel családjában Földesen és Csiffen a legnagyobb rend és békesség honolt. Az udvari cselédségnek a legszigorubbantiltva volt a káromkodás s a tilalmat a cselédség nem is hágta át. A vallásosság képezte a család éltető elemét s egyszersmind fő jellemvonását. Ritoók Dániel szorgalmasan olvasta a bibliát még pedig, amit a megboldogult nagy férfinak egy alkalommal az egyházmegyei közebéden nekünk elbeszélte — többnyire méhesben. Itt elvonulva a világtól, a hol a méhek szorgalma, de egyszersmind a nyugalom képe is tárult elé, a szentírásban talált vigaszt az élet által okozott csapásokkal szemben. A bibliából mély vallásosságot s egyháza iránt odaadó szeretetet meritett Ritoók Dániel s egyházáért, amennyire tőle telt, mindig készségesen áldozott. A földesi ref. templom katedráját is ő csináltatta „nemzetes Czike Sándor asztalos májszter ural.” Az ára volt: „250 váltó forintok, 10 köből buza, 4 köből árpa, 10 itcze lenmagolaj és az aranyozás ára külön.” Amint ezen adatokból láthatjuk az akkori időhöz képest igen szép áldozatkészségről tanuskodik ezen kathedra elkészíttetése. A családban naponként felolvasások voltak a bibliából és az egyháztörténelemből. Ezen kívül szorgalmasan olvasták az akkori szokáshoz képest a latin klasszikusokat s a magyar irodalomnak XIX. század elején született zsenge termékeit.

Mindent össze véve a Ritoók-család életében mind megtaláljuk azokat a tulajdonságokat, a melyek Ritoók Zsigmond jellemére oly alakító befolyással birtak s nála a teljes kifejelettség után oly megkapó harmoniában egyesülve kifejezésre

jutottak. A magyar alföld levegőjével együtt szivta be vallá-
sosság levegőjét s tanulta meg ismerni a régi hagyományok-
hoz való ragaszkodást, az egyszerű patriarchalis erkölcsöket.
Az a körülmény pedig, hogy a családot ért nagy anyagi vesz-
teség után az egész rokonság ő reá mint egyetlenegy fiura
ugy tekintett, mint aki az elveszetteket majd visszaszerzi, —
korán megérlette benne a mély kötelesség érzetét, a lanka-
datlan, a kitartó igyekezetet. Hamar megszokta azt a gondo-
latot, hogy neki feszült szorgalommal kell munkálkodni —
nem magáért, hanem családjáért. Ha a gyermek, az ifju érezte,
hogy neki másokért kell dolgozni, mennyivel inkább érezte
azt a meglett férfiu, aki aztán a család szűkebb körét kiszé-
lesbitve működésének célja egy nagyobb családnak, a hazá-
nak, az egyháznak, a társadalomnak az érdeke lett.

Megtanulta már gyermekkorában az Isten akaratján való
megnyugvást, hiszen családjá az anyagi romlásokat okozó
másik családdal szemben az e tárgyról írt levelekben soha
sem juttatja kifejezésre a gyűlölet érzelmeit. Az ő családjá
mindenben Isten akaratját látja; azt látja abban a csapásban
is, a mely a nyertes félt egyetlen fiacskájának szerencsétlen
véletlen által történt elhalálózása miatt érte. És milyen a sors
az emberi életben! Midőn már Ritoók Zsigmond híres ügy-
véd lett, ugyanazon pernyertes család utódai reá bízták ösz-
szekuszálódott anyagi ügyeik vezetését s e tekintetben az
önzetlen férfiu oly sikerrel működött, hogy ugyszólván újra
megszerezte számukra e vagyont.

Ritoók Dániel fiát Zsigmondot már 4 éves korában ta-
nitani kezdte. A vallásos családfő talán azért sietett így fia
tanításával, mert még látni akarta házassága e késő virágá-
nak a fejlődését. Az első olvasmánya a gyermeknek, akit már
8 éves korában a debreczeni kollegiumban találunk, a biblia
volt. Midőn 10 éves volt Ritoók Zsigmond, 1847-ben atyja
meghalt s a nevelése egészen az anyjára maradt. A gondos
és vallásos nő teljesen fölfogta magasztos feladatát s a Csif-
fen és Berettyóujfaluban még megmaradt kis vagyon jövedel-
méből a legnagyobb gonddal neveltette fiát, valamint leányát
Anasztáziát.

Az 1848—49-iki magyar szabadságharcz megszakította
Ritoók Zsigmond kollegiumi tanulmányait. Otthon maradt

Berettyóújfaluban anyjánál, aki honszeretetének bizonyságául a haza oltárára rakta a család minden értéktárgyát, még az ősi nemes fringiát is. Mint a haza sorsáért aggódók széles e hazában mindenütt, úgy az újfalusi kuriában is a legnagyobb nyugtalansággal várják az eseményekről a híreket. Megérkezik végre a szabadságharcz egyik legszomorubb epizódjának, a debreczeni csatának a híre. A gyermek ifju Ritoók Zsigmond a szerencsétlen kimenetelű csatának egy eseményét közvetlen közelből látja. Nagy Sándor ugyanis a vert hadával a Berettyó hidján át menekült, miközben az ágyuk súlya alatt leszakadt a hid s maga alá temette a honvédeket. E borzalmas esemény egész életében előtte állott a maga elevenségében s a legnagyobb mértékben felköltötte benne az ellenszenvet a vérontás ellen. Övéinek többször beszélte el ezen eseményt, amely bizonyára egyik indoka lehetett annak, hogy úgy a társadalmi, mint a jogi életben igyekezett kimutatni az emberi élet értékét s megvédeni, ha lehet, még az eltévedt egyént is.

A szabadságharcz lezajlása után folytatta Ritoók Zsigmond a debreczeni kolleginmban félbeszakított tanulmányait, még pedig a legszebb sikerrel. Éles ítéléte, komoly lelkiismeretes törekvése által igen hamar magára vonta tanárai figyelmét, igazságszeretete, komolysága pedig már ekkor tiszteltté tették őt osztálytársai előtt. Bármily szép eredményt ért is el tanulói pályán, ő maga azzal soha sem volt megelégedve, sőt gyakran hangsúlyozta, hogy túl korán kezdve tanulmányait, nem bírta a tanulás éveit úgy kihasználni, mint a mennyire ő akarta.

A szünidők, amelyeket mindenkori Csiffen vagy Újfaluban anyjánál töltött, szintén nem multak el minden nyom nélkül a komoly gondolkozású ifjunál. Megtapulta a szünnapok alatt tüzetesen ismerni a magyar pusztát, melynek szeretete mindvégig megmaradt lelkében; megtanulta ismerni a józan gondolkozású, szorgalmas és becsületes földmivelő népet, annak küzdelmét, bajait, szenvedéseit. Örömet érintkezett mindig a néppel, amelytől aztán elsajátította a törzsgyökeres szólás módokat, a magyarnyelv ősi finomságait, amelyekkel később mint kiváló szónok annyira el tudta ragadni hallgatóit.

Miután Debreczenben elvégezte a középiskola nyolcz

osztályát, 1853-ban Nagyváradon letette az érettségét. Hogy miért nem Debreczenben tette le az érettségi vizsgát, annak magyarázatát az akkori körülményekben találjuk meg. Tudvalevőleg ugyanis 1850. óta az abszolutisztikus kormány az örökös tartományok számára készült „Organisations-Entwurf“-ot hazai tanintézeteinkre, így a Debreczenire is kiterjesztette, mi által az érettségi vizsgálat kötelezővé tétetett. Ámde a rebellis, kálvinista Debreczen főiskolája nem nyerte meg a jogot ezen vizsgálat tanítására úgy, hogy a felsőbb tanulmányokra készülő ifjaknak a váradi premontreiek gymnasiumában kellett letenni az érettségi vizsgát.

Ezen fontos vizsga letevése után ismét vissza tért Ritoók Debreczenbe, ahol a jogi facultáson négy félévet töltött. Az 1855—6 tanévben a budapesti egyetemen találjuk. A következő két féléven át Bécsben tanult. Egyházának történetéből ugyanis megtanulta ismerni, hogy a hazai protestáns ifjakra rendkívül nagy előnnyel bír a külföldi egyetemek látogatása s bizonyára az ő szívének is forró vágya volt külföldi protestáns egyetemeken szélesbiteni a hazájában szerzett ismereteket. Azonban a mint tudjuk, az akkori kormány nem adott utlevelet a külföldre menni szándékozó ifjaknak s így azok Bécsnél tovább nem jutottak. A többek között így járt a nagynevű Révész Imre is, aki egyik 1851-ben írt levelében erre vonatkozólag a következő jellemzetes sorokat írja: „Ha utlevelet nem kapok . . . eszemben van, hogy Morva, Csehországot, Lombárd, Velenczét s a többi osztrák tartományokat meg kellene tekinteni, — de miért? Utam célja e helyek megtekintése által a legkevesbbé sem lesz elérve, mivelhogy én a szabad protestáns statusok egyházi és vallásos életét s tudományos állását akarnám szemlélni; a nevezett országok pedig sem nem szabadok, sem nem protestánsok, e mellett még tudatlanok is: tehát czélomra nézve mintegy nem is léteznek“.* Így tehát magának is Ritoóknak is meg kellett elégedni a bécsi tartózkodással, mivel tovább ő sem mehetett.

Bécsből hazatérve az ügyvédi pályára szándékozott lépni Ritoók s joggyakorlat végett, amely 3 évre volt kötelező, a helytartó tanácshoz folyamodott fogalmazó és gyakornoki

* „Révész Imrének egy kiadatlan levele“. Debr. Prot. Lap. 1898. 386. lap.

állásért. Mint joggyakornokat 1858-ban a helytartó tanács előbb Szalontára, majd Diószegre helyezte a szolgabírósághoz.

Az 1861. év nevezetes események éve Ritoók Zsigmond életében. Még ezen év elején Sennyei Pál báró át helyezte őt Budára. Midőn 1861. április havában az országgyűlés megnyílt, Ritoók, aki hivataloskodása mellett megtanulta a gyorsírást is, az országgyűlési napló szerkesztőségében nyert alkalmazást úgy is mint gyorsíró. E minőségben alkalma nyílt megismerkedni a haza bölcsével Deák Ferenczczel, ami politikai nézeteire rendkívül nagy befolyással volt. A Deák Ferenczczel való megismerkedése azon körülménynek tulajdonítható, hogy az akkori időben még fejletlen gyorsírással nem tudták leírni kellő pontossággal Deák nagy felirati beszédét s ezért a napló szerkesztősége megbizta Ritoókat, hogy a feljegyzéseket Deáknak mutassa be s kívánsága szerint módosítsa. Deák a legnagyobb készséggel nézte át Ritoókkal minden beszédét s néha egész részeket újra diktált. Ily körülmények között majd mindennap összejött Ritoók az országgyűlés bezártáig Deákkal, akinek a komoly, higgadt fiatalember rendkívül megtetszett, úgy hogy gyakran érdeklődött családi viszonyai s magán ügyei iránt, sőt szívesen elbeszélgetett vele az aktuális politikai kérdésekről is. Mint politikus és államférfiu eszményképe is lett Deák Ritoóknak egész életében.

Ugyancsak 1861-ben szerezte meg a köz- és váltóügyvédi oklevelet s ugyanezen évben szept. 24-én vesztette el anyját, akit bálványozásig szeretett. Bár a legnagyobb munka, a legnagyobb tevékenység közepett érte e súlyos csapás, azért lelkierejét, szívének nyugalma egy pillanatra sem vesztette el. November havában a helytartósági állásról lemondott s Diószegre sietett vissza, hogy megtartsa az eljegyzést Ungváry Bertával, Ungváry István és Csányi Erzsébet leányával. A következő évben 1862-ben januárban nyitotta meg Nagyváradon ügyvédi irodáját. Majd ugyanezen év nov. 17-én volt az esküvője Debreczenben. Az esketést Révész Imre végezte, kihez azontul is mindig szoros barátság fűzte. A nagynevű Révész Imre többször meglátogatta őt, valahányszor Debreczenből Nagyváradon át élesdi szőlőjébe ment nyaralni.

Ritoók Zsigmond ettől kezdve élénk részt vett Nagyvárad közügyeiben s e tekintetben bámulatos önzetlenséggel

fáradozott. Már 1869-ben iskola-széki elnöknek, 1872-ben pedig a bihari ev. ref. egyházmegye világi tanácsbíróvá választotta. 1874-ben a nagyváradai ügyvédi kamara, továbbá a Deák-párt elnöke lett. Ugyanezen év óta a nagyváradai jogakademián, a jog- és államtudományi vizsgálati bizottság tagja volt. 1882-ben a budapesti országos VIII. jogász gyűlés alelnökévé választott; a következő évben pedig ő felsége a király, kir. tanácsosi czimet adott neki, br. Döry József akkori bihari főispán fölterjesztésére. Ő azonban ezt a czimet soha sem használta s nem is köszönte azt meg. Félt mindenféle czimektől és ordóktól. Midőn br. Vay Miklós gratulált neki a királyi tanácsosi czimhez azt válaszolta, hogy a Vay Miklós barátsága többet ér minden titulusnál.

A bihari ev. ref. egyházmegyében főképen 1877-óta fejtett ki nagyobb működést, a midőn gondnokká választott. Maga Révész Bálint püspök is gratulált neki a megválasztáshoz. Az egyházi terén való működése és tevékenysége, oly nagy foku s maga nemében igazán oly páratlan volt, hogy azzal egy külön részben kell behatóan foglalkoznom. 1891. április 14-én neveztetett ki az ujonnan szervezett nagyváradai kir. tábla tanácselnökévé, miután a neki felajánlott államtitkári állást nem fogadta el. A táblához való belépésre fölszólítván őt Szilágyi Dezső kívánta, hogy feltételeit is mondja meg. Ritoók erre azzal válaszolt, hogy „nincsenek külön feltételei, mert a törvény már megállapította azokat a módokat, melyek mellett a pályán a hivatalt vállalhatja“. Erre sovány alapon tisztségbe lépven, tíz év után látja, mily kevés nyugdíjat kapna, „de hát másképen nem tehetett.“ Midőn a táblán elfoglalta hivatalát, minden más állásról lemondott, kivéven az egyházi tisztségeket. 1892. április 27-én neveztetett ki a kir. tábla elnökévé.

Ritoók Zsigmond elnöke volt a Gyermekbarát egyletnek, továbbá a nagyváradai jogász egyletnek. Itt tartott 1903-ban egy nagyobb előadást a törvénytelen gyermekek jogi helyzetéről, melyben a „család“ iránti végtelen ragaszkodást juttatja kifejezésre.

Hogy Ritoók jellemében s működésében egyes pontokat tüzetesen megismerhessünk, szükséges bepillantást vetni családi életébe. Ritoók a társadalmi alakulások között az

egyen és a közszempontjából lefontosabbnak tartotta a családot. A Tisza-családot főképen azért becsülte nagyra, mert náluk a hagyományos patriárchalis vonásokat a legnagyobb mértékben megtalálta. Egyetlenegy szenvedélye a család iránt érzett szeretete volt. Hivatalos útjaiból igyekezett minél előbb visszatérni övéi körébe s bár hol járt, azt számítgatta, hogy mikor láthatja viszont családját, amelynek köréből mindenki volt zárva, ami a tiszta, nemes, szép fogalmával ellentézett. Szabad idejét mindig övéi között töltötte s nejével mindig a legszebb egyetértésben élt. Viszály, meg hasonlítás közöttük soha elő nem fordult.

Ritoók Zsigmondot az ég 6 gyermekkel áldotta meg. Három fiu és három leány volt u. m.: Berta, Ernő, Emma, Zsigmond, Géza, Margit. Midőn hivatalos dolgok s a közügyek szolgálata kifárasztotta, ide vonult vissza ebbe a kis világba, a hol oly boldog, oly megelégedett volt. Gyermkeivel kis korukban szabad ideje alatt sokat foglalkozott. A téli estéken fölolvassott neje s gyermekei előtt. Különösen sokat olvasott nekik kedvencz költőjének Aranynek a műveiből. Gyermkei még olvasni sem tudtak, a midőn már hallásból több részletet megtanultak Toldiból. A költői művek mellett lassanként előkerültek egyháztörténelmi, művészeti tárgyú dolgok beszélgetés vagy felolvasás alakjában. Hogy már kis gyermekeivel megkedveltesse a bibliát nézegettetni velők Doré képes bibliáját. Megismertette felolvasás által velők Rénán „Jézus élete“ című munkáját. A gyermekek növekedésével mind inkább komolyabb tárgyak kerültek szőnyegre, amelyek fölött aztán élénk viták fejlődtek ki. Lassanként a gyermekek lettek a felolvasók, különösen közölkük Ernő, aki igen jó előadó volt — s a szülők pedig hallgatók. Ritoók s általában az egész család fölfogására nézve rendkívül jellemző azon körülmény, hogy ezen az ugynevezett házi vitatkozásokon soha sem szerepelt oly tárgy, amely a vallási vagy a faji ellentéteket érintette volna. Midőn a mult század nyolczvanas éveinek elején a Tisza-családi ügygyel kapcsolatban az antiszemitismus az egész országban erőtlen lábra kapott, — a Ritoók-családban az egész ügy soha sem jött szóba.

Ritoók amily mértékben ragaszkodott saját vallásához s nemzetéhez, épen ugy tisztelte másokban a vallásához és a

nemzetéhez való ragaszkodást. Épen ennek a körülménynek tulajdonítható, hogy a római katolikus klerushoz tartozó ismerősei is a legnagyobb szeretettel és barátsággal viseltettek iránta. Ipolyi Arnold és Schlauch Lőrincz nagyváradai püspökök mindig a legjobb viszonyt tartották fent vele. Kertész Miksa premontrei tanárral felső Magyarország nagy részét gyalog kirándulásokban járta be. Egy másik prem. tanárral, Károly Irénnel pedig koritnicai tartózkodása alatt éveken át a legjobb barátságban élt együtt, téven vele nagy gyaloglásokat. Mind a három fia a nagyváradai premontrei gimnáziumba járt, de ő ez idő alatt került az ottani tanárokkal az érintkezést, nehogy úgy lássék, mintha gyermekei érdekében befolyást kívánna gyakorolni. Csak mikor gyermekei kikerültek a gimnáziumból, jött össze gyakrabban a tanárokkal. Az ő türelmes lelkét nem hozták ki nyugalmaiból az ellenfél részéről jövő csipős megjegyzések sem. Egyszer egyik nagyváradai prépost a következőképen mutatta őt be egy másik papnak: „Ritoók Zsigmond, rendkívül kiváló ember, — végtelen kár, hogy hűtelen az egyházhoz.“ Bár jól tudta Ritoók, hogy itt neki eretnokségét vetik szemére, az egész dolgot felelet nélkül hagyván, figyelemre se méltatta. Igen jó ismeretségben volt továbbá Römer Flóriszal, a nagyváradai tudós kanonokkal azon a réven, hogy ez hasznos utasításokat adott fának Ernőnek, a ki nagy régész volt s rendkívül érdeklődést mutatott az archeologia iránt. Ez az ismeretség aztán jó baráti viszonyná fejlődött, midőn Ritoók megtudta, hogy Römer együtt volt bezárva felesége nagybátyjával Csányi Dániellel a forradalom után. Az ő vallási türelmét mutatja az is, hogy nem helyeselte egy jótékony együletnek felekezeti vé tételeit, mert „koldusai — ugymond — nemcsak annak a hitfelekezetnek vannak s a hit nem a gyomorban székel“. Mint buzgó református évek során elnökölt a „Gyermekbarát-egyesület“ élén, ahol mindenféle szegényt segítéyznek. „Az igazi vallásosság emberei — szokta mondani — ismerhetnek különböző dogmákat és tisztelhetnek különféle prófétákat, de nem lehet különbség Istenünkben és nincsen lényegi különbség az emberek között“.

A ki Ritoókot közelebbről nem ismerte s nem látta, hogy miként élt ő családjá körében, meglehetősen komor, kedélytelen embernek tartotta, akit egyedül eszméi lelkesítettek, de az

emberek között, a társaságban fölmelegedni nem tudott. Hozzá tartozói azonban olyan embernek ismerték, akinek kedélye gyakran derűs volt; hiszen minden jó tréfán jóízűeket nevetett. Fiatalabb korában kedélyes összejövetelek voltak nála csatári szőlőjében s ha a családban egy-egy kis baráti kör gyült össze, jó kedélye vígan tartotta az egész társaságot. Nem hiányzott ilyenkor a politizálás sem, amelyben ő mindig a leghiggadtabb álláspontot képviselte. Kedélyére némi világot vet a virágok, különösen a rózsák iránt való szeretete. Nyáron mindig 6 órakor kelt fel s maga tisztogatta kedves rózsafáit. Végtelen öröme telt abban, ha a ház minden növényét friss rózsákkal örvendeztethette meg. Többször emlegette tréfásan a rózsák iránt való szeretetére czélozva, az Ember tragédiájából a phalansterbeli tudós mondását: „Nagy gyermekek csekély játékszere“. A Széchenyi-téri házáat 1875-ben vette, amidőn a mai árnyas kert helyén nagy, kopár udvar volt. Ő alakította azt át kertté, melynek minden fája, bokra szemei előtt nőtt fel. Általán véve a virágokat, a napot, a természet szépségeit rendkívül tudta élvezni. Érzelmét e tekintetben igazán találóan fejezi ki gyakori kedvencz mondása: „A nap süssön, a virágok illatozzanak, az emberek békességben éljenek“.

Ritók rendkívül szenvedélyes könyvgyűjtő volt. Ez a könyvgyűjtési szenvedély azonban csak tudományos munkákra vonatkozott. Könyvtára, a mely évek során eszközölt gyűjtések folytán meglehetősen gazdag volt, főképen jogi, egyháztörténelmi, társadalomtudományi, művészettörténelmi munkákkal, továbbá a magyar és latin klasszikusokból állott. A regényirodalmat egyedül Eötvös Karthausija képviselte. Ellenben nagy élvezettel olvasta a külföldi klasszikus regényírók: Dickens, Tolstoj, Turgenjev, Dosztojewszki munkáit. A magyarok közül Mikszáthot Jókainál is többre tartotta. A külföldi remekírókat németül olvasta, amely nyelvet elég folyékonyan, bár kissé magyaros kiejtéssel beszélt. A francia nyelvet azonban, bár fiatalabb éveiben foglalkozott vele, körülményeinél fogva nem sajátíthatta el a használhatóságig. A latin klasszikusok közül, kiknek munkáit eredetiben olvasta, főleg Tacitust kedvelte legjobban.

Külső megjelenésében mindig az egyszerű, a puritán embert mutatta. Elítélőleg nyilatkozott többször arról, hogy

a mai időben az arisztokráciát utánozva mindenféle kis ünnepélyességre oly sokan díszmagyart öltenek, holott a forradalom előtt is a magyar középnemességnek nem a díszmagyar, hanem a magyar polgári magyar viselet volt a ruhája. Ő maga rendkívül félt minden ünnepélyességtől, minden bankettezéstől, s az utóbbi években nem egyszer megtette, hogy inkább felutazott orvos fiához Zsigmondhoz, csakhogy a zajos összejövedelektől megmeneküljön. Ilyenkor aztán, ha fia családjának körében leültek az ebédhez, jóízűen nevetve beszélt el, hogy mennyire kijátszotta ő most utazásával a rendezőseget. Ez volt életében az egyetlen, bátran elmondhatjuk „pia fraus“, melyet azonban jellemének nagysága s az elv, melynek életében oly vaskövetkezetességgel hódolt, teljesen fedezett.

Nagyon szerette a zenét, bár ő maga nem játszott. Élvezettel hallgatta Berta leányának a zongorajátékát, aki e téren valóban tehetség volt. Az ő komoly természetének jobban tetszett a klasszikus zene, bár a cigányzenét is szívesen hallgatta. A komoly színművészet iránt igazi vonzalómmal viseltetett s nagy élvezetet szerzett neki egy-egy Shakespeare-előadás a Nemzeti Színházban. Különösen tetszett neki modern darabokban a híres színész, Halmai, aki váradi szereplésekor többször volt a család vendége, továbbá Ujházi.

Egyszerű megjelenésével párosult a mértékletesség és a takarékoság. Kártyázni soha sem tudott. Általában nagy el-lensége volt minden kártyajátéknak s szellemi hiányosságnak tartotta azt, ha valamely társaság kártya nélkül nem tudott el lenni. Otthon a házban kártya egyáltalában nem volt soha s gyermekei soha sem tanulták meg a kártyázást. A dohányzást fiatal korában abbahagyta. Szeszest italt csak vendégei kedvéért ivott, máskor bor asztalára soha sem került. Az újabb időben mind nagyobb arányt öltő antialkoholista mozgalmak rendkívül érdekelték. Egyszer Halminak, a nagy színművészeknek a „Pálinka“ című darab előadása után azt mondotta, hogy: „Téged államköltségen kellene körutra küldeni, hogy az emberek mindenütt megirtózzanak az alkoholizmustól“. Ifjabb éveiben vadászott, jogász korában igen jó rapir-vívó hírében állott. A vívást pedig mindig sokra tartotta, mint testedző, testi és szellemi ügyességet igénylő sportot. Párbaja

soha sem volt. Különben is a vivást becsületbeli kérdések eldöntésénél teljesen alkalmatlannak tartotta.

Igazságszeretetéből kifolyólag rendkívül nagy ellensége volt minden protekciónck, amely annyi tehetséget megszokott ölni a közügy kárára. Ő maga nem protegált soha senkit, sőt gyermekeinek is kijelentette, hogy közbenjárására sehol semmi ügyben se számítsanak. Midőn táblai elnök lett, nem fogadta el senkinek sem a protegálását, hanem a pályázók közül mindig a legjobb képesítéssel bírót választotta ki. A magyar társadalomra nézve végtelen nagy szerencsétlenségnek tartotta azon balhiedelem lábrakapását, hogy a protectió nálunk immár mindenütt szükséges. Szerinte ez a felfogás a lehető legnagyobb mértékben demoralizálja az ifjúságot.

Szerette a takarékoságot s annak ethikai jelentőségét sokra becsülte. A maga személyére alig költött valamit s daczára annak, hogy hires ügyvéd irodája volt, még sem tudott vagyont szerezni, mert a saját munkáját annak értéke szerint megfizettetni soha sem tudta.

Ezeket a dolgokat óhajtottam elmondani a nagy férfi jellemzésül, mielőtt áttértem volna életének tragikuma, a súlyos családfő veszteségekre. A Ritoók-család mindaddig boldog megelégedésben élt, míg a megrendítő katasztrófák sorozata nála meg nem kezdődött. Az 1891. év első napja szomoruan köszöntött be a családhoz. A nagyreményű fia: Ernő, a ki olthatatlan tudományszomja miatt testi szervezete megerősítését teljesen elhanyagolta, tüdővérszben elhalt. Bármennyire el volt is készülve a család e csapásra, az Ritoókra oly hatással volt, hogy szürkülő haja pár hónap alatt teljesen megőszült. Ezen évben neveztetvén ki táblai tanácselnökké, megfeszített, idegölő munkában keresett vigasztalást. Magába a családba borus hangulat, szomoruság költözött be. A karácsonyfa fénye, amely eddig minden évben egy boldog család hajlékát világította meg, nem gyulladt ki többé. A halál ott leselkedett a hajlék körül s 1894. április 28-án újra megjelent, hogy Berta leányát kiragadja szerettei közül. Leírhatatlan volt a szülők bánata s maga Ritoók e kétszeres csapás alatt annyira megöregedett, hogy korához képest jóval idősebbnek nézett ki.

A boldogtalanná vált családban az oly súlyos megpró-

bálatások után bizonyos megnyugvást keltett Ritoók fiának: Gézának a házassága 1897. október 3-án Urbán Ellával, Urbán Adolf kir. táblai bíró leányával. Midőn pedig az első unoka, a kis Ella megérkezett 1898. szeptember 18-án, úgy látszott, hogy ismét a régi derűtség költözött volna a házba. Krisztus születésének ünnepén újra ott állott a karácsonyfa régi helyén. Ugyanezen év október 19-én volt fiának: Zsigmondnak az esküvője Tormay Máriával, Tormay Béla min. tanácsos leányával. Az 1900. évben két unoka született, u. m. január 14-én Géza leánya Éva s május 25-én a Zsigmondé Mária. A kedves kis unokák lassanként meghozták lelke derűjét s testi erejének hanyatlása is egy darabig szünetet tartott.

A sötét végzet azonban ott lebegett a család felett. Az oly forrón szeretett fiú: Géza, hosszas betegség után 1901. június hó 28-án korai sirba szállt. Az özvegy maga is súlyos betegségbe esett s a kis árva unokák ott maradtak egyelőre a nagy szülőknél. E két kis unoka sokat tett arra nézve, hogy Ritoók a nagy csapást úgy ahogy kiheverte. Zsigmond fiának ugyanezen év december havában fia született, akit a nagyapja tiszteletére Zsigmondnak kereszteltek. Az első fiú unoka nagy örömet okozott a családban s maga Ritoók többek között ezen eseményre vonatkozólag a következőket írja fiának: „Nem halasztom tovább, hogy örömet közöljem az esemény fölött, amely vigasztalás és remény nekünk sötét napjaink után. Most, amidőn tudom, hogy családjunk legifjabb tagja fiú, megvallhatom, hogy ezáltal is fokozódik az örömöm, de ilyen vágy, vagy remény előbb nálam alig merült fel, mert ha felakart merülni ilyen gondolat, elnyomtam, mert mily sértés lett volna ez egy kis leányka iránt, aki ily reményt hiúsított volna meg... A feladat, hogy őt boldoggá tegyék, reátok marad s ebben Mária lesz a főtenyező... gondolatok reá, hogy minden nagy ember erényeit az anyától örökölte“.

A következő nyáron Zsigmond fia családjával egy hónapot töltött Nagyváradon s a komor ház kertjét vidám gyermekzaj verte föl. Az ősz nagyapa csendes örömmel szemlélte unokái játékát, de amellet gyakran panaszkodott, hogy hosszabb szabadságot vegyen magának, nem fogadta meg. Igaz,

hogy még ekkor testi ereje elég jó karban volt, sőt gyomor-
baja is, ami miatt évek óta diétát tartott, annyira javult, hogy
a korytniczai kurákat abbahagyta s mindent ártalom nélkül
ehetett. Az 1902. és 1903. év nyarán pár hetet a budai
hegyek között töltött s unokái körében, akik őt fehér nagy-
apának nevezték, mindig jó kedélye volt. Az 1903. év őszi
ideje azonban már nagyon megviselte; megrokkant s botra
szorult, amivel egész életében sohasem járt. Végre rászánta
magát, hogy három havi külön szabadságot vegyen. Margit
leánya kíséretében Abbáziába utazott, majd néhány napra
Velenczébe.

Ez a szünidőzés határozottan felüdítette Rítoókot s
munkakedvvel tért haza. Gyakran panaszkodott azonban arról,
hogy előadási képessége megromlott s sokszor nehezen találja
meg gondolataihoz a megfelelő szavakat. Ez a tünet annyival
is inkább bántotta, mivel e képesség nagy adománya mindig
meg volt nála. Föl is szólitotta hozzátartozóit, hogy ha azt
tapasztalnák, miszerint szellemi ereje gyöngül, azonnal figyel-
meztessék, hogy idejében visszavonuljon, mert gyakran ész-
lelte, hogy idős emberek szellemi erejük gyöngülését maguk
nem veszik észre. Midőn aztán a hivatalos teendőit ismét
megkezdte, a fáradtság jelei ismét mutatkoztak nála, amihez
még súlyos aggodalom is járult, mivel ezen időben Emma
leánya igen veszedelmes tüdőgyulladásra esett keresztül. Leg-
kisebbik unokája, Zsigmond fiának leánya születésekor 1904.
június 3. még örömről ír, de már a keresztelésére nem
mehetett fel, úgy hogy e kis leánykát nem is látta soha.
Családja látván gyöngeségének rohamos fokozódását elhatá-
rozta, hogy a nyugdíjba való vonulást fogja neki ajánlani.
Egyelőre ismét hosszabb szabadságot kért s december köze-
pétől kezdve már nem járt hivatalba. Decz. 8-án Zsigmond
unokájának születésnapjára azt írta, hogy „68 éve küszöbén
jobb erőben legyen, több energiával rendelkezék s beszélési
képessége csonkítatlan maradjon, nem mint a váradi nagy-
apának.”

1905. márczius elején már nehézkesen beszélt s járni
sem tudott elég jól. El is határozta, hogy nyugalomba vonul.
Nagyon elkeserítette az, hogy az olvasáshoz nem volt többé
türelme, azonban Margit leánya felolvasását, a ki az orvosok

tanácsára könnyebb olvasmányokat olvasott fel előtte, nagy érdeklődéssel hallgatta. Jóizüket nevetett Mikszáth humorán, továbbá nála időző unokáinak furcsaságain. Ápril. 8-án influenzát kapott s Zsigmond fia dr. Mayer Lászlóval leutazott Budapestről s dr. Fráter Imrével az állapotot nagyon aggasztónak találták. Pár nap alatt nagy kiterjedésű tüdőgyulladás állott be erős lázzal; a láz ugyan csökkent 15-ig, azonban oly nagy mérvű szivgyöngeséget hagyott maga után, mely ellen minden gyógymód hiu küzdelem volt. Emma leánya, a kit Párisból sürgönyileg hívtak haza, ápril. 18-án érkezett meg. A súlyos beteg nagy örömmel fogadta leányát s érdeklődéssel hallgatta tapasztalatainak elbeszélését, már maga bár semmi megjegyzést sem tett. E közben Zsigmond fia kénytelen volt Pestre utazni s csak 20-án este jött vissza. Ezen a napon egész nap apathikus volt, de fiát megismerte. „Örülök, hogy jöttél” — monda suttogó hangon. És midőn fia meggyógyulással biztatta, nemet intett. 21-én reggel Zsigmond fia unokáiról beszélt neki s ő így szólott: „Ég áldja meg őket.” Ez volt utolsó érthető mondása. Pár óra múlva már eszméletét veszítette s 22-én reggel 1 órakor ő, a ki annyi fájdalmat érzett életében, minden fájdalom nélkül hunyt el. Midőn ápril. 23-án az egész keresztyén világ az élet diadalát ünnepelte, a feltámadás napját ülte: Ritook Zsigmondot a nagy férfiut családja, rokonai, barátai, számtalan tisztelői akkor kísérték el utolsó útjára, hogy álmodni engedjék tovább a nagy idealistát, korán elhunyt gyermekei mellett.

Halála gyászba borította első sorban családját, másodszorban az egyházat, a hazát, a társadalmat. Mindenik sokat veszített benne. Az ő szelid lényé belopózkodott már kis unokái szívébe is, a kik ártatlan szeretettel vették körül. Jellemző erre nézve, hogy Zsigmond unokája, a ki a maga gyermeki felfogásával még minden élettelen tárgyban életet lát s nem tudja elképzelni, hogy lehet az élettelen, a kit ő élve áltott, — napról-napra várja a fehér nagyapát. Hasztalan várja. Hasztalan várjuk mindnyájan. Nincsen többé közöttünk. Ott nyugszik a váradi temetőben s az üir, a melyet maga után hagyott, ki tudja mikor lesz betöltve.

Munkám eddigi részében Ritookkal főképen mint egyén-nel foglalkoztam. Az egyén mint ilyen eltűnt közülünk, de

szellemi működésének az eredménye itt él, itt virágzik előttünk, Lássuk azért, hogy minő körökre terjedt ki ez a lankadatlan, fáradhatatlan munkásság, a melylyel nemcsak szűkebb hazájában, hanem egész országban dicsőséget szerzett magának.

* * *

Ritook Zsigmond szellemi munkássága főképen három téren tűnt ki, ugymint *a jog*, *a tanügy* és végül az *egyház* terén. Nem vagyok szakember, hogy az ő jogi működését részletes fejtegetés tárgyává tehessem, csak azt akarom kimutatni, hogy az e téren kifejtett működésének alapja nem a kérlelhetetlen szigorúságon, hanem az általános krisztusi elveken nyugodott. Az ő példányképe az általános jogrendben is Jérus volt, a kinél a jognak, a jogrendnek nincsen semmi erkölcsi értéke, ha az az erőszakon, a hatalom szigorú gyakorlásán nyugszik. Az evangelium, a melyet Ritook annyiszor elolvasott, nem csak védi a jogot és a jogviszonyokat, hanem szentesíti s ez által egy fensőbb légkörbe emeli azokat. És ha Tolstoi s a híres lipcsei tanár Sohm, azon elvből kiindulva, hogy a lelki világ a maga lényegében ellentétben áll a jog fogalmával, az evangéliom jellemével ellentétben állónak tartanak minden jogrendet, bizonyára oly tévedés, a melyet, ha az ember csak egy kissé is megismerkedik Jézusnak idevonatkozó magatartásával, egyáltalán nem oszthat. Jézusnál a jog fogalma idealizálva van nem azon oknál fogva, mert ő szerinte a jogot nem erőszakkal, hanem könyörülettel kell gyakorolni. A valódi jogban hitt ő mindig s bizonyos volt a felől, hogy az keresztül is vihető, sőt e felől oly bizonyos volt, miszerint nem osztotta azon nézetet, hogy a jognak hatalomra van szüksége, hogy jog maradjon.* Jézus törvénye a szeretet volt s ebből Jézus törvénye a szeretet volt s ebből a szempontból kiindulva állapította meg az emberekkel szemben követendő eljárást. Azért volt ő ellene a zsidó törvény frivol, kasuisticus magyarázatának. Az elnyomottak, a szegények oldalán állott ő, a kik igazán a jogért kiáltoznak. Szelid lényé megtudott bocsátani a bűnös nőnek, meg azoknak, a kik őt a keresztfán szidták és bántalmazták, mert „nem tudják, hogy mit cselekesznek.”

* Hornack: Das Wesen des Christentums. Leipzig 1903. 70. 1,

Ha volt jogász, akinek jogi működésében ezek a Krisztus-elvek voltak irányadók, úgy Ritoók volt az. Áttanulmányozta ő is ifju korában az akkor divatos bölcsele jogászok, Windscheid, Arndt s a többi pandektások műveit; foglalkozott Kant, Hegel jogi fejtegetéseivel, de mindezek nem bénították az ő egészséges fölfogását. Az előtte álló törvények csallhatatlanságában sohasem hitt, mert nem a törvények alakítják át a társadalmat, hanem a társadalom a törvényeket. Mindenkor a maga képére teremti a jogrendet. A paragrafusok tömkelegéből mindig egy fensőbb, ideálisabb légkörbe emelkedett ki az ő lelke, ahonnan a szóban forgó esetet nem a rideg törvény, hanem az általános emberi szeretet szempontjából tekintette. Mint egy nagy pénzüintézet ügyvédje sorra jelenti vissza a behajtásra került kis váltókat, mert „a földmives állatjainak elvétele nagy nyomort fejlesztett volna ki“ és szrinte aki nyomoruságot vet, forradalmat arat. Mint bíró, tulenyhén ítél, úgy, hogy a nagyváradi táblát úgy ismerik mindenütt, mint „kegyelmi tanács“-ot s midőn figyelmeztették, hogy ily módon a bíróság a büntettek elszaporodását fogja előidézni és a törvény elrettentő hatása feltétlenül elvész, azt feleli: „Valameddig nem képes megjutalmazni megfelelően az erényt, nem lehet elég enyhe és eléggé óvatos a bűn megtorlásában“. Továbbá azt tartja, hogy „nem is tudjuk biztosan, mi a bűn. Azt mondják, hogy amit átértünk, azt megbocsátjuk. Ugy van. De vajjon nem a mi hibánk-e, hogy oly keveset értünk át az ember dolgaiból és nem azért tudunk-e oly ritkán megbocsátani?“ A büntető jog új irányairól beszélgetvén, „a feltételes elítélésnél, az esküdtszék behozásánál, a büntetést egyéniesíteni törekvő iskola uralomra jutásánál biztosabb eredményűnek találná a kényszeroktatást s a legkitünőbb állami népoktatás behozatalát“. A büntetendő cselekmények igen nagy része születik tudatlanság miatt“. „Sokszor a büntetés is tudatlanság eredménye, mert nem tudjuk felismerni, hogy a bűn tudatlanságból eredett“. Jézus beszél itt mindenütt ezen szép mondásokban egy modern tudós alakjában, aki újra csak azt mondja, hogy bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekesznek.*

* Dr. Várady Zsigmond: „Ritoók Zsigmond“. Jogállam 1905. VI. f. 468. l.

Jogi készségét nem meggazdagodásra használja fel, hanem a szeretet, az igazság szolgálatában érvényesíti. Gondnoksága alá adtak egy nagy vagyont, amelyből óriási haszna lehetett volna, de ő kijelenti, hogy „nem értvén a gazdálkodáshoz, a vagyon nagy része pedig mezei birtokból állván, kéri magát felmenteni“. Mikor táblai tanácselnökké lett, megvált ügyfeleitől s visszautasítja a kilencz tizedében elvégzett perben neki később ítéletileg megállapított díjakat, mert „nem végezhetvén be a vállalt feladatot, díjazást sem fogadhat el“. Egy alkalommal valami szörnyű gyilkossággal vádolt oláh parasztot védett s sikerült is kimutatnia annak ártatlanságát és kieszközölni felmentését. Az ember kiszabadulván, eljött hozzá és elmondván, hogy semmivel sem tudja neki életének megmentését meghálálni, megáldotta őt és családját. Ez egyszerű ember hálás megnyilatkozását minden honoráriumnál többre becsülte s sokszor emlegette a „Huzsár áldását“.

Az ő nagy jogi elméje fölismerete a szociológia rendkívüli nagy horderejét s mindig figyelemmel kísérte irodalmának fejlődését. A nevezetesebb szociálista írók munkáit is megszerezte. Fontosnak tartotta, hogy az emberi jogok, a kultúra, a vagyonosodás az emberiség minél szélesebb rétegeinek birtokába jusson. Az ő lelke fölháborodott azon az egyenlőtlenségen, hogy míg a paraszt párbajozókat bebörtönözzük, az uri verekedőket felmagasztaljuk, vagy míg a gyermekgyilkos anyát kivégezzük, a mindenki által ismert magzatelhajtókat nagyságos asszonyomnak szólítjuk. Elítéli a püspököt, aki nem akar legelőt adni a falu népének akár hitelvi, akár pénzbeli indokok alapján; — az ilyen csak olyan várur, mint Berlichingeni volt. Mint ügyvéd mindig védelmére kelt a szegénységnek azt mondván, hogy ha a gazdagok nem akarnak a jövőendő írója által aljas rabszolgatartókkal egyenlő színvonalba helyeztetni, akkor nem szabad visszaélniök a nekik kedvező jogrenddel. Amily mértékben helyesnek találta a szociálizmusnak a nép helyzete javítására irányuló törekvését, épen úgy elítélte e tekintetben az erőszakos eszközök alkalmazását. Különben is e fontos kérdések megoldásának az idejét még nem látta elérkezettnek, mert a megoldásnak eddig megjelölt módjai egyáltalában nem helyesek. A mozgalom azon részét, mely a családot, a hazát, a vallást támadta meg,

határozottan kárhozatosnak tartotta, — épen úgy utopikusnak a vagyonközösség gondolatát.

Jogi fölfogásával kapcsolatban meg kell emlékezni politikai álláspontjáról is. Ritoók a Deák iskolájának volt a növendéke s a 67-iki kiegyezése híve, amely alapon szerinte igazi munkássággal a hazát nagygyá, boldoggá lehet tenni. A fuzió után kormánypárti volt s Tisza Kálmán miniszterelnöksége alatt mindig mint választási elnök szerepelt. Ez időben folyt le a híres választás Teleszki s az akkor még mérsékelt ellenzéki Szilágyi Dezső között. Ő mint elnök szavazott utolsónak a záróra végén Teleszkire s ezzel mindkét részen egyenlővé lett a szavazatok száma. Hogy mily pártatlanul járt el mint elnök, bizonyítja azon tény, hogy a választás után az ellenzék bizalmi nyilatkozatot küldött neki, kérve, hogy a pótválasztáson is ő elnököljön. Saját pártjának nyilatkozatai okozták, hogy a pótválasztáson, amelyen Teleszki győzött, nem elnökölt. Szilágyi Dezső nagyságát jellemzi, hogy ezek után is minden erővel azon volt, mikor miniszter lett, hogy Ritoók a bíróságnál állást vállaljon. Tisza Kálmánnak és politikájának őszinte híve volt. E kiváló államférfiut ezen kívül egyházi működéséért és puritán családi életéért mindenkor nagyrabecsülte, sőt követendő példának tartotta. Fiának miniszterelnökségét örömmel fogadta s midőn ellene a hajsza megindult, az ügy egész korai stádiumában csak annyit mondott: „Magyarországnak minden száz évre esik egy Bismarkja, de Magyarország rendszerint félredobja“. Az 1904. decemberi események különben is lehangolt kedélyét még inkább elrontották. „A régi sérelmi politika ujult fel“ szokta mondani. „Nincs benne kétség, vannak sérelmeink, de a saját tétlenségünk a haladó század és a haladó nemzetek közepében minden nemzeti sérelemnél sorvasztóbb sebet üt“. Az utolsó hónapokban hazáját oly hően szerető lelke annyira aggódott a politikai helyzet miatt, hogy családjá került minden politikai fejtegetést, nehogy felizgassa őt. Nehéz szívvél távozott el, nem érve meg a nagy politikai talány megfejtését.

A *tanügy* iránt való rendkívül érdeklődésének az okát humanismusában kell keresnünk, a mely fájó szívvél nézte a nép bizonyos rétegének a tudatlanságát. Nagy elméje, éles felfogása vizsgálva helyzetünk indokait csakhamar belátta,

snak
nem
olt a
rinte
enni.
ter-
Ez
még
sza-
dkét
tat-
ztás
rve,
lat-
izki
gy
ett,
ak
zen
kor
ak
za
n-
ja,
eri
el-
ni.
n-
en
ó
tt
ai
l,
it
a
s
b

hogya addig a nemzet nem is számíthat előhaladásra, míg a tanügy oltárára meg nem hozza a szükséges áldozatokat. Ide céloz azon mondása, a melyet a városi községi iskola fejlesztésének ellenzőivel szemben mondott: „Ám oltsuk ki utcáinkon a lámpásokat, ha nincsen pénzünk, de az iskoláknak meg kell lenniök.” 21 éven át volt a nagyvárad i iskolaszéknek az elnöke, mely iskolaszék első gyűlésén 1869. aug. 9-én már ő elnökölt. Az ő vezetése alatt a tanügy Nagyváradon rendkívül sokat fejlődött, a mit különösen a virágzó polgári fiu- és leányiskola bizonyít. Neki köszönhető a nagymérvű építkezés, hogy az iskolák megfelelő helyiségeket nyerjenek; az ő hatalmas szavának köszönhető az elemi iskolai tanítók fizetésrendezése, mert „csak” — ugymond — „megelégedett tanító teljesítheti nehéz feladatát méltóképen.” Midőn Nagyvárad iskoláit államosítani akarja s midőn erre már mindenki meg volt nyerve, egy beszédjével mindenkit meggyőz ennek elodázására. Táblai elnökké való kineveztetése után az iskolaszéki elnökségről lemond s egy szép levélben bucsuzik el, a melyben a többek között a következőket írja: „A multból az igen tisztelt iskolaszékkel való összeköttetésem, melyet soha sem zavart meg a legkissebb dissonancia sem, a tanítótestület munkásságának, törekvésének, részben lelkesültségének szemlélete s a kitünőbb osztályok által elért siker feletti gyönyörködés a legszebb emlékeim közt foglaland helyet.” Az elnökségről való lemondása 1891. márczius 12-én tartott ülésen jelentetett be az iskolaszéknek, a midőn is az ujonnan megválasztott elnök dr Személy Kálmán a következő jellemző szavakat mondotta Ritoókról: „A gondviseles oly férfiuval ajándékozott meg bennünket, kinek fenkölt szelleme, lankadatlan buzgalma, idealizmus és az idealis törekvés győzelmébe vetett megdönthetetlen hite közéletünk minden mozgalmában megnyilvánult s minden jó ügyet győzelemre vezetett.”*

Az ő buzgólkodásának köszönhető nagy részben a „Gyermek-barát” egyesület létrejötte, a mely évenként száznál több gyermeket lát el meleg ruházattal, meleg étellel s ad hajlékot a távollakóknak. „A gyermek védelme, a haza védelme” — szokta mondani. Az ő egyszerű lénye nem vágyott világi örömök után; az volt az ő legnagyobb öröme, ha látta a föl-

* A nagyvárad i közs. polgári fiuiskola értesítője 1904—1905. évről 8. l.

ruházott szegény gyermekek arezán a boldog vidámságot. Nemes szíve azok felé fordult első sorban, a kiket a sors mostohasága a jó levegőtől is megfosztott. „Ott kell mindenk előtt segíteni“ — mondá s felépült Nagyvárad áldozatkészségével egy szép, tágas, diszes kerttel körülvett iskola, a hol a gyermek tiszta levegőt szívhát s hozzá szokhatik a jó rendhez. A Krisztus tanítványa volt ő itt is, a ki így szólt: Engedjétek hozzám jönni a kisdedeket. Az ő fenkölt lelkületét általában a tanügy terén amaz örök szép biblia mondás vezette: „Legyen világosság.“

A közügynek egyetlenegy mezején sem tett Ritoók oly nagy szolgálatot, mint a református egyházban. Az ő *egyházi működése*, itt tanusított önzetlen buzgalma emelte őt igazán azon nyugoti államférfiak sorába, a kik a modern szellem birtokában, a kor minden vívmányai mellett is aelátják a vallásosságnak a lelki életre gyakorolt hatását. Eltekintve a már fentebb említett a liberalizmuson alapuló hitelvektől az egyházhoz való ragaszkodásának indoka a protestans egyháznak ezen hazában teljesített nemzeti és kulturmissiójában is keresendő. Nagyra törő lelke életfogytáig küzdött a protestantizmus zászlaja alatt, a melyre a hazafiság és a szabadelvűség elvei vannak felírva, közdött pedig azért, mert tudta, hogy ezáltal hazájának s általában az emberiségnek tesz szolgálatot. Igen, a református egyház szolgálata a haza és az emberiség szolgálata.

Már 35 éves korában 1872-ben világi tanácsbíróvá választatott a bihari ev. ref. egyházmegyében nagy szótöbbséggel.* Ezen év őszi közgyűlésén le is teszi az esküt s rövid beszédében megköszönve a belé helyezett bizodalmat csak annyit mond, hogy munkásságát ezennel felajánlja az egyházmegyének. Ő valóban munkálkodott is egyházmegyééért. Alig volt egy-két gyűlés, a hol meg ne jelent volna úgy, hogy az egyházmegye kiváló buzgalma azzal igyekezett meghálálni, miszerint 1877-ben nagy szótöbbséggel — 43 szavazat közül 39-et kapott — gondnokává választotta. Ugyanezon év október 29-én általános tetszés között foglalta el gondnoki székét. Az ez alkalommal tartott beszédében megjelölte az irányt, a melyben az egyházi működés terén haladni fog s egyszersmind szavai-

* Egyházmegyei jegyzőkönyv 1872. nov. 4.

ből kiérezhető, hogy ő a liberalis theologia hive. „Ama szellemi mozgalom közepett” — ugymond — „mely korunkban a társadalmi élet minden rétegein észlelhető, két ellentétes irány a haladás és fentartás visznek harczot, — ő a higgadt megfontolás szülte haladást, szabad vizsgálódást pártolja az egyházi ügyek mezején is, — távolról sem értvén ezen a hit alapelveinek felforgatását. Szereti az eszmék harczát, mert az igazságot nem tartja oly gyengének, hogy a külön vélemények sokszor szenvedélyesen rohamos harczában megsemmisüljön, sőt — hite szerint — a küzdelmek tüzéből minden salaktól megtisztulva, megizmosodva jő ki.“*

Rendkívül sokat lehetne arról írni, hogy mit tett Ritoók 28 évi gondnoksága alatt a bihari ev. ref. egyházmegyében s ezzel kapcsolatban az egyetemes református egyház érdekében. Munkámban azonban a részletezés kizárásával az e téren való működésének is csak a körvonalazására szorítkozhatom. Már gondnokságának második évében 300 forintos alapítványt tesz, még pedig, amint Papp Károly espereshez intézett levelében írja: „Isten kegyelméből, munkája gyümölcséből“. Ezen alapítványt a lelkészgyámolda, tanítói gyámolda s a révi lelkész fizetése javítására tette.** Általában a révi egyháznak fontos helyzetét Ritoók korán fölismerte s minden lehetőt elkövetett az egyház konszolidálásának az érdekében. Neki köszönhető, hogy 1890-ben a közalap és az egyházmegyei közpénztár támogatásával itt missiói lelkészi állomás állíttatott fel, amely aztán 1891-ben egyesített a révi lelkészi állással.

Az 1881-iki debreczeni zsinaton Ritoók már nagy tevékenységet fejtett ki különösen az egyházi törvények alkotmányi és törvénykezési részének az összeállításában. Komoly, higgadt fölszólalása általános feltűnést keltett. E zsinaton tudvalevőleg erős ellenzésre talált azon miniszteri leirat, amely azt kívánta, hogy a tervezett iskolákról szóló második főrész külön terjesztendő föl szentesítés végett s abban kifejezésre jusson, hogy az iskolák az egyházi hatóságok alatt „a hazai országos törvények épségben tartásával“ állanak. Sokan ebben sérelmet találtak. Ezen álláspont helytelenségét azonban Ritoók igen

* Egyházmegyei jegyzőkönyv 1877. okt. 29. 2. l.

** Egyházmegyei jzkv. 1879. márcz. 24., 7. l.

szépen kimutatta az egyházmegyei gyűlés előtt tartott zsinati beszámoló beszédében, ahol a többek között a következőket mondotta: „Ami a hitre tartozik, abba ne avatkozzék az állam, de ha az egyház az állam részére is akar nevelni, akkor nem kívánhatja, hogy iskolái az alkotmányosan hozott hazai országos törvények intézkedései alól elvonassanak... Nem vagyok képes szem elől téveszteni, hogy én, midőn az egyháznak tagja vagyok, egyszersmind a hazának is fia vagyok s hogy úgy az egyház, mint a haza egyformán kiérdemlik a kegyeletet, a hűséget és szeretetet.“* Ritoók különben zsinati napidiját nem vette föl, hanem a lelkészgyámoldának ajándékozta s ily czimen először 110, azután pedig 45 trtot adott át a jelzett célra.**

Nemcsak az egyházmegyei, hanem az egyházkerületi, továbbá a konventi gyűléseken is tevékeny részt vett Ritoók s joggal elmondhatjuk, hogy alig van világi férfit református egyházunkban, a ki az egyházi ügyeknek annyi időt szentelt volna, mint ő. Működését mindenütt a legpártatlanabb igazságosság jellemezte. Midőn egy egyház hivei bejöttek az egyházmegyei közgyűlésre, hogy tanítójuk ellen vádat emeljenek s egyszersmind jelezzék kitérésöket abban az esetben, ha nekik igazság nem szolgáltatik, így szólott: „Nekem nem az a fő, hogy kitérnek-e vagy nem, hanem az, hogy az igazság győzzön“. A könnyelmű hithagyások és a vegyes házasságokból származó gyermekek elkeresztelése panaszoltatván az egyházmegyén, azt mondja, hogy „önmagunk vagyunk hibásak, mert nem világosítjuk fel hiveinket s ők nem is sejtik, hogy e lépésük által maguknak és utódaiknak mily károkat okoznak“. Hogy mily mérsékletet mutatott ő az egyházi ügyekben is, legjobban bizonyítja a következő eset: Az 1901-iki tavaszi közgyűlésére a bihari egyházmegyének az egyetemes lelkészértekezlet azon indítványt terjesztette, hogy a gyűlés a politikai és nem az egyházi érdekeket ápoló konventnek szavazzon bizalmatlanságot. Ritoók azonban ellenezte ezt, mivel a maga nemében csaknem páratlan, hogy egy alantasabb testület elégedetlenségét hivatalos formában fejezze ki valamely felsőbb

* A bihari e. ref. egyházmegye jzkve 1882. nov. 8., 11. l.

** Egyházmegyei jzkv. 1882. márcz. 22., 23. lap és 1882. nov. 8-iki 23. l.

testülettel szemben. „Igaz, — ugymond — hogy a konvent az erdélyi püspöki cím kérdésében opportunusan járt el, de azért mindaddig, míg ezen eljárásnak a mélyebb indokai ismeretlenek előttünk, nem szabad magunkat a végső eszközre ragadtatni, mert a revolúció rendesen többet szokott rombolni, mint építeni.“* Csakugyan az ő felszólalására az ominosus indítványt csakugyan levették a napirendről.

Hathatós részt vett Ritoók a Magyar Prot. irod. társaság létrehozásában 1889-ben s ettől kezdve mindig figyelemmel kísérte annak a működését, sőt 1900-ban, midőn a társaság évi közgyűlését Pozsonyban tartotta, Ritoók is részt akart venni egy felolvasással. Gyöngesége miatt akadályozva volt azonban a megjelenésben s munkáját, a melynek címe ez volt: „Az egyesületi tevékenység az egyházban.“ — Hamar István budapesti theol. tanár olvasta fel.** Kiváló idealizmussal fejtegeti Ritoók ebben a munkában az egyházi élet megújításának szükségességét, ifjúsági egyletek alakítását, vallásos estélyek rendezését. — Ritoók általában rendkívül érdeklődött a prot. egyházi irodalom iránt s ha annak valamely terméke megjelent, legtöbbször meghozatta. Hozzá szólott szorosabb értelemben vett egyházi kérdésekhez is. Midőn a múlt század utolsó éveiben szélesebb hullámokat idézett elő az egyházi élet mezején, az egyházfegyelem gyakorlásának a kérdése, a mennyiben ezt némelyek teljesen mellőzni s helyét a belmissióval pótolni, mások pedig a kálvini alapon teljes szigorral életbe léptetni akarták. Ritoók bele szólott a vitába s hangsúlyozta az egyházfegyelem szükséges voltát, de mint mindenütt, úgy itt is a szeretetet, a szelid eljárást óhajtotta alapul fogadni, úgy, hogy e tekintetben fölfogása a legszelidebb lelki reformátoréval, Zwingliével volt összhangban. Maga a bihari ev. ref. egyházmegye is az ő javaslatát fogadta el az egyházfegyelem alapjául.***

Az ő egyházi működése azonban főképen a növevelés fontos kérdésében érte el tetőpontját s hogy ez a kérdés a legutóbbi időben közegházunkban egyetemes méltánylásra

* Lásd Debr. Prot. Lap. 1901. évi 19. sz. 304. l.

** Debr. Prot. Lap. 1900. évi 39. sz. 567. l.

*** Lásd Debr. Prot. Lap 1901. évi 41. szám 655. l.

talált: az főképen az ő érdeme. A rohamosan gyöngülő egyház hanyatlásának egyik, mondhatnám főindokát Ritoók a nőnevelés elhanyagolásában találta. A református egyház u. i. a maga értelméhez szóló elveivel inkább a férfiakra gyakorolja vonzó hatását, míg a külsőség után vágyó női szíveket többnyire hidegen hagyja. Ily körülmények között az idők folyamán szükségessé vált oly intézetek létesítése, hol az ifju leányok egyházunk magasztos elveivel megismerkedve református szellemben növekedjenek. Ha volt valahol erre szükség, úgy Nagyváradon volt, a leplezetlen proselyta hajhászat eme hazájában, a hol minden szépítgetés nélkül elmondhatjuk, hogy a sötét középkor maradványai: a türelmetlenség, az a katolikus egyházak elnyomására való törekvés még nem veszett ki teljesen. A zárdában növekedő református leányok megmételtyezése, erőszakkal való terítgetése napirenden volt. Hány református leány elkábitva a pompázó értelem nélkül ceremóniák külsősége által, hagyta oda ősei hitét. Szomorú állapotok voltak ezek, melyeket Ritoók Zsigmond nagy elméje csendben, munkássággal akart megjavítani. A református egyház közismert szegénységén hajótörést szenvedett volna egy prot. felsőbb leány nevelő intézet fölállításának a terve s így meg kellett elégednie egyelőre egy református leány internátussal, a hol a zárdákban, a polgári iskolába járó növendékek egyházas szellemben neveltettek. Hosszas küzdelem után a bihari, szalontai és érmelléki egyházmegyék pártfogásával 1897. szeptember havában meg is nyílt az internatus, a mely aztán évről-évre örövendetesen gyarapodott.* Két év mulva 1899-ben már beterjeszti Ritoók indítványát egy Nagyváradon felállítandó tanítónőképző intézet ügyében s indítványát egy remek beadványban indokolja: „Az ev. ref. tanítónő növendékek — ugymond — a rom. kath. intézetekben a protestantizmus szellemével merőben ellenkező irányt sajátítanak el. Természetes, hogy az így nevelt tanítónők protestans szellemet a mi iskoláinkba sem vihetnek be, pedig mennyire szükségünk volna erre, mutatják épen az egyházból való kilépések és kitérések s a jegyesek közt a születendő gyermekek vallásos nevelése iránt a ref. egyház hátrányára kötött szerződés-

* Egyhm. jkv 1897. szept. 10. 37. l.

gyház nőne-
i. a
orolja
több-
olya-
leá-
nátus
ugy
ház-
hog
atho-
szett
neg-
lány
ere-
áll-
néje
egy-
egy
igy
ná-
kek
n a
ival
ely
lva
lon
gy
en-
es-
el.
et
é-
ek
il-
é-

sek száma s az a tény, hogy a kilépettek és kitértek számában a nagyobb rész nő s hogy a ref. nők kevesebb ellentállást tanusítanak az egyházak hátrányára kötött szerződések elfogadásánál, mint p. o. a r. kath. nők.* Az egyházmegyei közgyűlés a legnagyobb örömmel tette magáévá az indítványt s mindjárt meg is alakította e célból a felállítandó intézet nagy bizottságát, hasonlóra híván fel a társ egyházmegyéket. Ritoók Zsigmond ettől kezdve 6 éven át igazán emberi erőt felülmuló agitációt fejt ki a tanítónőképző intézet érdekében. Ugy az egyházmegyei, mint az egyházkerületi gyűléseken többször a legnagyobb lelkesedéssel szólal fel ebben az ügyben, ismét és ismét kimutatva ezen intézet szükséges voltát. Az ő kezdeményezésére jön létre Nagyváradon a prot. jótékony egyesület, a mely szintén ezen intézet célját szolgálja. Annyira ment ezen intézet által való érdeklődésben, hogy a midőn egy vidéki helyen a felállítandó tanítónőképző javára hangversenyt rendeztek, a mulatság elnökének, a ki nem is tartozik egyházunkhoz, — meleg hangu levélben köszöni meg a nemes cél érdekében tett fáradozását.

Midőn 1902. évi tavaszi közgyűlésen a bihari egyházmegye a tanítónőképző intézetben egyik tanszék kiadásainak a felét magára vállalta s egyszersmind elhatározta, hogy az igazgatói állás költségeinek a fedezését az egyházkerületől kérelmezni fogja, Ritoók ismét egy nagyszabású beszédben igyekezett lelkesedést kelteni. Ebben a beszédben a sirja széléhez közelítő férfiúnak az egyház jövőjéért való aggodalma is hiven vissza tükrözik. E remek beszéd igazán megérdemli, hogy abból egy részt gyorsírási jegyzeteim alapján itt idézek: „Sok talán — ugymond Ritoók — a mit az egyházmegye magára vállal, de ott van a nagyváradai prot. egyesület, mely éppen ezt a célt szolgálja. Ha az egyházmegye nem bírná el a terhet, e társulatot mindenkor igénybe veheti. Bocsánatot kérek, ha sokat foglalkozom ezen ügygyel, de oly rendkívül fdntosságu, hogy szeretném, ha a lelkesültséget és a keserőséget átönthetném az egyház fiaiba. A kálvinista egyház soha se számíthat békére. Ha én, a vén ember jövőben nem tudom is ezt bebizonyítani, a legfiatalabbak az egyház-

* Egyhm. jkv 1899. ápr. 20. 23. l.

megye tagjai közül tapasztalni fogják. Legyen bár a kormányon a szabadelvűség, legyen radikalizmus, minden esetben küzdelem fog reánk várni. Hatalmas egyházak vannak körülöttünk, a melyek le akarnak szorítani. A szabadelvűség nem véd meg bennünket; minden mutatja, hogy ma is sok a küzdelem; a radikalizmus sem ment meg, mert akkor a vallástalanság és a hitetlenség ellen kell küzdenünk; nem ment meg az abszolutizmus, mert köztudomásu dolog, hogy a prot. egyház az abszolutizmussal örökös háborút folytat. Nincsen tehát arra kilátásunk, hogy az állami hatalom minket a küzdelem alól felmentsen. Nekünk olyan intézetekről kell gondoskodni, hogy azok a mi várunkat képezzék. Én ilyen várnak képzelem ezen intézetet, ne vegyék nagyzásnak, ha ilyen kijelentést teszek. A mi történelmünk bizonyítja, hogy egy ilyen kis fészek világ hódító hatalmat állított meg. Nekünk előre kell gondoskodnunk, hogy öntudatos protestáns embereket és ehez nőket neveljünk. E nélkül a mi védelmünk csonka. Kevés ember, tapasztalásom szerint, aki öntudatos volna. Az emberek vagy megszokásból reformátusok, vagy születésüknél fogva azok. Azért volna szükségünk nekünk a tanítónőképzőre, hogy az egyes községekben mindenütt az egyházakhoz hű és megbízható erők legyenek. Erre számítok én ezzel az intézettel s meg vagyok győződve, hogy ezen számítás nem tulzott. A társadalmi és az erkölcsi életbe kell bele vinni a mi prot. meggyőződésünket. Ha ez ott meggyökerezett, föl fogja tartani a hódító erőt s ehez az erőkhöz nem fér a vagyon.* A felállítandó intézet alapja az utóbbi időkben rohamosan növekedvén az 1904. évben már megkezdték helyiségének építését. Ritoókot ez a legnagyobb örömmel töltötte el s nem is volt már más óhaja, csak hogy ezen intézet megnyitását megérhesse. Nem érte meg. De a míg ez az intézet fennáll, örökké fogja hirdetni nemes alapítójának Ritoók Zsigmondnak a nevét.

Ritoók rendkívül lelkes barátja volt a missziói ügyeknek, ami nemcsak egyházas érzületének, hanem erős fajszeretetének is tulajdonítható. Fájdalommal szemlélte épen itt Biharmegyében az egyes református egyházak s ezzel együtt a magyarság

* Debr. Prot. Lap 1902. évi 21. sz. 343. l.

gyöngülését az oláhsággal szemben. Egyes missiói lelkészségek szervezése s e lelkészi állásoknak tisztességét dotációval való ellátásával gondolta sikeresen felvehetni a harcot az itteni nemzetiségi vidéken. A révi missiói lelkészség felállításával kapcsolatban szükségesnek látta továbbá bizonyos missiói szabályzat készítését is, hogy a missiói lelkészek munkálkodása ezáltal hathatósabb s egyszersmind lelkiismeretesebb legyen. Az erre nézve beadott indítványa folytán alkotta meg aztán 1899-ben a bihari ev. ref. egyházmegye a ma is érvényben levő missiói szabályzatot, amely részletesen körülírja a missiói lelkészek kötelességeit.* A lessi és a nagytótfalusi missiói lelkészi állomások szervezésén fáradozott az utóbbi időben s erre nézve még az 1899. évi tavaszi közgyűlésen beadta indítványát. Azonban az ügy igen lassan haladt előre, különösen pedig a nagytótfalusi állomás szervezése nagy nehézségbe ütközött azon okból, hogy a körlelkészség központjául kiszemelt Tatarost az érmelléki egyházmegye magának követelte. Midőn látta Ritoók, hogy a missiói lelkészi állomások rövid idő alatt való felállítása nehezen vihető keresztül, az egyes szórványok gondozására más módszert gondolt ki. Egy terjedelmes memorandumot terjesztett be, amely részletesen kimutatja az 1900. évi népszámlálás alapján az egyes szórványokat egyházmegyénkben a bennök lakó más nemzetiségűek és reformátusok számával. Előterjesztése végén indítványozza, hogy minden lelkész, akinek egyházához filiák és szórványok tartoznak, minden évben tegyen jelentést az őszi egyházmegyei közgyűlésre a szórványokban teljesített lelkészi szolgálatokról.** Így igyekezett ő megmenteni a nemzetiségek közé ékelt hitsorsosainkat. Az ő indítványa határozattá válván, most már a szórványok lelki gondozása bizonyos ellenőrzés alatt áll a közegyház javára.

1897. szept. 10-én az őszi egyházmegyei közgyűléssel kapcsolatban ülte meg a bihari ev. ref. egyházmegye Ritoók Zsigmond egyházi működésének 25 éves jubileumát. Szabó Károly esperes nagyhatásu beszédben üdvözölte Ritoókot, aki egy remek beszédben köszönte meg a szeretetnek minden

* Egyhm. jzkv. 1899. ápril 20., 25. l. és szept. 29., 29. l. és köv.

** Egyhm. jzkv. 1903. évi márcz. 25., 41. és köv. l.

oldalról való megnyilatkozását. A nála ismert szerénységgel utaitja vissza itt Ritoók a neki tulajdonított érdemeket, mondván: „A kötelesség teljesítése még nem érdem.” Föltárja továbbá ezen beszédében életének nagy alapelvét, amidőn így szól: „Minden emberi mű gyorsan elmúló, csak a szeretet alkotásai nem. Az önkény, a hatalom, az önzés, az emberi bűnök emlékei a piramisok, melyeket örök időkre véltek emlékül emelni, már rég-rég halottak, ajkuk zárva, nem szólnak. Jézus szeretettana s önfeláldozása él s örökkévaló!”* Végtelenül jól esett Ritoóknak ez alkalommal az egyházmegyei papok nejeinek azon figyelme, hogy egy diszkötésű bibliát ajándékoztak neki, melyet Csillag Lajos bojti lelkész neje nyújtott át neki beszéd kíséretében. Alapítványt is tett jubileumán Ritoók. Ugyanis az egyházmegye ajándékát, 450 frtot sajátjából 100 forinttal megtoldva a nagyváradi ref. internátus czéljaira adta azon ígérettel, hogy ezen alapot élte fogytáig évenként 10 forinttal növeli.

25 éves jubileuma után még lázasabban fáradozik az egyházi ügyekben Ritoók, hiszen a már fentebb említett alkotások nagyrészt éltének utolsó éveire esnek. Ugy látszik, érezte, hogy mindjobban gyengülő erői nem biztatják hosszú élettel s így ameddig lehetett, munkálkodni akart. Elnöktársának Szabó Károly esperesnek a halála megrendítőleg hatott reá s lendületes szavakban adott kifejezést az egyházmegyei közgyűlésen mély megindulásának az oly fáradhatatlan egyházi férfit váratlan elhunytá felett. Az utóbbi években a felekezeti iskolák államosítása napirenden lévén, a legnagyobb erélylyel ellene volt annak, hogy egyes ref. egyházak iskoláikat könnyelműen feladják s így az iskolai növendékeknek egyházas szellemben való növelését gyengítsék. Általában a prot. egyház gyöngülésének az orvoslását nem a hathatós állami segítségben, az 1848 : XX. t.-cz. végrehajtásában, hanem abban a rendszerben találta, „ha minden egyház viselné a maga egyházának fenntartási költségeit.” Veszedelmesnek találta azt, hogy a prot. egyház fenntartását nagymérvű állami segélyre basírozza, mert semmi sem biztosíthat minket arról, hogy ez az állami segély örökös lesz. Mindezen gondolatokat egy

* Egyhm. jzkv. 1897. szept. 10., 11. l.

nagyszabásu beszédben. fejtette ki Ritoók azon alkalommal, hogy az egyházmegyei tisztikar megújításakor a közbizalom ismét őt ültette az elnöki székbe. 1903. márc-ius 25-én tartott egyházmegyei közgyűlésen tartotta Ritoók ezen beszédet, amely ugyszólván reánk nézve hatyudala is volt. Már ekkor jelezte, hogy a kitüntető bizalom elől nyugodtan vonult volna vissza, mert érzi erejének hanyatlását. Valóban ezután szomoruan kellett tapasztalnunk, hogy a nagy férfiú szellemi ereje szemlátomást gyöngül s már az 1904. évi őszi közgyűlésen alig találja meg a szavakat gondolatához. Midőn pedig az elmúlt őszen a jegyzőkönyv hitelesítése végett nála jártunk, bizonyos apáthia mutatkozott nála s alig ejtett ki egy-két szót. Nem is ért több egyházmegyei közgyűlést. Minket lelkészeket mélyen érintett az ő elvesztése s bánatunkat növelte az a körülmény, hogy a husvéti ünnepek miatt nem állhattunk ott koporsójánál s nem kísérhettük ki utolsó útjára. Fájdalmunkat azonban hiven ecsetelték a temetésen Sulyok István és Csák Máté lelkészársaink.

* * *

Ritoók Zsigmond élete és működése bizonyos erkölcsi aladelveken működött, melyeknek rendszerességét az előadottak után lehetetlen föl nem ismernünk. Jellemének megítéléséhez nem szükséges, mint legtöbb embereknél homályos reflexiókhoz folyamodnunk s így domborítani ki lényében a jellegzetest, az állandót. Az ő élete nyitott könyv, amelynek minden lapján két alapelv hozódik keresztül u. m.: az idealizmus és a liberalizmus. Idealizmusát az általa többször átolvasott biblia szelleméből meritette s mint Krisztus tanítványa azon az alapelvvel igyekezett elérni az evangelium által megjelölt emberi tökéletességet. És ezen magasztos cél felé való törekvést milliók közül alig érte el egy is úgy mint ő. Nem kegyességgel, nem határt nem ismerő s külsőségen alapuló vallásossággal jutott ezen magaslatra, hanem teljes átértésével és gyakorlásával azon jézusi parancsnak: Szeresd Istent, szeresd felebarátodat. Emberszeretete nem volt egy a mai időben divatos altruismussal, amely a mások fölsegélését tüzi ugyan ki célul, de minden sziv nélkül; az ő emberszeretete az istenszeretetből folyt: szerette az embert, mint Isten képére teremtett lényt.

Ritoók azok közzé a sovány és halovány emberek közzé tartozott, amint Caesar őket nevezi, akik nagyon sokat gondolkoznak s alig árulják el, hogy a nyugodt, közömbösnek látszó külső alatt mily tüzes lélek, mtyly alkotó s fáradhatatlan szellem honol. Ritoókot ez a hallgatag s rendkívül komoly természete visszatartotta a mindennapi életben való forgolódástól. Ez a visszavonulás különben is teljesen megfelelt ideális jellemének. Amily igaz Goethének ama mondása, hogy „Csendben képződik a tehetség“, épen olyan igaz az is, hogy a mindennapi életben való forgolódással az egyének bizonyos lejárátának teszik ki magokat s a mindennapiság porából minden magasztos igyekezetők mellett is tapad jellemökhöz valami. Ritoók ezt nem akarta. Azért jelent ő meg csupán ott, a hol a közügy kívánta. ellenben zajos társaságban, sőt az utóbbi időben még legjobb barátainál sem jelent meg. Mint mestere a Krisztus: fölötte állott a világnak. Az ő példája fényesen igazolja, hogy a gyakorlati életben, közügyek terén csak azok tanusíthatnak valódi bölcsességet, a kik magukat nem engedik bele vonatni a közönséges élet forgatagába és küzdelmébe.* Mi nem mondhatunk bölcs bírálatot, olyan dologról, amelyben mi is benne vagyunk. Ritoók mondhatott mindenről bírálatot, hiszen hasonlított a világ azon bölcseihez, akiket, bár elvonulva éltek a világtól magános csendjökben úgy szeltemi, mint gyakorlati dolgokban gyakran kerestek fel tanácsért embertársaik.

A ridegnek látszó külső nem csak hön érző szívet, hanem türelmes lelket ts takart el. Különben is ideális lélek egyszersmind türelmes is szokott lenni. A reá zuduló csapásokat türelmesen viselte, nem ugyan egy stoikus nyugalmával, hanem keresztyéni odaadással. Miként a tengernek csaknem megmérhetetlen mélységében levő vulkánok kitörését a földszínen senki sem veszi észre, úgy az ő fájdalmanak a nagyságát kívülről senki sem sejtette. Nem! sőt mig bensejében a fájdalma viharai dultak s mint Krisztusnak a szenvedések Golgotháját kellett járnia, — azalatt is a bünösök, a szenvedők, a szegények ügyében járt-kelt. Mennyivel más volt az ő morálja, mint a budhismusé, amely megátkozza az életet, amivel az nem egyéb, mint „a szülők, testvérek,

* Peabody: Jézus Kristus und die Sociale Letre. 65 l.

gyermek halála felett való kesergés, csalódás, veszteség, úgy hogy több könnyet hullatnak, mint a mennyi a négy nagy tányérban van! Ritoók az alatt az idő alatt, míg más könyekét hullatott volna, könyeket szárított. Nem azt tartotta, amit Schoppenhauer, hogy az élet szenvedés, hanem hogy az élet szeretet vagy legalább is annak kellene lennie. Nem azt tartotta, amit a modern pogány bölcsész Nietzsche, hogy a szeretet, minl részvét, nem egyéb mint a legraffináltabb uralom vágy, az egészségesnek a diadalérzete a betegséggel szemben,* hanem azt hogy a részvét másokkal szemben keresztényi kötelesség. Minden oldalról vizsgálva úgy tűnik ő fel min egy keresztény bölcsész, akinek legmegfelelőbb sir irata ez volna: „Itt nyugszik a názárethi Jézus egyik leghibebb tanítványa.“

Valamint a biblia szelleméből önként következik az ideáizmus: úgy nyugszik az ideáizmuson a gondolkodásban, a megítélésben, a vallási és nemzeti kérdésekben korlátokat nem ismerő liberáizmus. Ritoók a szó szoros értelmében liberális ember volt, de az arany középutat a mult hagyományai s a jelen vívmányai között mindig megtartotta s elítélte azok törekvését, akik a kettő között átvezető hidat le akarják rombolni. Mint kiváló egyházi férü példájával megczáfoltta azon hibás fölfogást, hogy a valódi vallásosság a vak hiten, az egyház rendületlensége a megcsontosodott orthodoxyán nyugodhatik csak. Hangsúlyozta, hogy az eddig fennálló rendszer felöl táplált skepsist a véleményyszilárdságra tekintettel nem tarthatjuk elítélendőnek.** Ez a kijelentés, mint a legnagyobb elméknél, úgy nála is bizonyos kételyt tételez fel a hit felöl, de egész lénye s világnézlete bizonyosságot tesz arról is, hogy a kételkedés lelki állapotán keresztülmenve annál nagyobb ragaszkodás fejlődött ki keblében a vallás iránt. „A skepsis — amint mondá — csak arra lehet indító ok, hogy mindeneket megvizsgáljunk. A skepticizmus, mint tudományos rendszer, mint állandó állapot, mint czél észszerűtlen és terméketlen.“

Jelleme bizonyos keveréke volt a három nagy reformátor

* Weinl: Jesus in neunretnten Jahrhundert. 141 l.

** Bihari ev. ref. egyhm. jzkve 1903. márcz. 25., 27. l.

tulajdonságának. Megtaláljuk nála a Luther melegségét az egyház iránt, Zwingli szelidségét s Kálvin puritanismusát. Különösen ez utóbbi reformátor, kinek arczképe ott függött egyszerű, mondhatni ridegséget lehelő szobájában, rendkívül nagy befolyással volt egyéniségének kialakulására. Ugy élt mint Kálvin. Szigorú volt önmaga iránt; egyszerű, természetes mindenben. Az élet csillogó oldala semminemű vonzóerővel nem volt reá, mert jól tudta, hogy a fény, a pompa gyakran igen gyarló bensőt takar el. Ha lénye bizonyos utánczata is volt a Kálvin egyéniségének, elveiben azonban nem találjuk meg e nagy reformátor conservativismusát, a mely ellentétben is állott volna az ő liberalis fölfogásával. Elvégre is a XVI. és a XIX. század uralkodó eszméi nem ugyanazok voltak s így az elvek is különböztek egymástól, melyeknek az egyes egyének hódoltak.

Métyen tisztelt Hallgatóság! Az élet- és jellemrajznak, melyet Ritoók Zsigmondról adni akartam, végére jutottam. És ha még egyszer, itt munkám végén áttekintem az ő eszményi életét s működésének, önzetlen tevékenységének horderejét lelkemben mérlegelem, a fájdalom bizonyos érzetével teszem föl a kérdést, miért nem rendezkedett úgy be a természet, hogy az ily kiváló szellemi erők ne rázzák le magokról oly hamar a külső porhüvelyt, hanem éljenek sokáig példányképpül ezreknek és millióknak? De e kétkedő kérdést elnémitja bennem a Gondviselésbe vetett bizalom, a mely azzal vigasztalhat mindnyájunkat, hogy a nagy férfiú szelleme ott lebeg alkotásai felett s folyvást közöttünk él, buzdít, int a keresztyéni elvek kövtésére. A roskatag férfiúnak elvégre itt kellett hagyni e világot, a mely már nem az ő világa volt. Weselényinek Kölcseyről mondott szavaival végezem: „*Ő nem mi közzénk való volt, mert jobb volt mint mi.*“

